

LA FORMACIÓ D'UN ENCLAU INDUSTRIAL. LA INDÚSTRIA TÈXTIL LLANERA DE BÉJAR (1680-1850)

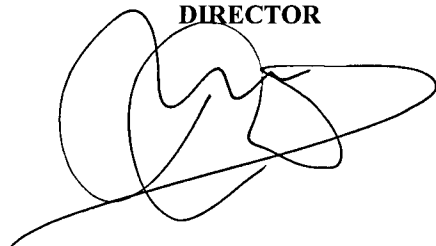
TESI DOCTORAL ELABORADA PER ROSA ROS MASSANA

DIRECTOR: Doctor RICARDO ROBLEDO HERNÁNDEZ

TUTOR: Doctor RAMON GARRABOU SEGURA

**DEPARTAMENT D'ECONOMIA I D'HISTÒRIA ECONÒMICA, UNIVERSITAT
AUTÒNOMA DE BARCELONA**

DIRECTOR

A complex, cursive handwritten signature in black ink, consisting of several overlapping loops and a long horizontal stroke extending to the left.

Ricardo Robledo Hernández

TUTOR

A cursive handwritten signature in black ink, featuring a prominent loop at the beginning and a long, sweeping horizontal stroke.

Ramon Garrabou Segura

BELLATERRA, 1996

3- ELS FABRICANTS

Aquest capítol estarà dedicat a estudiar el procés de configuració del grup empresarial al llarg del segle XVIII. D'una banda, s'analitzarà amb un cert detall l'origen dels fabricants de draps fins i els seus recursos inicials; s'aportaran també algunes dades sobre el grau de continuïtat d'aquest col·lectiu respecte els fabricants de l'antic sector de draps bastos. En segon lloc, es descriurà l'estructura del grup dels fabricants i el desenvolupament del procés d'estratificació, posant-lo en relació tant amb l'evolució de la conjuntura com amb algunes de les transformacions institucionals experimentades durant la segona meitat del segle XVIII. Finalment, es portarà a terme una descripció de la posició dels fabricants en el context local, tant pel que fa a nivells de riquesa, com al seu paper en el poder municipal.

3.1- Els fabricants de draps bastos (1680-1710)

Abans d'estudiar el col·lectiu empresarial de la fàbrica de draps fins, descriuré breument les informacions disponibles sobre els fabricants de draps bastos de finals del segle XVII i inicis del XVIII. Encara que l'anàlisi haurà de ser per força superficial, permetrà situar en la seva perspectiva les transformacions que s'experimentaren al llarg del segle XVIII. Malauradament, les dades existents són poc abundants. Bàsicament, haurem d'utilitzar els onze inventaris *post-mortem* localitzats pel període 1680-1710. El quadre següent resumeix algunes de les informacions que proporciona aquesta font:

QUADRE 3.1: TAMANY DE LES EMPRESES I EL PATRIMONI DELS FABRICANTS DE DRAPS BASTOS (1680-1710)

FABRICANT I ANY	LLANA*	PECES	BENS IMMOBLES		
			CASES	VINYES	ALTRES
-Manuel Masedo (1680)	19	4	2	-	-
-Pedro García Rey (1680)	25,24	1	2	2	-
-Jacinto de Béjar (1681)	150 (**)	6	2	1 (30 p)	2 h.
-Fco. Muñoz de Medina (1694)	46,8	6,5	3	1 (10 p)	-
-Inés García Rico (1695)	61,28	6	3	1 (13 p)	-
-Juana García Rico (1698)	23,8	20	2	4 (50 p)	5 l (5,5 f)
-Manuel Galván (1698)	6	1	2	4 (31 p)	-
-Juan Galván (1700)	3,2	1	1	7 (57,5 p)	2 c 1 h
-María Muñoz de Medina (1700)	5	3	2	3 (62 p)	-
-María Hernández (1706)	54,14	2	1	5 (30 p)***	-
-Fco. López Gutiérrez (1707)	84,52	23	5	2 (120 p)	2 h 2 c

p: peonades de cava; h: hortes; l: llinars; c: castanyedes; f: *fanegas*. (*): Roves de llana rentada; (**): Barreja en una mateixa partida llana rentada i en brut, i és possible que no tota la llana sigui destinada al consum de la fàbrica, ja que té un ranat llaner; (***) : Són 4 vinyes i un parral que fa 10 peonades de cava.

FONTS: A.H.P.S., *Protocolos*, prot. 857, fols 115-118 i 166-186; prot. 1068, fols 196-198; prot 859, fols 61-67; prot. 860, fol 65-82, 84-102 i 119; prot. 757, fols 275-276; prot. 759, fols 295-298; prot. 919, fols 72-89; prot 863, fols 114-123 i 229-270.

El quadre anterior ens proporciona alguns indicis sobre el tamany de les empreses de la draperia basta. Si prenem com a indicadors del volum de l'activitat de cada fabricant les roves de llana i les peces de draps, acabats i semiacabats, en existències, apareixen cinc empreses -amb menys de 30 roves de llana i menys de 5 peces- que indubtablement hem de qualificar de molt petites. El col·lectiu dels fabricants de draps bastos no era, però, un grup indiferenciat, potser perquè difícilment ho pot ser un ofici amb un vessant mercantil important. Existia una certa estratificació, i la presència d'empreses de tamany superior, entre les que destacava la de Francisco López

Gutiérrez.

D'altra banda, el patrimoni immoble, rústic i urbà, és en gairebé tots els casos modest. La vinya apareix com el principal conreu en les terres dels fabricants; cinc fabricants, d'entre els nou casos en que coneixem l'extensió de les vinyes posseïdes, disposaven d'entorn de 30 peonades de cava (al voltant d'una ha.) o menys¹⁹⁷. L'excepció més notable és Francisco López Gutiérrez, que tenia unes 5 ha. de vinya, alhora que també era el major propietari d'immobles urbans.

Alguns d'aquests fabricants es dedicaven a altres activitats. Pedro García Rey potser fabricava llenços¹⁹⁸. Jacinto de Béjar era plater i tenia una cabana de 282 caps de bestiar llaner¹⁹⁹. En l'inventari de Maria Muñoz de Medina hi apareix una farga²⁰⁰. Les activitats de Francisco López Gutiérrez eren més variades. Sabem que aquest individu tractava en cuirs, *chacinas* i grans. A jutjar per les taxacions que es fixen en el seu inventari, algunes d'aquestes activitats, molt assenyaladament el comerç de grans, devien ser més centrals que no pas la fabricació de draps. Així, mentre el total de béns

---

¹⁹⁷El problema de les mesures és extremadament complicat en el cas de Béjar i la seva comarca degut al predomini de mesures que no són de superfície. Les respostes generals de la vila de Béjar medeixen les vinyes en peonades de poda, mentre que en la documentació notarial sempre es citen peonades de cava. Les respostes generals de la resta de pobles comarcans citen, en la major part dels casos, que 12 peonades de cava són equivalents a una *fanega* de sègol (A.G.S., Dirección General de Rentas. Primera remesa, Respuestas Generales, leg. 525-526, respostes a la pregunta 7). Però la *fanega* tampoc era una unitat de superfície, ja que segons especifiquen les fonts "ha de entenderse por fanegadas (...) aquel terreno que por consideración y ojo de los labradores acostumbran a sembrar y siembran una fanega de esta semilla (sègol)" (Béjar 1753..., p. 47). Per a convertir les *fanegas* a mesures de superfície podem imitar els habitants de Béjar el 1859 que indicaven que la *fanega* local equivalia a 0,4472 ha (A.H.P.S., Hacienda Vieja, leg. 3 (48), Cartillas Evaluatorias, 1860). És evident que aquest procediment proporciona només equivalències extremadament aproximades, que serviran només per a situar dins un ordre de magnitud les finques a les que fem referència.

¹⁹⁸En el seu inventari hi consta un "telar de beatillas" i diversos rotlles de llenç. A.H.P.S., Protocolos, prot. 857, fol 166-186

¹⁹⁹A.H.P.S., Protocolos, prot. 1068, fol 196-198

²⁰⁰A.H.P.S., Protocolos, prot. 919, fols 72-89

de la fàbrica es taxa en 12.929,8 rals (sense tenir en compte crèdits i deutes), les existències en grans -420 *fanegas* de blat, 425 de sègol i 81,5 *fanegas* d'ordi- es valoraven en 24.486 rals. Les altres activitats devien tenir menys rellevància: el valor dels cuirs es fixava en 790 rals, els xoriços, pernils i llard en 734 rals, més 1.631 rals en que estaven valorats 28 caps de bestiar porcí; la bodega, amb 279 *cántaros* de vi i vinagre en existències, es valorava en 4.142 rals²⁰¹.

Molts d'aquests fabricants devien obtenir ingressos procedents de l'arrendament de delmes i altres rendes. Sabem que Francisco López Gutiérrez administrà delmes, i probablement d'aquest tipus d'activitats procedien els grans que comercialitzava, ja que, segons el seu inventari, no tenia en propietat terres dedicades al conreu de cereals. Pedro García Rey fou arrendador del delme de Valverde²⁰². Sebastián Martín, fabricant de qui tenim un testament i codicili molt detallats, administrava, cap el 1682, els béns de D. Antonio Bootello i la memòria de Francisco Rodríguez, i li devien diverses quantitats procedents de l'arrendament de diversos delmes. Alhora tenia una cabana de bestiar llaner, el tamany de la qual ens és desconegut²⁰³.

Eren artesans aquests onze fabricants? Tenim poques dades per a contestar aquesta pregunta. Les úniques referències nominals a artesans dels diversos gremis durant aquesta etapa són els llistats de veedors i mestres examinadors nomenats cada any en cada un dels tres gremis artesans de la vila, que es

---

²⁰¹A.H.P.S., Protocolos, prot. 863, fols 229-270

²⁰²A.H.P.S., Protocolos, prot. 857, fol 166-186

²⁰³A.H.P.S., Protocolos, prot. 857, fols 89-98 i 99-100

poden extreure dels llibres d'acords municipals. Dels onze inventaris de fabricants, sis pertanyen a individus que no ens apareixen en els llistats de veedors de cap dels tres gremis, tres corresponen a fabricants que foren veedors del gremi de *paños hechos* (en un cas és el de la vídua) i dos pertanyen a un veedor del gremi de cardadors i a la seva vídua.

3.2- L'origen dels fabricants de draps fins (1720-1760)

El grup dels fabricants de draps fins s'anà formant a partir de tres col·lectius: els fabricants flamencs arribats a la vila a inicis del segle, alguns dels antics fabricants de draps bastos, i nous individus, d'origen local, sense connexions prèvies amb el sector tèxtil llaner, que anaren entrant en el negoci durant la primera meitat del segle.

A l'inici de la dècada de 1720 el col·lectiu dels fabricants de draps fins estava integrat majoritàriament per flamencs -vuit fabricants dels dotze en actiu el 1720²⁰⁴. La fàbrica s'anà ampliant a partir d'aquell moment: el 1725 al grup inicial s'hi havien afegit catorze nous fabricants i, entre aquesta data i els anys centrals del segle, el nombre de fabricants de draps fins es triplicà²⁰⁵.

Bona part dels individus que s'integraren en la fàbrica després del nucli inicial dels flamencs procedien de la fàbrica de draps bastos. Dels catorze nous fabricants de draps fins que apareixen en els llistats de 1725, almenys set han pogut ser identificats com a individus vinculats a la draperia basta. Altres fonts apunten en la mateixa direcció. El juny de 1724

---

²⁰⁴A.H.P.S., Protocolos, prot. 1083, fols 131-132, 182-183 i 203-204

²⁰⁵A.H.P.S., Protocolos, prot. 1086, fols 409, 421 i 490-491; Catastro, llig. 344-345

el duc trametia als seus comptadors una carta-ordre en la que disposava el següent:

"Por cuanto me hallo informado de que muchos vecinos de mi villa de Béjar que se hallaban permanentes en la conservación de la fábrica de paños ordinarios de la tierra, la que a toda prisa se va atenuando, sólo con el fin de introducirse en la de paños finos (...), ordeno y mando a mi contaduría mayor no permita se aumenten más telares de paños finos (...) sin expresa orden mía"²⁰⁶

Aquesta ordre no devia tenir massa eficàcia, perquè el trasvàs de la draperia basta a la fina continuà durant els anys següents, tal com ho suggereix el fet que entre els fabricants "nous" del llistat de 1728 s'hi troben també individus vinculats a l'antiga fàbrica de la vila.

Però, com ja he anunciat, la nova fàbrica no creixé únicament com a conseqüència del trasvàs a partir del sector de draps bastos. Per a estudiar qui eren els nous fabricants no vinculats prèviament a la draperia, no disposem d'informacions de caràcter sistemàtic; caldrà reconstruir la trajectòria d'algunes d'aquestes famílies per a descriure'n les característiques.

D'una banda, existí la implicació de membres de les "professions liberals" en la draperia. Els casos de D. Juan Téllez de Meneses i de D. Jerónimo Lucio són els més paradigmàtics.

D. Juan Téllez de Meneses, advocat i comptador ducal, partia de recursos modestos, encara que superiors al que era comú en cercles artesans. Els béns procedents de les seves legítimes paterna i materna es calculaven en 10.803 rals, mentre que la seva dona, Francisca Vison -filla del superintendent de fàbriques flamenc nomenat pel Duc, amb la que

---

²⁰⁶ A.H.N., Osuna, leg. 259, exp. 28-2

es casà el setembre de 1711- aportà al matrimoni legítimes que sumaven 7.725,5 rals. Malgrat aquests recursos limitats, l'ascens econòmic de Téllez fou espectacular: quan morí el 1739 els ganancials de la parella es comptabilitzaven en 491.631,75 rals²⁰⁷. L'activitat de Téllez com a fabricant, iniciada el 1717²⁰⁸, fou amb tota probabilitat una de les causes d'aquest procés d'enriquiment, però no l'única perquè ja el 1714, anys abans d'esdevenir fabricant, Téllez havia comprat des de l'època del seu matrimoni béns arrels a Béjar i la comarca per valor de 30.000 rals²⁰⁹.

Probablement la posició de Téllez en el poder local i comarcal ajuda a explicar l'arrel del seu èxit. Com ja s'ha citat, aquest individu era advocat i comptador ducal abans d'iniciar-se com a fabricant. Almenys de 1714 a 1723 fou també administrador i cobrador de rendes provincials a Béjar, bona part de la Sierra de Francia i de l'Alta Extremadura²¹⁰. En aquests anys, actuà també com a prestamista, tant deixant petites quantitats a veïns de la comarca²¹¹, com prestant sumes de més importància a individus determinats, sobretot D. Juan Manuel de Hortigosa, regidor noble de la vila de Montemayor que rebé en préstecs a curt termini de Téllez

---

²⁰⁷A.H.P.S., Protocolos, prot. 773, vol 2, fol 304

²⁰⁸A.H.N., Osuna, leg. 258, exp. 31

²⁰⁹A.H.P.S., Protocolos, prot. 765, fols 124-125

²¹⁰Concretament de les viles i jurisdiccions de Béjar, Coria, Granadilla, Montemayor, Galisteo, Garrobillas, Garganta la Olla, Pasaron, Casar de Palomero, Palomero i Marchagaz. A.H.P.S., Protocolos, prot. 765, fol 124-125. El 1723 encara és definit com a "Recaudador de Rentas Reales de diferentes Ciudades, Villas y Lugares pertenecientes a la Ciudad y Provincia de Salamanca". A.H.P.S., Protocolos, prot 767, s.f. (11-1-1723)

²¹¹El 1711 hem trobat 5 escriptures d'obligació en favor de Téllez per diners prestats, atorgades per 15 veïns de Peromingo, Navalnoral, Valdelacasa i Candelario, que sumen una quantitat de 2373 rals (A.H.P.S., Protocolos, prot. 764, fols 110-126). El 1715 deixà 1100 rals a dos veïns de La Nava (A.H.P.S., Protocolos, prot. 765, fol 60).

32.325,5 rals el 1725, 33.658 rals el 1726 i 23.844 rals el 1727²¹². Les seves activitats durant aquests anys també incloïen la venda de grans al fiat a diversos veïns de la comarca²¹³. Les vendes es solien concentrar en els mesos de febrer a abril i el preu a que els prestataris s'obligaven a pagar els grans era el del mes de maig, de manera que el benefici de Téllez s'obtenia amb la tradicional especulació amb les variacions estacionals del preus. Els grans empleats en aquestes operacions només en curta mesura devien procedir de les propietats de Téllez, que tenia poques terres dedicades al conreu de cereals. Provenien, en canvi, dels delmes, propietats i rendes que administrava.

Téllez arribà a ser, sens dubte, un individu acabalat a nivell local. El 1739 els seus béns es valoraven en uns 450.000 rals²¹⁴. D'una banda, aquest cabal estava estretament vinculat a les seves activitats com a fabricant: el 1728 fèia treballar 6 telers i, junt amb Jerónimo Lucio, era el principal fabricant de la vila²¹⁵; el 1739 les existències i estris de la seva fàbrica es valoraven en uns 138.877,25 rals, més 25.000 rals corresponents a la casa fàbrica, i 36.699,50 rals de deutes a

---

²¹²A.H.P.S., Protocolos, prot. 767, s.f. (8-1-1725, 11-5-1725 i 11-9-1725) i prot 768, s.f. (18-1-1726, 20-9-1726, 3-4-1727 i 4-9-1727). Els terminis oscil·len entre 1 i 6 mesos. El 1724, un veí de Valdefuentes rebé 21.411,75 rals de Téllez en dos préstecs a un mes i mig (A.H.P.S., Protocolos, prot. 767, s.f. (15-1-1724 i 3-9-1724)

²¹³Les vendes al fiat de grans per part de Téllez apareixen els anys 1717, 1721, 1722, 1723, 1727 i 1728 (A.H.P.S., Protocolos, prot. 765-768). El 1723, per exemple, Téllez vengué 553,5 *fanegas* de sègol i 21 *fanegas* de blat durant els mesos de febrer a abril a 134 veïns del Campo, Valverde, Peromingo, Fresnedoso, Valdehijaderos, Cristóbal, Horcajo de Montemayor, Valdefuentes, Colmenar, Sanchotelle, Ladrada i Navalnoral (A.H.P.S., Protocolos, prot. 767, s.f.)

²¹⁴Caldria tenir en compte, a més, que Téllez havia entregat ja aleshores quantitats importants als seus fills a compte de les legítimes: 31.008 rals al seu fill Fulgencio i 45.185 rals de dots a les seves tres filles, totes elles monges. Totes les dades que es citen referides a l'any 1739 procedeixen de l'inventari *post-mortem* de Téllez: A.H.P.S., Protocolos, prot. 773, vol. 2, fols 236-306.

²¹⁵A.H.N., Osuna, leg. 260-2, exp. 27

favor derivats de l'activitat com a fabricant²¹⁶. Però Téllez també esdevingué un propietari important. Quan morí, el 1739, les seves propietats immobles, situades a Béjar, San Bartolomé, Neila i Navacarros, eren les següents:

QUADRE 3.2: PROPIETATS DE D. JUAN TÉLLEZ DE MENESES (1739)

	VALORACIÓ	Nº PARCEL.LES	EXTENSIÓ
VINYES	66.750	9	855 *
CASTANYEDES	28.738	13	--
HORTES	8.260	5	--
PARRAL	1.200	1	--
LLI	10.250	10	23,5 **
SÈGOL	2.660	9	20,75 ***
PRATS	7.350	6	10,5 ****
CASES	59.050	8	
MOLÍ	15.000	1	
TOTAL	199.258 rals		

*: en peonades de cava (de les nou parcel·les que es contemplen, l'inventari no cita l'extensió d'una d'elles, valorada en 1.400 rals); **: en *fanegas*; ***: en *fanegas* de sègol; ****: en peonades de sega.
 FONT: A.H.P.S., Protocolos, prot. 773, vol 2, fols 236-306

En la generació posterior, les característiques rendistes de la família Téllez primaren sobre la dedicació a la indústria. Abans de la seva mort, Juan Téllez vinculà la major part del seu patrimoni immoble, que heretà el seu fill Francisco. Tot i així, l'activitat industrial tingué una certa continuïtat el seu altre fill, Fulgencio Téllez, que a mitjan segle XVIII mantenia una modesta activitat com a fabricant que compaginava amb la professió d'advocat²¹⁷.

.....

²¹⁶Aquesta darrera partida era probablement superior, perquè hi ha deutes a favor dels que no en coneixem exactament el concepte. Entre aquests cal citar com a probablement relacionats amb la fàbrica 16.078 rals de crèdits registrats en el llibre de caixa, 11.352,75 rals que se li devien de vals i 3.832,75 rals d'escriptures d'obligació.

²¹⁷El 1751 Fulgencio Téllez fabricà 26 peces de drap. A.H.P.S., Catastro, leg 340, fols 128-140

El cas de Jerónimo Lucio -que el 1728 era, juntament amb Téllez, el major fabricant de la vila²¹⁸- té força punts de contacte amb el que acabem de descriure.

Els avis de Jerónimo Lucio, D. Pedro Antonio de Gomboa i D. María de Lucio, eren naturals de la ciutat de Trujillo²¹⁹. No sabem de quan data l'arribada a Béjar de la família, però el pare de Jerónimo Lucio (i homònim d'aquest) vivia a Béjar durant la segona meitat del segle XVII i estava casat amb una dona natural de la vila, D. Polonia Muñoz Ramos. Jerónimo Lucio pare era advocat, fou nomenat el 1688 Agutzil Major de la *Villa y Tierra* i el 1693, quan redactà el seu testament, sabem que es dedicava a l'arrendament de delmes i que havia portat a terme "diversas administraciones"²²⁰. Pertanyia a una família de gent d'"ofici noble". La seva germana, D. Juana de Gomboa y Lucio, estava casada amb D. Sebastián de Hena Marín y Vorja, notari d'Hinojosa; el seu oncle, D. Jerónimo Lucio, era el 1687 Comissari del Sant Ofici i Capitular del Capítol Eclesiàstic de Béjar²²¹.

Tenim algunes notícies sobre la família de Polonia Muñoz Ramos, dona de Jerónimo Lucio i mare del futur fabricant. El 1681 s'escripturà la seva legítima paterna que ascendia a 521.690 maravedís, en béns mobles, diners en efectiu, diversos immobles -varies parcel·les de llinars a Medinilla, una casa a Béjar, una vinya i una cortina- taxats en 240.600 maravedís, i 7 censos a favor (contra veïns d'Hervás, Vallejera, La Hoya,

---

²¹⁸En aquella data feia treballar 6 telers. A.H.N., Osuna, leg. 260-2, exp. 27

²¹⁹A.H.P.S., Protocolos, prot. 755, fol 284-285

²²⁰A.M.B., Acuerdos, leg 14 (sessió del 14-5-1686 i de 26-2-1688); A.H.P.S., Protocolos, prot. 755, fols 284-285

²²¹A.H.P.S., Protocolos, prot. 751, fols 143-146

Sanchotello i el Puerto) que sumaven 163.938 maravedís²²². Polonia també va rebre alguns béns immobles de la seva mare, Catalina Muñoz Ramos. El 1698, quan aquesta redactà el seu testament, deixava als dos únics fills que l'havien sobreviscut, Polonia i Francisco, dues vinyes, tres hortes, una casa, dos llinars i dos censos a favor que sumaven 17.000 maravedís de principal²²³. En aquella data, Polonia Muñoz Ramos ja havia enviudat de Jerónimo Lucio i s'havia casat en segones núpcies amb Pedro Sánchez Caldera, Familiar del Sant Ofici, que esdevingué així el padrastre del futur fabricant²²⁴.

Dels quatre fills que sobrevisqueren a Jerónimo Lucio i Polonia Muñoz Ramos, només coneixem la trajectòria de Jerónimo, el fabricant, i d'Antonio, solter i invàlid²²⁵. Jerónimo casà el 1709 amb Teresa Sánchez Cerrudo, ingressant en una família de la que en sorgiren, com veurem més endavant, molts fabricants. Com en el cas de Téllez, malgrat la seva posició social els seus recursos no eren pas importants: les legítimes paterna i materna de Lucio ascendien a 4.341 rals i Teresa Sánchez Cerrudo aportà 6.600 rals en "diferentes bienes muebles, alhajas y hacienda"²²⁶.

Jerónimo Lucio inicià la fabricació de draps el 1718, en companyia amb D.Juan de Morales, *hijodalgo* originari de Béjar i veí de Madrid. Morales aportava a la companyia 12.000 rals

---

²²²A.H.P.S., Protocolos, prot. 1068, fols 156-159

²²³A.H.P.S., Protocolos, prot. 1072, fol 46

²²⁴A.H.P.S., Protocolos, prot. 1072, fol 43-47. Pedro Sánchez Caldera és probable que tingués algun tracte de comerç en merceria i gèneres tèxtils, ja que la seva mare, Catalina González Carceña tenia botiga de teixits i merceria en el moment de la seva mort el 1686 (A.H.P.S., Protocolos, prot. 858, fols 35-46

²²⁵A.H.P.S. Protocolos, prot. 1072, fols 43-47 i 770, fols 16-18

²²⁶A.H.P.S., Protocolos, prot. 770, fols 180-184

en diners més uns 4.000 rals en telers i estris d'abaixar. Lucio, que només era el soci gestor, tenia l'obligació d'entregar a Morales, 80 rals per drap fabricat, com a recompensa pel capital invertit, i assumiria tots els costos i beneficis de la fàbrica. A més, Lucio pagaria 240 rals anuals per la roba abatanada en un batan de Morales, quedant totes les despeses d'obres en aquesta instal·lació i el pagament del bataner a càrrec d'aquest darrer²²⁷. Malgrat la companyia havia de durar vuit anys, el 1719 la mort de Morales en truncà la continuïtat²²⁸, però a partir d'aquell moment Lucio continuà en solitari amb la fabricació de draps.

Lucio encara era viu i exercia de fabricant el 1751²²⁹. Alguns dels seus fills continuaren vinculats a l'activitat drapera. Manuel es dedicà també a la fabricació de draps -el 1751 produí 64 peces-, però morí abans que el seu pare en una situació precària, ja que la seva vídua hagué de fer concurs d'acreedors²³⁰. María Concepción casà amb Fulgencio Téllez, fabricant i advocat, fill de Juan Téllez. La resta de fills de Jerónimo Lucio dels que tenim notícia -dues noies i un noi- es dedicaren a la carrera eclesiàstica²³¹.

.....

---

²²⁷A.H.P.S., Protocolos, prot.765, fols 1-2

²²⁸A.H.P.S., Protocolos, prot. 1083, fol 238-251

²²⁹En aquella data, però, el volum de la seva fàbrica havia disminuït molt respecte 1728; produí en aquell any 43 peces i feia treballar 2 telers. A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140 i 142-144.

²³⁰A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140. El 1753 diversos individus atorguen poders per a participar en el concurs d'acreedors de Manuel Lucio: Protocolos, prot. 1011, fols 189, 197, 205, 208, 218, 244, 246, 247, 269.

²³¹Teresa i Rosalía eren els anys 60 monges en el convent de l'Anunciació de Béjar; Pedro era prevere i abad del Capítol eclesiàstic de Béjar. A.H.P.S., Protocolos, prot. 889, fols 35-42; prot. 890 (1766), fols 381-382 i (1767), fol 101.

A part d'aquests nous fabricants procedents de les "professions liberals"²³², el col·lectiu de fabricants de draps fins es nodrí d'homes d'orígens molt diversos. La família Sánchez Cerrudo pot ser un exemple dels fabricants sorgits del món del petit comerç local i dels oficis no tèxtils. Pedro Sánchez Cerrudo, casat en primeres núpcies amb Catalina Hernández la Vinagra i en segones núpcies amb María Sánchez és el primer membre d'aquesta família que he pogut identificar. L'activitat professional de Pedro Sánchez Cerrudo és desconeguda, però sabem que venia grans al fiat -més de 300 *fanegas* entre gener i febrer de 1687. Després de la seva mort el 1698, la seva vídua continuà venent grans al fiat i potser es dedicava al tràfec de gèneres de llana, ja que en el seu testament, datat el 6 d'octubre de 1701, hi consten diversos llegats de *varas* de drap, especialment pards i de Garrobillas²³³

Pedro Sánchez Cerrudo tingué sis fills, cinc del primer matrimoni i una filla, Teresa, del segon. El primer fill de Pedro Sánchez Cerrudo, era Juan, casat amb María Gómez i botiguer de gèneres tèxtils i merceria. Quan es redactà el seu inventari *post-mortem* el 16 de desembre de 1707, els béns de Juan Sánchez Cerrudo, tot i que modestos, no eren de magnitud despreciable en el context de la vila; tenia una botiga de baietes, draps i merceria, amb gèneres valorats en 16.725 rals, béns immobles -dues hortes, tres cases i una vinya - taxats en 28.100 rals, dues mules i diversos crèdits a favor; tot plegat

---

²³²Els casos de Juan Téllez i de Jerónimo Lucio no són els únics d'incorporació a la fabricació de draps per part d'individus de similars orígens socials. Almenys un altre exemple notori seria el de Joseph Gil y Zúñiga, fill d'Alonso Gil Zúñiga, descrit el 1710 com a administrador de les rendes decimals de la comarca de Béjar que pertanyien al Capítol catedralici de Plasencia, i de Rosa González Comendador, filla d'un comerciant de gèneres tèxtils i merceria i emparentada amb algunes de les més notòries famílies d'*hijosdalgo* de la vila. A.H.P.S., Protocolos, prot. 861, fols 159-204 i prot 761, s.f. (27-5-1710).

²³³A.H.P.S., Protocolos, prot. 1073, fols 439-442

sumava en 55.340 rals, dels que s'havien de baixar uns 6.000 rals de deutes²³⁴. Amb l'excepció de María, desconeixem la trajectòria dels fills de Juan Sánchez Cerrudo. María casà amb Antonio Hernández Ajero, individu sense connexions prèvies conegudes amb la draperia que esdevingué fabricant de draps fins cap el 1720 i que exercí com a tal fins el 1741, moment de la seva mort²³⁵. La filla d'aquest matrimoni, Antonia Hernández Agero, era a mitjans segle XVIII una vídua que es comptava entre el grup dels principals fabricants de la vila: el 1751 produí 110 peces i el 1753 fèia treballar sis telers²³⁶.

El segon fill de Pedro Sánchez Cerrudo, Francisco, era el 1696 ferrador. Casà en aquella data amb Juana Muñoz de Amador, filla d'un primer matrimoni de la seva madrastra, María Sánchez. Els recursos inicials del matrimoni eren poc importants: ell rebé el 1696 a compte de legítimes 1.640 rals en estris domèstics i roba, mentre que Juana Muñoz de Amador rebia 2.060 rals en roba, una casa i un parral²³⁷. Quan el maig de 1713 casà amb la seva segona dona, Ana Hernández, Francisco Sánchez Cerrudo havia augmentat notablement el seu patrimoni: aportà a aquest matrimoni 13.912,5 rals en béns mobles i 24.850 en immobles (cinc vinyes, set parcel·les de castanyers, dos parrals, quatre cases i dues hortes)²³⁸.

Cap el 1718 Francisco Sánchez Cerrudo, en companyia amb

---

²³⁴A.H.P.S., Protocolos, prot. 921, fols 206-217

²³⁵El 1728 Antonio Hernández Ajero era un fabricant relativament important, ja que fèia treballar 4 telers (A.H.N., Osuna, leg. 260-2, exp. 27. L'inventari post-mortem d'Antonio Hernández Ajero, a A.H.P.S., Protocolos, prot. 874, fols 219-246

²³⁶A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140

²³⁷A.H.P.S., Protocolos, prot. 1071, fols 21-24

²³⁸A.H.P.S., Protocolos, prot. 766, fols 49-90

el seu gendre Manuel García Regadera (que no tenia cap vinculació anterior coneguda amb la draperia de la vila), inicià la seva activitat com a fabricant de draps fins i bastos, sense abandonar la de ferrador. El capital inicial de la fàbrica era exigü: 3.500 rals, 2.500 aportats per Francisco i 1.000 per Manuel García Regadera, encara que li foren entregats pel seu sogre a compte de la legítima la seva dona, Catalina Sánchez Cerrudo²³⁹. Quan el 1721 es liquidà la companyia per mort de Francisco, el cabal d'aquesta continuava sent molt modest, tot i que els afers havien estat favorables als dos socis: l'actiu de la companyia es valorava en 8.990 rals baixats deutes, el que suposava uns guanys de 6.490 rals des de la data de la seva constitució²⁴⁰.

A la mort de Francisco, Manuel García Regadera continuà amb la seva activitat com a fabricant de draps fins i el 1728 donava feina a 4 telers²⁴¹; en l'època del Cadastre d'Ensenada, el seu fill Antonio, exercia de fabricant i de teixidor i s'havia casat amb Ana Rodríguez, filla d'un dels principals fabricants de la vila a mitjan segle XVIII.

El tercer fill de Pedro Sánchez Cerrudo, era Gaspar, cirurgià. El 1705 casà amb Manuela Muñoz Domínguez²⁴², la qual aportà una dot de 9.191 rals i 8 maravedís de legítimes més 5.000 rals d'herència d'un seu germà i de memòries per a casar

---

²³⁹A.H.P.S., Protocolos, prot. 766, fols 191-194

²⁴⁰A.H.P.S., Protocolos, prot. 766, fols 49-90

²⁴¹A.H.N., Osuna, leg. 260-2, exp. 27

²⁴²Aquesta devia procedir d'una família relativament benestant. El febrer de 1699, el seu pare, Manuel Muñoz Domínguez redactà un testament en el que es citen algunes de les seves propietats, que assenyala per via de millora a alguns dels seus fills: un llinar a Becedas, dos llinars a Ledrada, una casa a Béjar i diverses escriptures de cens contra alguns veïns de la *Tierra*. Cita també que al seu fill primogènit, Francisco Luis, llicenciat i capellà, li ha entregat diverses propietats a compte de legítimes. A Manuela la millora en 200 ducats "para ayuda a tomar estado decente a su calidad y sangre y no en otra forma". A.H.P.S., Protocolos, prot. 758, fols 65-67

donzelles en que fou dotada, mentre Gaspar aportava 5.236 rals en "bienes, alhajas y hacienda raíz"²⁴³. Quan morí el 1726, Gaspar Sánchez Cerrudo no havia engrandit massa el seu patrimoni: deixà béns valorats en 24.292 rals, entre ells una casa, cinc vinyes, dues hortes i quatre castanyedes, valorats en 22.520 rals²⁴⁴.

Dels nou fills que sobrevisqueren a Gaspar, almenys dos, Jerónimo i Matías, esdevingueren fabricants de draps fins. Dues filles, Isabel i María Teresa es casaren amb fabricants (Bernardo López Gutiérrez, fill del fabricant de draps bastos Francisco López Gutiérrez, i Diego Hernández de Medina, procedent d'una família vinculada a la tragineria²⁴⁵, respectivament). Pedro apareix com a *labrador* en l'època del Cadastre, però estava casat amb una germana de fabricant. La filla petita, Antonia, casà amb Andrés de San Juan, dorador, però el 1761, després d'haver enviudat, exercia de fabricanta²⁴⁶.

El quart fill de Pedro Sánchez Cerrudo, Diego, casat en segones núpcies amb Juana García Gradillas, originària de Candelario, es dedicava al tragineig de roba²⁴⁷ i xoriços. En el moment de redactar un codicili, el setembre de 1706, un veí de Madrid li devia l'import de 27 dotzenes de xoriços; declarava també que quan es casà amb Juana García Gradillas tenia de cabal del seu negoci 120 cobertors i 4 peces de

---

²⁴³A.H.P.S., Protocolos, prot 762, fol 120 i prot.868, fols 32-43

²⁴⁴A.H.P.S., Protocolos, prot. 868, fols 32-43

²⁴⁵A.H.P.S., Protocolos, prot. 764, fols 135-136

²⁴⁶E. Larruga Boneta, Memorias políticas y económicas..., vol XXXV, p. 129

²⁴⁷Probablement actuava en companyia amb el seu germà Juan. El 1694 Juan i Diego Sánchez Cerrudo s'obligaven a pagar a un veí de Candelario l'import de 10 peces de mantelleria i dues de "liencecillo". A.H.P.S., Protocolos, prot. 859, fol 32

baieta, mentre que en aquell moment tenia en existències 150 cobertors²⁴⁸. El 1708 es féu l'inventari dels béns de la seva vídua. Totes les seves possessions es valoraven només en 13.218 rals, i constaven de tres cases, que devien ser molt modestes, i una vinya. Juana García Gradillas era flequera i tractava a petita escala en cuirs (en l'inventari hi ha apareixen diversos trossos de vaqueta i de sola valorats en 68 rals i un deute es paga en sola que "ha hechado el mozo de casa") i en gèneres bastos de llana (entre els béns inventariats hi ha 109 varas de baieta de Palencia, 41 varas d'estamenya d'Ampudia, 6 cobertors de Carabaca i 12 cobertors *chorrilleros*)²⁴⁹. Dels quatre fills que tenia Diego Sánchez Cerrudo en el moment de redactar el seu testament, només coneixem la trajectòria de María. María Sánchez Cerrudo casà el 1722 amb Fernando Hernández Ajero, *labrador*, però quan enviudà el 1753 exercia de fabricant a petita escala²⁵⁰.

A més dels fills mascles, Pedro Sánchez Cerrudo tingué tres filles. Tenim només notícies de la trajectòria d'Ana i de Teresa. Ana era religiosa en el convent de l'Anunciació de Béjar²⁵¹; Teresa, filla del segon matrimoni, casà amb Jerónimo Lucio, com ja hem vist un dels principals fabricants de Béjar durant la dècada dels anys vint.

.....

Els germans Antonio i Luís Hernández Bueno constitueixen un altre exemple d'individus que iniciaren la fabricació de

---

²⁴⁸A.H.P.S., Protocolos, prot. 762, fol 172

²⁴⁹A.H.P.S., Protocolos, prot. 763, fols 139-145

²⁵⁰Fèia treballar només un teler i produí 15 draps en l'any 1751. A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140 i 142-144.

²⁵¹A.H.P.S., Protocolos, prot. 1073, fols 439-442

draps fins sense antecedents familiars en el negoci draper. En aquest cas, però, l'enllaç d'ambdós germans amb la família Valencia, d'antiga tradició en la draperia basta, explica probablement el seu accés a la condició de fabricants. Antonio Hernández Bueno inicià la fabricació de draps cap el 1726²⁵²; el seu germà Luís, probablement més tard, en la dècada dels quaranta²⁵³. Antonio, el germà del que tenim més dades, fèia treballar el 1728 dos telers i en l'època del Cadastre d'Ensenada havia esdevingut un dels fabricants més importants de la vila: en aquell moment produïa més de 100 peces anuals i fèia treballar cinc telers²⁵⁴. El seu fill Ventura esdevingué durant la segona meitat del segle el fabricant més important de Béjar després de Diego López i obtingué el títol de Reial per a la seva fàbrica²⁵⁵.

Els germans Hernández Bueno eren els dos únics fills mascles de Luís Hernández Bueno, cirugià. Els recursos de la família eren, a la mort del pare, molt precaris. Els seus béns es comptabilitzaven el 1700 en 8.572 rals, però rebaixats 1.850 rals de deutes comuns i les dots aportades per les dues dones de Luís Hernández Bueno, el difunt havia sofert quebres que sumaven 88 rals durant els seus dos matrimonis²⁵⁶.

Els dos germans Antonio i Luís Hernández Bueno (aquest

---

²⁵²A.H.P.S., Protocolos, prot. 1087, fols 209-210. Aquesta és la primera vegada que Antonio Hernández Bueno apareix citat en un llistat de fabricants de draps.

²⁵³No apareix en cap llistat anterior de fabricants; el 1742 és citat com a tal. A.H.P.S., Protocolos, prot. 1005, fols 109-112

²⁵⁴A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140 i 142-144

²⁵⁵Es citat en tots els documents notariais de finals de segle com a "Fabricante de la Real de paños finos de mi nombre". Es tracta amb tota seguretat de l'individu que cita Larruga com a segon fabricant reial, a part de Diego López, tot i que aquest autor s'equivoca en el nom de pila i l'anomena Bernardo Hernández Bueno. E. Larruga Boneta, Memorias políticas y económicas..., vol XXXV, p. 144.

²⁵⁶A.H.P.S., Protocolos, prot. 860, fols 42-61

darrer seguí la tradició familiar aprenent l'ofici de cirugià²⁵⁷) es casaren amb dues germanes, María i Angela de Valencia. Aquestes procedien d'una família molt vinculada a la draperia tradicional. El seu avi patern, Dionisio de Valencia, fou veedor o mestre examinador del gremi de *paños hechos set* vegades entre 1682 i 1689²⁵⁸, i a la seva mort l'any 1700 tenia un taller d'abaixar, amb tres tissors,²⁵⁹ que continuà mantenint la seva vídua, Catalina López Gutiérrez fins que morí el 1710²⁶⁰. Els recursos d'aquesta família eren també modestos. En el moment d'efectuar-se la partició dels béns del matrimoni, a la mort de Catalina López Gutiérrez, els seus béns ascendien a 6.379 rals, baixades les càrregues de censos, i tocaven a cada un dels set hereders 911 rals. El patrimoni immoble constava de dues cases i dues vinyes²⁶¹. La família continuà molt vinculada a la draperia després de la mort de Catalina López Gutiérrez. Excepte Pedro, que el 1716 era sabater²⁶², els altres fills dels que hem pogut seguir la pista exercien oficis relacionats amb la fabricació de draps de llana. Manuel, el fill primogènit, heretà els estris

---

²⁵⁷El 1726 Luís Hernández Bueno fill demanava informe de neteja de sang per anar a Madrid a examinar-se de cirugià, ofici que havia estat aprenent a Béjar. A.H.P.S., Protocolos, prot. 868. Trobem altres individus amb el cognom Hernández Bueno fent l'ofici de cirugià (és el cas de Juan Antonio Hernández Bueno, que el 1727 exercia aquest ofici a Béjar: A.H.P.S., Protocolos, prot. 869, fol 289) o oficis similars com el de barber i sangrador, que exercia a finals del segle XVII Pedro Hernández Bueno, marit d'Ana García (en el testament de la qual Luis Hernández Bueno, pare, era nomenat testamentari i marnessor) (A.H.P.S., Protocolos, prot. 753, fol 48 i prot 755, s.f., 1-10-1693)

²⁵⁸A.M.B., Acuerdos, leg. 13-15, nomenaments de veedors dels anys corresponents.

²⁵⁹A.H.P.S., Protocolos, prot. 1073, fols 44-48

²⁶⁰A.H.P.S., Protocolos, prot. 1078, fols 175-178

²⁶¹ibidem

²⁶²A.H.P.S., Protocolos, prot. 1081, fols 55-66

d'abaixar i probablement continuà amb l'ofici patern²⁶³. Jerturdis estava casada amb Manuel de Ocaña, sastre, i un dels fills d'aquest matrimoni, Francisco, esdevingué a mitjan segle XVIII un important fabricant i comerciant amb botiga oberta. El vidu de María de Valencia, Manuel Nevado, fou veedor del gremi de teixidors de draps bastos diverses vegades durant els anys 1708-1731 i un dels fills d'aquest matrimoni, Francisco era un petit fabricant de draps fins quan morí el 1745²⁶⁴. Jacinto de Valencia, pare de María i Angela, que eren les seves dues úniques filles, exercí de fabricant de draps bastos almenys de 1711 a 1742²⁶⁵.

.....

Disposem de menys dades per a reconstruir els orígens d'altres fabricants que s'anaren incorporant a aquesta activitat al llarg de la primera meitat del segle XVIII. Tanmateix, l'observació de les relacions col.laterals de parentesc d'alguns dels principals fabricants de l'època del Cadastre d'Ensenada -que es resumeix en el quadre 3.3- suggereix els seus probables orígens artesans. El procés d'enriquiment d'aquests individus, que les fonts no permeten resseguir, va estar probablement associat als seus coneixements de l'ofici, a la seva implicació -inicialment a molt petita escala- en el vessant comercial del negoci draper²⁶⁶ i a les

---

²⁶³A.H.P.S., Protocolos, prot. 1078, fols 175-178

²⁶⁴A.M.B., Acuerdos, llib. 21-30, nomenament de veedors dels anys corresponents. L'inventari dels béns de Francisco Nevado, A.H.P.S., Protocolos, prot. 1095, fols 30-38

²⁶⁵Participà com a tal en diverses contrates amb l'exèrcit els anys 1711, 1718, 1719, 1722, 1726 i 1727. A.H.P.S., Protocolos, prot. 1079, fols 235-236, prot. 1082, fols 255-256 i 271-272, prot 1083, fols 18-19, prot 1084, fols 59-60, prot 1087, fols 229-232 i 64-65. En el moment de redactar el seu testament, l'any 1742, encara exercia de fabricant de draps bastos. A.H.P.S., Protocolos, prot. 1005, fols 109-112.

²⁶⁶Com es veurà, aquests fabricants eren qualificats en l'interrogatori del Cadastre d'Ensenada de fabricants-comerciants. Més endavant es descriuran els inicis de l'activitat comercial de Ventura Hernández Bueno, possiblement similars a la resta de fabricants-comerciants. Veure pp. 315-321.

seves aliances matrimonials amb famílies vinculades al petit comerç o a la fàbrica tradicional de draps ordinaris de la vila²⁶⁷.

QUADRE 3.3: GERMANS I CUNYATS D'ALGUNS DELS PRINCIPALS FABRICANTS DE MITJAN SEGLE XVIII

FABRICANT	PRODUCCIÓ (1751)	OFICI SOGRE	GERMANS	CUNYATS
Alonso López	130	Traginer	2 teix.	1 fab. (31) 1 abaixador 2 teixidors 1 jornalero 1 <i>labrador</i>
Joaquín Rodríguez	124	Fab. de draps bastos	1 card.	1 fab. (155) 1 cardador 1 teixidor
Félix González	155	Fab. de draps bastos	--	1 fab. (124) 2 cardadors 1 teixidor

Entre parèntesi, les peces produïdes el 1751 pels fabricants als quals es fa referència.

FONT: A.H.P.S., *Catastro*, leg. 340 i 344-345; *Libros de casados* de les parròquies de San Juan, Santa María i El Salvador de Béjar²⁶⁸.

.....

Cal remarcar ara alguns trets de la formació del grup empresarial que es deriven de les descripcions efectuades en aquest apartat. El que caracteritza els fabricants de draps fins durant l'etapa de formació del nou sector és la diversitat dels seus orígens socio-professionals. El negoci draper va atreure a artesans no tèxtils, a individus vinculats al comerç a petita escala i també a aquest sector de "professionals liberals" exemplificat en Juan Téllez i Jerónimo Lucio. Aquests nous fabricants, procedents d'oficis no tèxtils, s'integraren

²⁶⁷Una argumentació de les possibilitats de mobilitat ascendent per part d'homes vinculats al món artesà i amb experiència en el comerç a petita escala, front a individus amb superior posició patrimonial en una situació de creixement de la producció, a J.K.J. Thomson, *Clermont-de-Lodève...*, pp. 249-300.

²⁶⁸Pel que fa als llibres de casats de la parròquia del Salvador de Béjar, igual pels de difunts de les parròquies de Santa María i San Juan que s'utilitzaran al llarg d'aquest treball, s'han consultat les còpies en microfilm existents al *Complejo Cultural Santa Ana* d'Almendralejo (Badajoz).

en el nou col·lectiu empresarial junt amb individus amb una tradició més llarga de vinculació a aquestes activitats: els fabricants flamencs arribats a la vila en el tombant de segle, una part dels antics fabricants de draps bastos, i alguns membres de famílies artesanes que lograren protagonitzar un espectacular procés de mobilitat social o que, més sovint, invertiren ocasionalment petites quantitats en la fabricació de draps pel seu compte²⁶⁹.

És difícil precisar si les inversions procedents d'individus al marge de la draperia significaren algun trencament respecte l'antiga fàbrica de draps bastos. Potser la participació en el sector tèxtil llaner de capitals d'origen molt divers era un fenomen que ja existia prèviament a la implantació de la fàbrica de draps fins, tal i com ho sembla indicar el fet que probablement alguns fabricants de draps bastos no fossin artesans d'ofici tèxtil i que molts d'ells mantinguessin paral·lelament altres negocis i ocupacions. En tot cas, el que amb tota probabilitat sí que és nou en la fàbrica de draps fins és el nombre d'inversions hi convergiren, la quantitat d'iniciatives orientades cap el nou sector.

Pel que fa als capitals inicials, no es detecten en cap cas inversions de magnitud espectacular. En els pocs casos en que coneixem les quantitats inicials invertides, aquestes foren sempre d'escàs volum. Els recursos aportats pels cònjuges al matrimoni, que poden ser considerats un indicador indirecte, eren també sempre modestos, encara que en alguns casos, com el de Juan Téllez, eren superiors a l'usual entre els rengles artesans. Com veurem en els apartats següents, però, si bé l'entrada al gremi de fabricants no estava vetada als homes amb

---

²⁶⁹Sobre aquest darrer col·lectiu, veure més endavant pp. 131-133

petit cabal, el col·lectiu empresarial experimentà un notable procés d'estratificació al llarg del segle.

3.3- L'estructura empresarial a la fàbrica de draps fins (1720-1760)

Com ja s'ha suggerit en l'apartat anterior, la draperia permeté durant aquest període processos notoris d'enriquiment i mobilitat social ascendent. Els inventaris *post-mortem* d'alguns fabricants, que permeten calcular els ganancials del difunt o la difunta al llarg del seu darrer matrimoni, ofereixen algunes dades més sistemàtiques sobre aquesta qüestió:

QUADRE 3.4: EVOLUCIÓ DELS CAPITALS DELS FABRICANTS (1720-1760)

FABRICANT	A	B	C	D	E
Fco.Sz. Cerrudo	1721	40.049	6.449	0,16	2,01
Dionisio Mubak *	1729	74.969	-17.214	-0,23	-4,59
Miguel Cordero	1736	**	76.705	-	-
Juan Téllez	1739	18.528	491.632	26,53	94,76
Juana de Yun	1741	96.347	37.210	0,39	7,72
A. Hz. Ajero	1741	11.755	83.043	7,06	22,79
Juan Téllez (m)	1742	6.388	7.239	1,13	8,09
M. Rz. Aguilar	1743	14.570	-2.986	-0,20	-5,12
J.A. Alvarez	1745	5.940	6.609	1,11	3,48
Francisco Nevado	1745	1.861	8.740	4,70	24,72
José González	1746	27.618	-17.156	-0,62	-8,87
Jacinto Ramos	1749	8.396	6.946	0,83	-
M. Rz. Uprado	1752	**	13.564	-	-
M. G. Regadera	1753	2.050	5.467	2,67	33,33
J. Rodríguez	1754	13.288	217.018	16,33	62,81
M. G. Baltasar	1755	15.954	1.189	0,07	0,47
J.Rz.Chiquito	1755	**	9.365	-	-
Manuel Estévez	1758	2.774	5.015	1,81	6,23

Manuel González	1759	**	21.849	-	-
José Gil Zúñiga	1760	51.908	55.811	1,07	-

(A): Any d'elaboració de l'inventari; (B): Capital inicial (dots i legítimes); (C): Ganancials; (D): C/B;
(E): (C/d) * 100

B

on d és el nombre d'anys entre la data del matrimoni i la de la partició²⁷⁰.

*: Malgrat durant el segon matrimoni tingué pèrdues, durant el primer els ganancials ascendiren a 63.968 rs.

** : S'indica que els cònjuges no aportaren béns al matrimoni.

FONTS: Veure apèndix 1.

Segons el quadre anterior, quatre fabricants dels vint que contempla la mostra experimentaren al llarg del seu darrer matrimoni increments patrimonials molt modestos, ja que no arribaren a doblar el capital inicial; quatre individus més duplicaren o triplicaren el seu cabal i la resta -nou individus, entre els que destaquen els casos espectaculars de Juan Téllez i Joaquín Rodríguez- experimentaren creixements més accentuats del seu patrimoni. Finalment, la font registra tres individus que experimentaren pèrdues. La "taxa d'enriquiment anual", que s'ha pogut calcular en alguns casos, remarca també la rapidesa del procés d'ascens econòmic d'alguns individus, entre els que tornen a aparèixer com a casos destacats Juan Téllez i Joaquín Rodríguez. Cal tenir en compte, que aquestes xifres no en tots els casos reflecteixen el procés d'enriquiment al llarg de tota la vida activa dels fabricants, ja que alguns d'ells -per exemple, Francisco Sánchez Cerrudo, Dionisio Mubak, Juana de Yun- moriren després d'un segon matrimoni, en algunes ocasions molt breu.

Les dades anteriors es poden comparar amb les que proporciona A. Parejo Barranco pels *laborantes* d'Antequera

²⁷⁰ Els càlculs han estat realitzats amb els mateixos criteris que utilitza A. Parejo Barranco, *Industria dispersa e industrialización...*, pp. 231 i 255.

durant el període 1752-1832²⁷¹. En una mostra de 19 *laborantes*, es registren dos individus que tingueren pèrdues, 9 que no arribaren a doblar el seu patrimoni, 4 que el duplicaren o triplicaren i quatre més que superaren aquest augment. Tanmateix, en el cas d'Antequera no es registren processos d'enriquiment comparables als observats a Béjar: els *laborantes* antequerans que més s'enriquiren multiplicaren només per 10 el valor del seu patrimoni, i taxa de creixement anual del capital més elevada que es registra és del 37,71. La comparació entre aquestes dades subratlla, per tant, la importància del procés de diferenciació entre el col·lectiu dels fabricants a Béjar durant la primera meitat del segle XVIII. L'observació de l'estructura empresarial que s'efectua en les pàgines següents aportarà més informacions sobre aquesta qüestió.

Per a estudiar el tamany de les empreses durant la primera meitat del segle XVIII disposem de dos tipus de fonts: els inventaris *post-mortem* i el Cadastre d'Ensenada. Si observem els inventaris *post-mortem* dels fabricants de la primera meitat del segle XVIII, i prenem com a indicador del volum d'activitat de les empreses les roves de llana en existències²⁷², tal com havíem fet en observar els inventaris dels fabricants de draps bastos, la distribució seria la següent:

---

²⁷¹A. Parejo Barranco, *Industria dispersa e industrialización...*, pp. 231-232.

²⁷²Naturalment, aquest indicador és molt imperfecte, ja que la quantitat de llana en existències pot dependre tant de l'estació en la que es redactà l'inventari, com del grau de continuïtat en el negoci draper per part del cònjuge supervivent o altres descendents des de la mort del fabricant fins al moment d'elaboració de l'inventari.

QUADRE 3.5: EXISTÈNCIES DE LLANA EN ELS INVENTARIS DE FABRICANTS (1720-1760)

	NUM. FABRICANTS	ROVES DE LLANA *
menys 10 roves	9	49,41
11-50 roves	9	181
51-100 roves	7	476,54
101-200 roves	6	788,95
+ 200 roves	2	470,12
TOTAL	33	1.966,02

*: Llana rentada; la llana en brut reduïda a llana rentada considerant unes merms del 60 per 100.
 FONTS: A.H.P.S., Protocolos, prot. 766, fols 49-90; 767, s.f.; 772, vol 2, fols 45-65 i 86-138; 773, vol 2, fols 236-306; 777, fols 131-144; 869, fols 134-149; 870, fols 261-315; 871, fols 37-70 i 286-298; 872, fols 30-42; 873, fols 228-244; 874, fols 105-146 i 219-246; 875, fols 18-27 i 55-63; 876, fols 250-259; 877, fols 277-291 i 497-507; 879, fols 192-199; 882, fols 200-213; 883, fols 487-503; 884, fols 508-536; 927, fols 146-153; 928, fols 32-47; 929, fols 70-91; 1011, fols 74-114; 1012, fols 275-288; 1090, fols 53-62; 1094, fols 179-183; 1095, fols 30-38 i 100-111

El quadre anterior -que cal observar comparant-lo amb el 3.1- permet afirmar que la formació del sector productor de draps fins anà associada al creixement del tamany d'algunes empreses: mentre entre els fabricants de draps bastos no hi havia cap empresa que arribés a les 100 roves de llana neta en existències, en la fàbrica de draps fins una quarta part dels fabricants superaven aquesta xifra. El quadre mostra també, però, que el procés de concentració no impedí la sòlida pervivència d'un estrat de molt petites unitats productives.

La documentació generada pel Cadastre d'Ensenada proporciona una imatge similar.

QUADRE 3.6: DISTRIBUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ ENTRE ELS FABRICANTS DE BÉJAR EL 1751

	(1)	(2)	(3)	(4)
0-10 peces	16	58	21,3	2,4
11-30 "	33	654	44,0	27,1
31-60 "	17	785	22,7	32,6
61-90 "	4	277	5,3	11,5
91-120 "	2	226	2,7	9,4
121-160	3	409	4,0	17,0
TOTALS	75	2409	100	100

(1): Nombre de fabricants; (2): Total de producció (en peces); (3): % fabricants; (4): % producció.
 FONT: A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140

El quadre anterior permet definir, a grans trets, tres grups entre els fabricants de Béjar en relació a la seva producció anual. En primer lloc, el 65 per 100 dels fabricants mantenia un modestíssim volum de producció, ja que no superava les 30 peces anuals. En aquest grup, encara podem distingir 16 fabricants- el 21 per 100 del total- que intervenien en el "*trato de fábrica*" de forma ocasional, amb una producció inferior als 10 draps anuals. En conjunt, prop del 30 per 100 de la producció drapera de la vila estava en mans de petits fabricants que no superaven les 30 peces.

Un segon grup, més restringit pel que fa al nombre d'individus, però que concentrava la major part de la producció total -el 44 per 100-, el formaven aquells fabricants amb un volum de producció limitat -entre 30 i 90 draps-, però que intervenien en el negoci draper de forma estable i ocupant més d'un teler.

En darrer lloc, cinc fabricants superaven les 90 peces, i entre ells, tres sobrepassaven els 120 draps anuals. Aquest petit nucli de cinc individus produïa entorn del 27 per 100 de les peces de la fàbrica de Béjar.

La distribució descrita en les línies anteriors mostra

que, malgrat la dispersió de l'activitat i el reduït tamany de la major part de les empreses, no podem despreciar els fenòmens d'estratificació en la nova fàbrica: un restringit grup de fabricants concentraven un volum important de la producció vilatana i el tamany de les seves empreses els diferenciava clarament respecte la majoria dels membres de la fàbrica.

La diferenciació social no es traduïa únicament en el tamany de les empreses draperes. Les característiques socioeconòmiques dels fabricants eren, en molts altres terrenys, diverses. En l'època del Cadastre d'Ensenada, sis fabricants eren qualificats alhora com a comerciants. Entre ells trobem individus que mantenien un modest volum de producció, alhora que una activitat comercial a petita escala, però també a dos dels majors fabricants de la vila en aquell moment: Alonso López i Joaquín Rodríguez.

En segon lloc, un reduït grup de personatges (alguns dels quals ja hem trobat quan analitzàvem l'origen dels nous fabricants de draps fins) havien assolit un estatus que els diferenciava de la resta de l'estat general de la vila²⁷³. Podem detallar una mica les activitats d'aquests individus. Fernando Castellano produí 52 peces el 1751, però complementava els seus ingressos amb l'administració de nou memòries i capellanies; Diego Hernández de Medina, fabricant que produïa entorn de les 30 peces anuals, administrava obres pies i *mayorazgos*, i durant els anys cinquanta assolí el títol de Familiar del Sant Ofici²⁷⁴; José Gil Zúñiga, fabricant que també complementava els seus ingressos a través de l'administració de rendes diverses, formava part d'una de les

---

²⁷³ Entre tots els fabricants de mitjan segle XVIII, aquests eren els únics que rebien el tractament de Don.

²⁷⁴ A.M.B., Acuerdos, llib. 38, sessió de 2-4-1756

famílies de l'elit local: el seu germà Manuel, vicari, era jutge eclesiàstic, administrador de la Dignitat Episcopal i tenia al seu càrrec diversos beneficis; Fulgencio Téllez, a més de l'administració d'un *vínculo*, gaudia dels ingressos que li reportava la seva professió d'advocat; Jerónimo Lucio administrava diverses memòries i rebia 3.150 rals anuals com a tresorer de la Diputació de la vila²⁷⁵

D'altra banda, 24 dels fabricants que el 1751 produïren alguna peça s'autodefinien també com a artesans de diversos oficis. La majoria eren teixidors, però també trobem tres cardadors, tres abaixadors i quatre artesans d'oficis no tèxtils. Els artesans-fabricants eren un sector numèricament no despreciable del total de fabricants de la vila, encara que controlaven només el 16 per 100 de la producció total. Només tres fabricants-artesans superaren les 30 peces produïdes el 1751, i bona part d'ells no arribaren als 10 draps acabats. En realitat, cal pensar que la part fonamental dels seus ingressos procedia del seu treball aplicat a teixits alièns²⁷⁶. Els fabricants-artesans han de ser considerats, doncs, com a treballadors per compte d'altri que només ocasionalment accedien a la condició de "propietaris del drap".

Igual que en l'etapa de formació del "subsector" de draps fins, la permeabilitat de l'accés a la fabricació devia ser notable en aquests anys de mitjans de segle. El nombre

---

²⁷⁵A.H.P.S., Catastro, leg 344-345; Béjar 1753..., pp.92-93

²⁷⁶Les declaracions d'utilitats que proporciona el Cadastre semblen indicar aquest fet, malgrat que aquesta és una de les informacions menys fiables entre les que proporciona aquesta font (C. Camarero Bullón, Burgos y el Catastro de Ensenada, Burgos, 1989, pp. 281-314). Les informacions sobre utilitats artesanals i empresarials que proporciona el Cadastre es poden resumir de la següent manera: dels 13 fabricants que en les seves declaracions discriminaven els ingressos com a fabricants dels que obtenien com a treballadors per compte d'altri, 7 obtenien menys del 30 per 100 dels seus ingressos del propi *trato*, 5 obtenien pel mateix concepte entre el 30 i el 50 per 100 dels seus ingressos i només en un cas l'activitat com a fabricant li reportava més del 50 per 100 de les seves utilitats. A.H.P.S., Catastro, leg. 344-345

relativament important de fabricants-artesans, que coincideixen amb les empreses de producció més migrada, ens indica que la barrera d'entrada no era inaccessible per algunes famílies artesanes. Més difícil era, en canvi, la seva continuïtat en l'activitat, tot i els exemples de mobilitat ascendent que s'han descrit en pàgines anteriors. El quadre següent, que ha de ser tractat amb moltes precaucions perquè l'atzar demogràfic pot incidir de manera molt decisiva en les xifres, mostra que aquestes empreses eren les que suportaven una major mortalitat:

QUADRE 3.7: UNA APROXIMACIÓ A LA MORTALITAT DE LES EMPRESES (1751-1761)

NOMBRE DE FABRICANTS DE 1751 QUE NO CONTINUEN EN L'ACTIVITAT EL 1761 *

PRODUCCIÓ 1751	NUM.	% **
1-10 peces	9	56,3
11-30 "	11	33,3
31-60 "	1	5,9
+ 61 "	2	22,2

*: Es consideren ells mateixos, els seus fills o les seves vídues.

** : Percentatge sobre els fabricants de cada categoria existents el 1751.

FONT: A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140 i E. Larruga Boneta, Memorias políticas y económicas sobre los frutos, comercio, fábricas y minas de España, Madrid, 1795, vol. XXXIV, p. 129

L'àmplia mortalitat de les petites empreses en aquest període anava acompanyada, però, del continu accés al gremi per part d'altres petits fabricants. El 1761 trobem 18 fabricants que no tenien cap relació amb el grup empresarial d'inicis dels anys cinquanta²⁷⁷. Entre ells, trobem vuit treballadors de la draperia -cinc eren el 1753 teixidors, dos cardadors i un abaixador-, tres sastres, l'administrador de la renda del tabac i quatre individus dels que en desconeixem l'origen

²⁷⁷E. Larruga Boneta, Memorias políticas y económicas..., vol XXXIV, p. 129. A través de les actes de matrimoni, s'ha pogut constatar que aquests fabricants no eren ni fills ni gendres de fabricants de l'època del Cadastre, ni tampoc, és clar, eren fabricants ells mateixos

professional.

3.4- La modificació del marc institucional i les repercussions sobre l'estructura industrial (1765-1780)

L'abigarrat accés a la fabricació durant la primera meitat del segle havia estat possible gràcies a la laxitud de la normativa que regia l'entrada al gremi de fabricants. Com es desprèn de la descripció dels fabricants de draps bastos, és molt possible que ja en l'antiga fàbrica els constrenyiments a l'accés a la fabricació de draps fossin molt tènues: si bé calia ser membre d'un dels tres gremis artesans per a treballar en el sector draper, individus alièns a aquest podien invertir-hi i realitzar la funció de coordinadors del procés productiu, encara que, com veurem més endavant, les seves prerrogatives empresarials quedaven limitades pels gremis artesans. En el terreny de l'accés a la fabricació, les Ordenances de 1724²⁷⁸, les primeres de la fàbrica de draps fins, eren també extraordinàriament laxes. Les habilitats artesanes o la possessió del títol de mestre no eren requisits indispensables per a pertànyer al gremi²⁷⁹. Tampoc es dotava als representants d'aquests d'atribucions específiques per a limitar l'entrada a la corporació, ni existia cap capítol en aquest sentit. No existien les restriccions que molts gremis fixaven en favor dels fills dels mestres: l'única obligació del

---

²⁷⁸ Aquestes ordenances es troben a A.H.N., Osuna, leg. 259, exp. 28-1. Estan publicades per C. Bueno Aguado, Del obrador a la fàbrica..., pp. 153-160.

²⁷⁹ Aquest fet era potser comú en la indústria agremiada castellana. A Segovia, malgrat l'existència de gremis artesans, no era un requisit necessari ser membre de cap d'ells per a accedir a la categoria de fabricant: A. García Sanz, "Industria textil tradicional...", pp. 365-367; la diferència és notable respecte el cas català en el que els fabricants, un grup empresarial nou però encara lligat als seus orígens artesanals, formaven part del gremi de paraires. Veure J. Torras Elias, "Fabricants sense fàbrica..."; J.M. Benaül Berenguer, "Los orígenes de la empresa textil lanera...", pp. 44-50.

nou fabricant era presentar-se als veedors i pagar 120 rs pels nous telers que fes treballar. D'altra banda, les Ordenances no contemplaven cap tipus de limitació a la diferenciació entre els membres del gremi.

Aquest marc institucional fou, però, modificat durant la segona meitat del segle. Coincidint amb una etapa de dificultats per a la fàbrica de draps fins de Béjar, el gremi de fabricants demanà a la Junta de Comerç la reforma de les Ordenances de 1724²⁸⁰. Aquesta reforma donà lloc a les noves Ordenances de la fàbrica, promulgades el 1765²⁸¹. Pel que de moment ens interessa, cal remarcar una de les característiques d'aquest text: en relació a la normativa de 1724 fins aleshores vigent, les noves ordenances fixaven restriccions a l'accés a la fabricació²⁸². D'una banda, es prohibia fabricar draps als qui no eren membres del gremi "sino es que sea algún pedazo para vestirse a si o a su familia". Si algun veí no fabricant pretenia elaborar alguna peça amb aquesta finalitat, havia de donar compte primer al Jutge conservador de la fàbrica "a efecto de que examine la calidad de la lana y de donde la adquirió". En segon lloc, es modificaven les condicions d'accés

---

²⁸⁰El fet que la reforma de les Ordenances havia partit del gremi de fabricants està ben documentat. L'octubre de 1761, els veedors del gremi, en nom d'aquest, atorgaven poders a un procurador madrileny per que defensés davant de la Junta de Comerç l'aprovació d'unes "adicciones que se hicieron a las Reales Ordenanzas de esta Fábrica", addicions que havien estat trameses ja a la Junta. A.H.P.S.; Protocolos, prot. 1015, fol.259

²⁸¹Aquestes Ordenances, custodiades en l'arxiu municipal de Béjar, estan publicades per G. Rodríguez López i V. Agero Teixidor, Contribución al estudio..., pp.205-218

²⁸²El reforçament de les traves d'accés als oficis fou potser un fenomen relativament comú a Espanya en aquest període. El cas valencià sembla apuntar en el mateix sentit: F. Díez, Viles y mecánicos. Trabajo y sociedad en la Valencia pre-industrial, València, 1990, pp. 51-59. De la mateixa manera, les Ordenances de 1767 dels sector cotoner barceloní presentaven similars disposicions que intentaven limitar l'activitat dels individus que participaven en el negoci amb escàs cabal. Veure, A. Sánchez Suárez, "La era de la manufactura algodонера en Barcelona, 1736-1839", Estudios de Historia Social, núms. 48-49 (1989), pp. 77-79; R. Grau i M. López, "Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indianes", Recerques, núm. 4 (1975), pp. 29-31; J. Thomson, Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona, 1728-1832, Barcelona, 1994, pp. 225-280.

al gremi. El capítol 10 establia que

"cualquiera fabricante que quiera ser admitido en el gremio, haya de hacer constar judicialmente tiene en dinero o en lana seis mil reales de caudal por lo menos, y no se le admitirá sin esta precisa circunstancia"

Paral·lelament, s'introduïen avantatges pels fills i gendres de fabricants que haurien de pagar, en concepte de despeses de fàbrica, 60 rals per cada nou teler que possessin, enlloc dels 120 rals que es prevèien per a la resta dels nous membres del gremi.

Aquest enduriment de les condicions d'accés al gremi es justificava per la necessitat de preservar els fabricants de la competència aferrissada entre ells, sobretot del que s'interpretava com la competència deslleial dels fabricants pobres. Així, s'explica en el text que

"muchos individuos de esta Fábrica, por tener corto caudal o ninguno, hacen malos precios en sus paños, y los venden una tercera parte menos de lo justo, por precisarles a ello la necesidad, de que resulta que éstos se pierden e imposibilitan de continuar en sus fábricas, y los demás que tienen fondos no pueden vender los suyos con la debida estimación, y unos y otros decaen y decaerá también la Fábrica"²⁸³

D'altra banda, la prohibició de fabricar els no agremiats anava dirigida específicament contra els petits robatoris dels artesans, que devien haver estat un dels mecanismes d'accés a la fabricació per compte propi per part d'aquests; s'assenyalava que

"la libertad con que las hilanderas y oficiales manejan la lana y la confianza que de ellos hacen sus Dueños les pone en ocasión muchas veces de ocultar algunas en menudas porciones para que no sea conocido el hurto y después que juntan

---

²⁸³ Les queixes contra els petits fabricants per raons d'aquest tipus eren un fenomen molt usual. En un context geogràfic i econòmic ben diferent veure per exemple J. de L. Mann, The Cloth Industry in the West of England from 1640 to 1880, Oxford, 1971, pp. 98-99

partidas de consideración la venden a los que no son Fabricantes, quines (...) la convierten y emplean en fabricar algún pedazo de paño para el gasto de su familia"

Les Ordenances de 1765 anaren seguides de la formació, a partir de 1770, de companyies per a la venda de draps que associaven a la totalitat dels fabricants; aquestes institucions profunditzaren els canvis encetats amb les Ordenances de 1765. L'escriptura de formació de companyia atorgada el 30-8-1770²⁸⁴ perseguia, d'una banda, ser un instrument de control de la qualitat de les peces i alhora evitar la competència comercial, obligant a tots els fabricants a vendre conjuntament. Com veurem més endavant, aquest intent no era nou en la fàbrica de draps fins: durant la primera meitat del segle s'havien organitzat diverses estructures col·lectives de comercialització que en bona mesura perseguien els mateixos objectius. Ara bé, el que distingeix la companyia de 1770 respecte les anteriors és el seu component reglamentarista, que pretenia mantenir petrificada l'estructura empresarial de la vila. Així, el capítol 3 de l'acord establí que "se haya de reducir a número fijo la porción [de draps] que cada uno de los fabricantes haya de labrar". Aquest repartiment, que s'efectuà en relació als telers que tingués treballant cada fabricant, només es podria augmentar si s'incrementés "el consumo de ropas". La competència entre els fabricants via qualitat també es limitava a través del repartiment dels colors amb què cada un d'ells havia de tenyir. La companyia de fabricants, amb condicions similars, es renovà l'any 1773²⁸⁵.

---

²⁸⁴A.H.P.S., Protocolos, prot. 1022, fols. 8-11

²⁸⁵A.H.P.S., Protocolos, prot. 1025, fols 246-253

Les Ordenances de 1765 i les diverses companyies comercials constituïren el marc institucional en que es desenvolupà la producció drapera almenys fins els anys vuitanta. En un període de dificultats per a l'augment de la producció, aquestes transformacions institucionals suposaren un intent de preservar la supervivència del gruix de les empreses, la major part de tamany mitjà, tant limitant la competència dels petits fabricants, com intentant impedir els processos de concentració empresarial.

Cal preguntar-se sobre els efectes d'aquestes normatives, sobre l'estructura industrial de la vila. El quadre següent ens pot servir per a respondre a aquesta pregunta.

QUADRE 3.8: COMPARACIÓ DE LA DISTRIBUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ ENTRE ELS FABRICANTS DE BÉJAR (1751 I 1780)

	(1)	(2)	(3)	(4)
0-10 peces	16	58	21,3	2,4
11-30 "	33	654	44,0	27,1
31-60 "	17	785	22,7	32,6
61-90 "	4	277	5,3	11,5
91-120 "	2	226	2,7	9,4
121-160 "	3	409	4,0	17,0
TOTALS	75	2409	100	100
(1780)				
0-10 peces	7	35	13,2	1,3
11-30 "	16	303	30,2	11,2
31-60 "	14	577	26,4	21,4
61-90 "	9	700	17,0	25,9
91-120 "	3	299	5,6	11,1
121-160 "	1	124	1,9	4,6
161-200 "	1	187	1,9	6,9
+ 200 "	2	476	3,8	17,6
TOTALS	53	2701	100	100

(1): Nombre de fabricants; (2): Nombre de peces; (3): Percentatge sobre el total de fabricants; (4): Percentatge sobre el total de peces produïdes.

FONT: A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols. 128-140; A.M.B., Alcabalas, Médicos, Utensilios

El quadre anterior mostra diversos fets. D'una banda, disminuí entre ambdues dates el nombre de fabricants. Aquesta contracció es produí sobretot a través de la reducció del

contingent dels petits fabricants. Els qui produïen menys de 30 peces eren 49 individus el 1751 - el 65,3 per 100 dels fabricants -, mentre que el 1780 eren només 23 individus que representaven el 43,4 per 100 de tots els fabricants. Alhora, aquest grup controlava el 1780 el 12,5 per 100 de tota la producció, front al 30 per 100 el 1751. Per tant, entre ambdues dates el pes dels petits fabricants disminuí tant en termes relatius com en termes absoluts. Pel contrari la "messocràcia" del gremi es mantingué, quant a nombre d'individus, entre ambdues dates, i augmentà substancialment en termes relatius la seva importància en el conjunt del gremi: els individus que produïen entre 30 i 90 peces anuals representaven el 1751 el 28 per 100 dels fabricants, mentre que el 1780 eren el 43,4 per 100. La seva participació en el conjunt de la producció es mantingué estable o lleugerament ascendent al llarg del període. Per últim, una novetat present el 1780: l'aparició d'un petit grup de 3 fabricants que havien ampliat sensiblement el tamany de les seves empreses, que depassaven les 200 peces de producció anual i que controlaven a l'entorn d'una quarta part de tota la producció de la vila. Globalment, el pes dels fabricants més importants - aquells que superaven les 90 peces de producció anual - augmentà de forma notòria durant el període: el 1753 aquest grup controlava el 27 per 100 de la producció, mentre que el 1780 produïa el 40 per 100 de les peces fabricades a la vila.

Així doncs, la reforma gremial encetada el 1765 aconseguí limitar la participació dels petits fabricants en la producció de la vila. D'altra banda, com veurem més endavant, les companyies gremials que es formaren en el context de la nova ordenació institucional contribuïren a l'estabilitat de moltes mitjanes empreses, facilitant el seu accés als mercats i al

crèdit. Tanmateix, les noves normatives no frenaren significativament el procés de diferenciació entre els membres del gremi. Sense haver-se separat ni del gremi ni de la companyia, fabricants com Diego López o Ventura Hernández Bueno havien ampliat notablement el volum de la seva activitat, tot i que, com veurem, aparegueren tensions a partir d'inicis dels anys vuitanta que es resolgueren amb la sortida d'aquests i altres fabricants de les companyies gremials.

Cal fixar-se en una segona qüestió: la mesura en que l'efecte combinat de les mediocres perspectives comercials d'aquest període i de les noves normatives gremials modificà les pautes de reclutament de nous fabricants. El quadre següent mostra l'ofici dels fabricants en actiu el 1774, o dels seus pares, el 1753:

QUADRE 3.9: L'ACCÉS AL GREMI DE FABRICANTS (1753-1774)

	(1)	(2)	(3)	(4)
FABRICANT	34	75,5	39	86,7
ARTESA TEXTIL (*)	1	2,2	0	--
ARTESA NO TEXTIL (**)	3	6,7	2	4,4
ALTRES (***)	4	8,9	2	4,4
DESCONEGUT	3	6,7	2	4,4
TOTAL	45	100	45	99,9

(1) Nombre de fabricants de 1774 que ells mateixos o els seus pares exercien l'ofici indicat el 1753; (2): %; (3): Nombre de fabricants de 1774 que ells mateixos, els seus pares, els seus sogres o la seva muller exercien l'ofici indicat el 1753; (4): %.

(*): Abaixador casat amb filla de fabricant; (**): Un plater (casat amb filla de fabricant) i dos sastres; (***) : Un escrivà (casat amb filla de fabricant), dos jornalers (un casat amb filla de fabricant) i un sacristà.

FONT: A.H.P.S., Catastro, leg. 344-345; Protocolos, prot. 1026, fols 288-312. Els llibres de casats de les tres parròquies de la vila han servit per a establir les relacions entre els fabricants d'una i altra data.

Les dades semblen indicar que durant aquest període l'accés al gremi de fabricants quedà efectivament restringit. Continuà existint la incorporació a la fàbrica d'individus en principi desvinculats de l'activitat drapera (encara que en un

nombre limitat de casos), però el que és significatiu és el tancament del gremi de fabricants respecte els artesans tèxtils.

3.5- L'estructura empresarial a partir de la crisi de les companyies gremials (1780-1808).

A inicis dels anys vuitanta entrà en crisi el caràcter obligatori de les companyies gremials. El 1782, Diego López, el fabricant més important de Béjar, demanà a la Junta de Comerç llibertat per a poder-se segregar de la companyia i posar als seus draps un segell propi, fet que fou acceptat, amb l'opinió favorable del corregidor de Béjar, per la Junta²⁸⁶. L'agost de 1783 els veedors posaren plet contra Francisco Hernández Callado i Bernardo García Regadera, fabricants acusats d'haver tret draps de la vila "sin llevarlos al registro de los veedores, ni presentarlos en la Casa de acabado", incomplint d'aquesta manera les disposicions de l'escriptura de companyia²⁸⁷. El 1787 trobem a Ventura Hernández Bueno, un dels principals fabricants de la vila, exercint al marge de la Companyia i produïnt, a més, gèneres no permesos per les Ordenances, com eren les estamenyes²⁸⁸. El novembre de 1787 es parla de les "segregaciones hechas por varios fabricantes del Cuerpo de la Compañía"²⁸⁹. Aquesta crisi, potser precipitada per les dificultats comercials i

---

²⁸⁶ A.G.S., Consejo Supremo de Hacienda. Junta de Comercio y Moneda, leg. 249-3

²⁸⁷ A.H.P.S., Protocolos, prot. 1034, fol. 33

²⁸⁸ A.H.P.S., Protocolos, prot. 1037, fol. 339-340

²⁸⁹ A.H.P.S., Protocolos, prot. 1037, fol 453-455

altres problemes interns de la companyia²⁹⁰, traduïa de fet la desaparició de les dificultats a l'ampliació de la producció de l'etapa anterior, en un moment en que la demanda estava probablement augmentant i alhora havia desaparegut el monopoli ducal sobre el tint que constrenyia fins aleshores l'augment de la producció.

Tot i que el 3 de febrer de 1789 s'escripturà una nova companyia²⁹¹, aquesta, que havia hagut de superar "algunos obstáculos" per a la seva constitució, deixà de tenir pretensions d'obligatorietat per a tots els membres del gremi. Aquest canvi responia a dues raons. D'una banda, la resistència a entrar en la companyia per part d'alguns fabricants de la vila, alguns de la importància de Diego López o Ventura Hernández Bueno; de l'altra, les disposicions sobre llibertat de fabricació d'aquell mateix any 1789²⁹².

La companyia gremial perllongà la seva existència fins els primers anys del segle XIX²⁹³. Ja a principis dels anys noranta, però, molts dels fabricants l'anaren abandonant. El 1801 els socis de la Companyia eren poc més de 20 individus; en un moment en que el gremi de fabricants s'havia ampliat notablement, els membres de la companyia significaven entorn

---

²⁹⁰Veure més endavant, pp. 292-294

²⁹¹A.H.P.S., Protocolos, prot.. 1039, fols 17-23

²⁹²En aquest sentit, l'escriptura de constitució de la companyia no es cansava de proclamar-l'intent de combinar

**"la libertad del fabricante en sus manufacturas, concedida por últimas superiores órdenes,
con el efecto de esta Escritura"**

A.H.P.S., Protocolos, prot. 1039, fols 17-23

²⁹³El 15 de maig de 1801 es fa referència a la "Compañía que se está extinguiendo" (A.H.P.S., Protocolos, prot. 949, fol. 180) i a partir d'aquella data no tornen a trobar mencions a la formació de noves companyies.

d'un terç dels fabricants²⁹⁴.

L'estructura gremial tingué a partir dels anys vuitanta un escàs poder de control sobre l'estructura empresarial de la vila. Tant el creixement de les principals empreses com l'aparició de nous fabricants, sovint a partir de recursos modestos, són fenòmens documentats, malgrat no disposem de dades globals sobre la distribució de la producció per a aquest període. Així, Diego López, que el 1780 fabricava 237 peces i que en el moment de concessió del títol de Reial a la seva fàbrica ocupava de 16 a 25 telers segons les temporades, el 1796 havia ampliat la seva capacitat productiva a 45-50 telers, que produïen de 650 a 700 peces anuals²⁹⁵. El seu fill, Manuel Diego, continuà el negoci familiar i, el 1803, en un document que sens dubte exagera notablement el valor del seu patrimoni, els seus béns immobles, bestiar i capital de la fàbrica es valorava entre els 15 i els 20 milions de rals²⁹⁶; tot i que és evident que aquesta xifra està inflada, indica que López era un individu extraordinàriament acabalat, i no només a nivell local²⁹⁷.

---

²⁹⁴El 1799 el gremi de fabricants constava de 62 individus. A.M.B., Acuerdos, llib. 80, "Nómina de los vecinos que en esta Villa de Béjar han hecho donativo voluntario a S.M. con expresión de lo que cada uno ha satisfecho por una vez"

²⁹⁵A.M.B., Alcabalas, Médicos, Utensilios; A.G.S., Consejo Supremo de Hacienda. Junta de Comercio y Moneda, leg. 249-3; Almanak Mercantil ó Guia de Comerciantes para el año 1796

²⁹⁶A.H.P.S., Protocolos, prot. 903, fol 381-387. El document que proporciona aquesta dada són els testimonis de diversos veïns de la vila que presenta López com a fiança per al resultat d'un plet sobre tempteig de llanes.

²⁹⁷Encara que reduïssim a una quarta part la xifra indicada, el nivell de riquesa de Manuel Diego López continuaria sent considerable. Entre els comerciants de Càdis, A. García Baquero troba només un inventari amb béns líquids d'un milió de pesos (uns 14 milions de rals), i 10 entre aquesta quantitat i els 3,5 milions de rals. A Sevilla, només un 1,35 % dels comerciants superaven els 5 milions de rals. A València, el comerciant més acabalat localitzat per R. Franch disposava de béns valorats en 4,3 milions de rals. Totes aquestes dades citades per R. Franch Benavent, El capital comercial valenciano en el siglo XVIII, València, 1989, pp. 40-41. Entre 1650 i 1830, d'un total de 40 inventaris de comerciants de Valladolid, Rioseco i altres localitats de la mateixa zona només dos superaven el milió de rals de cabal -el comerciant més ric

Quant a l'aparició de nombrosos petits fabricants, l'abril de 1815 una part del gremi de fabricants assenyalava que a partir de 1789

comerciantes, trajineros, artesanos, menestrales, todos, quisieron ser fabricantes de Paño por más que sus fondos no lo permitiesen. Lo consiguieron: ¿y de qué manera? comprando á operarios de los antiguos fabricantes lanas, hilazas, tinturas, y quanto podian robar á sus amos, y a unos precios tales que podian muy bien hacer una doble equidad al comprador del Paño que aquel que lícitamente maniobra²⁹⁸

El llistat de fabricants de 1799 mostra efectivament la multiplicació del nombre d'empreses, bona part de les quals devien ser de petit tamany²⁹⁹. Cal entendre aquest fenomen en el context de la conjuntura volàtil i canviant de finals de segle, que tanmateix oferia oportunitats. D'una banda, explica l'atracció que generava la inversió, sovint ocasional i a petita escala, en la draperia; de l'altra, és possible que la incertesa determinés als principals fabricants a no augmentar la pròpia capacitat productiva, el que afavoria el sorgiment de petites empreses que podien vendre, en moments de bonança, a les principals³⁰⁰.

---

d'aquesta mostra comptava el 1796 amb 3.343.115 rs-, mentre que 12 es situaven entre els 100.000 i els 500.000 rals, 21 entre els 10.000 i els 100.000 rals, i 5 per sota dels 10.000 rals: M. García Fernández, Herencia y patrimonio familiar en la Castilla del Antiguo Régimen (1650-1834). Efectos socioeconómicos de la muerte y la partición de bienes, Valladolid, 1995, pp. 33 i 44. Pel que fa als fabricants, un individu tan important com Laureano Ortiz de Paz, de Segovia, tenia el 1788 béns valorats en uns 5.200.000 rals. A. García Sanz, "Industria textil tradicional y las reformas de la Ilustración...", pp. 377-378. -

²⁹⁸A.G.S., Consejo Supremo de Hacienda. Junta de Comercio y Moneda, leg. 349-3

²⁹⁹A.M.B., Acuerdos, llib. 80

³⁰⁰Aquesta explicació ha estat aplicada al cas de Terrassa, on en els anys de finals del segle s'observa una multiplicació del nombre d'empreses. J.M. Benaül Berenguer, La indústria tèxtil llanera a Catalunya..., pp. 174-176.

3.6- Les activitats al marge de la draperia

3.6.1- La propietat de béns immobles.

En apartats anteriors, hem vist que alguns fabricants de la primera meitat del segle XVIII, especialment Juan Téllez, havien adquirit propietats força importants en el context comarcal. No sembla, però, que aquest fos un fenomen general. Tot i que molts inventaris no mencionen l'extensió de les propietats, les taxacions dels immobles rústics que contenen indiquen clarament que el cas de Juan Téllez és excepcional i que la norma era la petita o mitjana propietat. Així, mentre els immobles rústics de Téllez es valoraven el 1739 en 125.208 rals, el següent major propietari localitzat en els inventaris de fabricants es situa molt lluny d'aquesta xifra: es tracta de Francisco Sánchez Ocaña, que el 1787 tenia 380 peonades de cava de vinya (equivalents a unes 32 fanegas de sègol, i a unes 14 ha.) valorades en 45.000 rals³⁰¹.

El Cadastre d'Ensenada, les dades del qual es resumeixen en el quadre següent, és una font més adequada per a observar la distribució de la propietat dels fabricants en el terme de Béjar a mitjan segle XVIII:

---

³⁰¹Les dades completes sobre les taxacions de les propietats, rústiques i urbanes, dels fabricants s'indiquen en el quadre 3.14.

QUADRE 3.9: LA PROPIETAT DE LA TERRA ENTRE ELS FABRICANTS DE BÉJAR, 1753

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	TOTAL
NUM. INDIV	13	11	7	11	1	9	52
SUP. TOTAL	5,73	16,76	22,34	73,33	8,81	131,78	258,75
SEGOL	0,00	0,25	0,63	0,50	0,00	5,50	6,88
VINYA	5,65	14,78	17,60	59,26	8,81	105,13	211,23
FRUITERS	0,00	0,40	0,92	1,34	0,00	4,98	7,64
HORTA	0,08	0,08	0,58	1,63	0,00	0,11	2,48
CASTANYERS	0,00	1,25	2,61	10,60	0,00	16,06	30,52

INDIVIDUS NO PROPIETARIS: 21

(1): 0,01-1 *fanegas*; (2): 1,01-2 f.; (3): 2,01-5 f.; (4): 5,01-8 f.; (5): 8,01-11 f.; (6): més de 11 *fanegas*.

FONT: A.H.P.S., *Catastro*, llib. 341-342 i 344-345.

El quadre anterior mostra que la base agrària del grup dels fabricants era modesta. Junt amb l'existència de no propietaris -el 29 per 100 dels fabricants -, el predomini de la petita, i sovint ínfima, propietat és aclaparador. Només nou fabricants posseïen extensions superiors a les 11 *fanegas*, aproximadament 5 ha., i només un d'ells, Fernando Castellano, podia ser considerat un mitjà propietari, amb 22,8 *fanegas*. El predomini de la vinya entre les terres propietat dels fabricants matisa, però, en certa mesura aquest panorama. Si situem el límit de la petita propietat en terres de vinya en les 10 o 11 *fanegas* - unes 5 ha. -, es pot afirmar que alguns fabricants gaudien de propietats que cal qualificar de mitjanes.

Si tenim en compte, no només les extensions posseïdes en el terme de Béjar, sinó també en els pobles de la comarca, els resultats no varien substancialment. He portat a terme el buidatge dels *Libros de Haciendas* de 15 pobles de la comarca, a la recerca d'hipotètiques propietats de fabricants de Béjar. Els resultats indiquen que les possessions dels fabricants en

els pobles de la *Tierra* eren escasses: en 10 dels pobles considerats, cap dels fabricants de la vila hi tenia propietats; en els cinc restants, cinc fabricants es repartien 19,79 *fanegas*. D'aquestes, 14 *fanegas* de castanyers i pastures situades a Candelario i Fuentes de Béjar eren propietat d'un sol fabricant, justament Fernando Castellano, el major propietari entre els fabricants en el terme de Béjar³⁰².

Pel que fa a la propietat d'immobles urbans, la diversitat també és notable. Com mostra el quadre 3.11, entorn d'una quarta part dels fabricants, gairebé tots ells petits fabricants, no disposaven de cap casa en propietat a mitjan segle XVIII, i la meitat dels membres del gremi posseïen una o dues cases. Alguns fabricants eren, però, importants propietaris d'immobles urbans. Així un 9 per 100 dels individus considerats comptaven amb la xifra gens despreciable de més de quatre cases en el casc de la vila.

QUADRE 3.11: PROPIETAT D'IMMOBLES URBANS DELS FABRICANTS DE BÉJAR, 1753

NUM CASES	NUM FABRICANTS	%
0	19	26
1-2	37	51
2,01-4	10	14
4,01-6	4	5
6,01-9	3	4
TOTAL	73	100

FONT: A.H.P.S., *Catastro*, llib. 341-342 i 344-345.

Capítol apart mereixen els patrimonis dels dos grans fabricants de la segona meitat del segle: Diego López (i més

³⁰²A.H.P.S., *Catastro*, leg. 439 (Cabeza de Béjar); leg. 559 (Candelario); leg. 578 (Cantagallo); leg. 1035 (Fresnedoso); (Fuentes de Béjar); leg. 1266 (La Hoya); leg. 1332 (Ledrada); leg. 1633 (La Nava); leg. 1666 (Navalmoral); leg. 1939 (La Puebla de San Medel); leg. 1962 (Puerto de Béjar); leg. 2211-2212 (Sanchoello); leg. 2251 (Santibáñez de Béjar); leg. 2576 (Valverde); leg. 2589 (Vallejera).

tard el seu fill Manuel Diego) i Ventura Hernández Bueno. Tot i que no he pogut localitzar els seus inventaris *post-mortem*, altres fonts menys precises mostren l'important procés de consolidació patrimonial en ambdós casos. Quan el 1793, Ventura Hernández Bueno i la seva dona Ana Hernández Agero cediren part dels seus béns al seu fill Francisco, mestre de patges del bisbe de Coria per què fes carrera eclesiàstica, li entregaren vuit prats a Valdehijaderos i Casas de la Calzada i tres parcel·les de blat i sègol també a Valdehijaderos, tot plegat valorat en 56.400 rals, una quantitat superior al total dels immobles rústics de la resta dels fabricants, excepte Juan Téllez, dels quals disposem d'inventaris. Declaraven, a més, que aquests béns els havien adquirit durant el seu matrimoni i que, un cop cedits a Francisco, "les quedan muy sobrados para su decente manutención y la de los otros dos hijos que además (...) mantienen a su abrigo y compañía", ja que la dotació a Francisco

"no llega aún con mucho exceso (...) al tercio y remanente del quinto de todo su haber libre, con que según derecho pueden mejorar a cualquiera de sus herederos legítimos"³⁰³

Anys més tard, el 1837, els germans Carlota i Manuel Hernández Bueno, néts del fabricant, es partien els béns heretats de dos oncles solters; segons es citava en el document de partició, totes aquestes propietats, que es resumeixen en el quadre 3.12, procedien de l'herència de Ventura Hernández Bueno.

---

³⁰³ A.H.P.S., Protocolos, prot. 941, fols 166-169

QUADRE 3.12: PARTICIÓ D'ALGUNES PROPIETATS PROCEDENTS DE L'HERÈNCIA DE VENTURA HERNANDEZ BUENO ENTRE ELS SEUS NÈTS CARLOTA I MANUEL HERNÁNDEZ BUENO (1837) *

1) FINQUES RUSTIQUES

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
VINYA	17	9	612 p.c.	22.225	31.360
PARRALS	2	2	15 p.c.	1.800	1.800
PRATS	26	15	52 p.s.	37.200	62.400
CASTANYEDES	11	6	319 p	5.124	18.524
HORTES	8	6	21 p.c.	14.100	14.800
			4 h.		
LLINARS	7	4	3 f.l.	1.350	1.930
CORTINES	2	1	5 c.s.	575	925
SEGOL	2	1	0,5 f.s.	140	295
ERMS	4	0	--	--	1.750
TOTAL	79	44	--	82.514	133.784

2) FINQUES URBANES

	Nº	TAXACIO
CASES	4	122.700
SOLARS	3	3.400
MOLI	1	14.450
BATANS	1	19.300
ALTRES **		17.354

(1): Nombre de parcel·les; (2): Nombre de parcel·les de les que coneixen l'extensió; (3): Extensió de les parcel·les que apareixen en la columna 2; (4): Taxació de les parcel·les que apareixen en la columna 2; (5): Taxació de totes les parcel·les (columna 1).

Claus de les mesures de terra: p.c.: peonades de cava; p.s.: peonades de sega; p.: peus de castanyer; h.: *huebras*; f.l.: *fanegas* de llinça; c.s.: *cuartillas* de sègol; f.s.: *fanegas* de sègol.

*: A més d'aquestes propietats se'n citen d'altres que no es taxen: uns olivets a Talabán, un estenedor de llanes a Béjar, un cens al seu favor a La Cabezueta i un edifici de frisa en el que s'hi havien instal·lat màquines ja en el segle XIX.

** : Inclou una "sala y desván" front a la casa principal i tres principals de censos procedents de cases venudes a cens amb posterioritat a la mort de Ventura Hernández Bueno.

FONT: A.H.P.S., Protocolos, prot. 818, fols 30-43.

Les informacions que proporciona aquesta font són molt imperfectes i no donen raó del vertader abast de les propietats de Ventura Hernández Bueno. Com ja s'indica en el quadre, no es cita l'extensió de bona part de les parcel·les. D'altra banda, és ben segur que les taxacions de les propietats rústiques són baixes en relació al seu probable valor a finals

del segle XVIII, encara que aquest fet potser es veu compensat per una valoració més elevada de les finques urbanes³⁰⁴. En tercer lloc, no hi apareixen totes les propietats de Ventura Hernández Bueno. El quadre no registra la part del patrimoni del fabricant que Carlota i Manuel ja havien heretat del seu pare abans de fer-se la partició. A més, tal com s'indica en una nota a peu del quadre, els dos germans es partiren algunes finques procedents de l'herència de l'avi sense taxar-les. Tot i que el quadre infravalora, doncs, el patrimoni de Ventura Hernández Bueno, és útil per a demostrar que a finals del segle aquest fabricant havia esdevingut un gran propietari en el context local: inclús si només tenim en compte les finques que apareixen en la partició, les propietats d'aquest fabricant superaven netament les registrades en la resta d'inventaris durant tot el segle XVIII.

Tenim menys dades sobre Diego López i sobre el seu fill Manuel Diego, però les escasses informacions disponibles semblen indicar que les seves propietats immobles eren inclús superiors a les de Ventura Hernández Bueno. Diego López fou un actiu comprador de terres a la comarca, tal com demostren les constants escriptures de venda al seu favor que sovintegen en els protocols notariaus. Només els anys 1798 i 1799 trobem escripturades 31 operacions de venda en les que el comprador era López. Es tracta en tots els casos de petites peces de terra, que sovint llindaven entre sí, comprades amb la intenció de formar una heretat: en les 31 escriptures es vengueren a López 71 parcel·les de vinya, prats i terres de sembradura de

---

³⁰⁴Les valoracions de les terres són indubtablement més baixes que les registrades en els inventaris del segle XVIII. Tenim també informacions addicionals sobre l'escàs valor atorgat al sòl agrari i la decadència de la vinya durant el primer terç del segle XIX: A.M.B., Correspondencia, carta de 24-4-1822. D'altra banda, el creixement de la població i de les activitats industrials es devia traduir en un augment del valor dels immobles urbans.

sègol i blat per la quantitat de 12.480 rals; la major part d'aquestes terres, 67 parcel·les de prats i terres de sembra a Colmenar i Aldearcipreste, estaven situades contiguament³⁰⁵. El 1803 el seu fill Manuel Diego afiançava per un plet de tempteig de llanes les següents heretats:

QUADRE 3.13: PROPIETATS RÚSTIQUES AFIANÇADES PER MANUEL DIEGO LÓPEZ (1803)

NOM HERETAT	CARACTERISTIQUES	TACACIO 1	TAXACIO 2
-La Salceda	50 peonades de sega i 200 f. de sembra		
-Prados Domingos (*)	60 peonades de sega i 200 f. de roures	400.000	450.000
-Prado Marcos	20 peonades de sega i 45 f. de sembra i arbres	60.000	70.000
-Prados de la Condesa	25 peonades de sega i 100 f. de sembra	140.000	150.000
TOTAL		600.000	670.000

(*) Taxats conjuntament amb l'heretat de La Salceda.

Nota: Es presenten tres testimonis que taxen aquestes heretats. Taxació 1 es refereix a la valoració (expressada en rals) més baixa de cada heretat i taxació 2 a la més elevada.

FONT: A.H.P.S., Protocolos, prot. 903, fols 381-387

A part d'aquestes finques, es citava que López tenia "diferentes prados, huertas, castañares, viñas y majuelos, huertos" i unes 20 cases en el casc de la vila³⁰⁶.

Més difícil és esbrinar si la compra de terres per part dels fabricants reflectia una estratègia per a accedir a la condició de rendista i implicava el progressiu abandó de les activitats industrials. Els indicis de què disposem no semblen recolzar aquesta hipòtesi. En el cas dels principals fabricants

³⁰⁵ A.H.P.S., Protocolos, prot. 802-803

³⁰⁶ A.H.P.S., Protocolos, prot. 903, fols 381-387

l'adquisició de patrimonis molt notables fou paral·lela a l'augment de les seves inversions industrials i, malgrat disposem d'informacions fragmentàries, res no apunta cap a l'existència de fenòmens de desinversió en les seves empreses. Pel que fa a la resta dels fabricants, les dades procedents dels inventaris *post-mortem*, que es resumeixen en el quadre 3.14, mostren l'existència d'una certa correlació entre el tamany del negoci draper i la propietat d'immobles rústics³⁰⁷. Cal interpretar aquest fet com un indicatiu de que, almenys durant una sola generació, no existia una dicotomia entre l'eixamplament dels negocis industrials i la formació dels patrimonis immobles.

QUADRE 3.14: VALORACIÓ DELS IMMOBLES RÚSTICS I VALORACIÓ DE LA FÀBRICA EN ELS INVENTARIS DE FABRICANTS (1720-1808) (nombre de casos)

VALORACIÓ IMMOBLES						
VALORACIÓ FÀBRICA *	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	TOTAL
menys 10.000 rs	7	13	1	0	0	21
10.000-20.000 rs	2	1	3	2	0	8
21.000-50.000 rs	3	2	4	3	0	12
51.000-100.000 rs	0	1	2	4	0	7
100.000-200.000 rs	0	0	1	0	1	2
més de 200.000 rs	0	0	1	1	0	2
TOTAL	12	17	12	10	1	52

(1): No propietaris de béns immobles; (2): menys de 10.000 rs; (3): 10.000-20.000 rs; (4): 20.000-50.000 rs; (5): més de 50.000 rals.

*: En cap cas s'inclou en la taxació de la fàbrica les cases-fàbrica.

FONTS: Veure les fonts de l'apèndix 1.

La compra de béns immobles responia probablement a diversos tipus de motivació. D'una banda, existia una òbvia

³⁰⁷S'observa també una certa correlació si tenim també en compte els immobles urbans. Tanmateix, aquests no s'han inclòs perquè no sempre és fàcil destriar en els inventaris de fabricants les finques urbanes destinades a allotjar les instal·lacions de fàbrica de la resta.

estratègia de diversificació dels ingressos. En segon lloc, tot i que no disposem de massa informacions sobre aquesta qüestió, és possible que terres i immobles urbans tinguessin la funció de fer possible l'accés al crèdit hipotecari³⁰⁸. Finalment, es detecta també la relació entre la formació dels patrimonis immobles i les estratègies successòries. En un marc d'herència partible, les rendes de les terres o cases eren utilitzades amb freqüència per a finançar els estudis superiors d'alguns dels fills o el seu accés a la carrera eclesiàstica³⁰⁹. D'aquesta manera, podien concentrar la successió de les activitats fabrils en una part de la seva descendència, en un intent d'evitar la mobilitat social descendent al llarg de les generacions.

3.6.2- Altres fonts d'ingressos al marge de la draperia.

L'abast de les activitats agràries dels principals fabricants no es limitava a la propietat de la terra; durant la segona meitat del segle començà a incloure l'adquisició de cabanes ramaderes, en part com a resposta a l'augment de preu de la llana i a les creixents dificultats en l'abastiment de matèria primera. En l'època del Cadastre d'Ensenada, només un fabricant, Fernando Castellano, era també ramader, amb una

---

³⁰⁸El fet que els protocols notariais no indiquin la professió dels atorgants en les escriptures d'imposició de censos, fa gairebé impossible l'anàlisi seriat del crèdit hipotecari per part dels fabricants. La funció de les peces de terra com a via d'accés al crèdit per part dels fabricants ha estat estudiada per nombrosos autors. F. Ranella, Terra e telai. Sistemi di parentela e manifattura nel Biellese dell'Ottocento, Torí, 1983, pp. 105-122; P. Hudson, The Genesis of Industrial Capital. A Study of the West Riding Wool Textile Industry, c. 1750-1850, Cambridge, 1986, pp. 96-104.

³⁰⁹Tot i que no he portat a terme un estudi detallat de la qüestió successòria, aquesta pràctica és totalment dominant entre els fabricants, especialment els d'una certa importància. N'hem vist alguns exemples apartats anteriors d'aquest mateix capítol.

cabana de 567 caps de bestiar llaner³¹⁰. Alguns dels fabricants més importants de la segona meitat del segle diversificaran les seves activitats amb la ramaderia. El 1782 D. Salvador Rodulfo demanava al Consejo de Castilla títol de *Cuadrillero de la Santa Hermandad vieja de Toledo*³¹¹. Manuel Diego López casà amb D. María Fernández, filla de Sebastián Antonio Fernández un dels principals ramaders de la vila. El 1803 tenia una vacada d'unues 200 vaques taxada en 105.000 rals³¹². El 1807 el trobem arrendant deveses a la zona de Plasencia com a "ganadero trashumante hermano del Honrado Concejo de la Mesta"³¹³, i el 1814 sabem que tenia una cabana de bestiar llaner³¹⁴.

Una altra font d'ingressos al marge de la draperia era la participació en arrendaments de delmes, administracions de capellanies, memòries, obres pies i *mayorazgos*. Aquest tipus d'inversions eren freqüents entre els fabricants, i com hem vist, això ja succeïa a finals del segle XVII en l'antiga fàbrica de draps bastos. Particularment, l'arrendament de delmes era una pràctica usual entre els fabricants. Els enquestats en l'interrogatori del Cadastre es fèien ressó de l'interés que suscitava aquesta forma d'inversió, sobretot entre els fabricants; descrivien el fet que "muchos entran en unos para salir de otros, con que concurre que el mucho concurso de postores, ocasiona se acaloren y piquen"³¹⁵. Com

---

³¹⁰ A.H.P.S., Catastro, leg. 341, fol 751

³¹¹ A.H.N., Consejos, leg. 797

³¹² A.H.P.S., Protocolos, prot. 903, fols 381-387

³¹³ A.H.P.S., Protocolos, prot. 907, fols 153-154

³¹⁴ A.H.P.S., Protocolos, prot. 1100-3, fol 168

³¹⁵ Béjar 1753..., p.102

s'ha citat en estudiar la composició del grup dels fabricants a mitjan segle XVIII, l'administració de memòries, *mayorazgos* i altres rendes era només freqüent entre fabricants d'un estatus sòcio-econòmic elevat, al contrari que l'arrendament de delmes, pràctica generalitzada inclús entre individus de molt escàs cabal.

Entre els negocis complementaris a l'activitat drapera, el comerç en múltiples sectors era comú entre una part dels fabricants durant la segona meitat del segle. D'una banda, alguns membres d'aquest col·lectiu intervingueren en l'arrendament dels abastiments municipals. L'*abacería* fou rematada a favor de fabricants com Juan Antonio Rodulfo, Diego López, Ventura Hernández Bueno o Jerónimo Sánchez Cerrudo en diversos anys de la segona meitat del segle³¹⁶. Ventura Hernández Bueno, Jerónimo Sánchez Cerrudo, Alonso López, Salvador Rodulfo o Pedro Antonio Olleros administraren en diverses ocasions la carniceria³¹⁷.

D'altra banda, alguns fabricants tenien botiga oberta de tèxtils, merceria i gèneres colonials. El 1771 Ventura Hernández Bueno i José Hernández Ajero declaraven tenir botiga de "mercería y ferretería", a més de la fàbrica³¹⁸, i el fill d'aquest darrer, Francisco Hernández Agero, mantenia encara la botiga el 1807, quan es casà per tercera vegada³¹⁹. També Juan

³¹⁶A.M.B., *Acuerdos*, llib. 51, 52, 54, 56, 58 i 64-68 (escriptures notarial adjuntes)

³¹⁷A.M.B., *Acuerdos*, llib. 52, 58, 68-71 i 79 (escriptures notarial adjuntes)

³¹⁸A.H.P.S., *Protocolos*, prot. 1023, fols 294-295

³¹⁹La botiga es composava en aquella data dels següents gèneres:

	VALORACIO	‡
-Teixits	42.243,5	68,3
-Merceria	11.691	18,9
-Confecció i barrets	3.552	5,7
-Gèneres de punt	1.081	1,7

Ignacio López Gutiérrez, Juan Muñoz de la Peña i Francisco Sánchez de Ocaña tenien botiga durant els anys vuitanta³²⁰.

Deixant de banda els fabricants amb botiga oberta, la resta dels membres del grup empresarial comerciaven amb productes agraris o ramaders locals i comarcals. Com és obvi, la major part dels fabricants venien a nivell local (i generalment a molt petita escala) vi, fruites o castanyes, producte de les seves parcel·les de terra. Però alguns d'ells comerciaven amb altres gèneres. El 1780, 18 fabricants dels 53 en actiu en aquell moment vengueren a la vila altres altres tipus de productes³²¹. Existia, d'una banda, la participació en el comerç de xoriços, tocino i altres derivats del porc. El 1780 set fabricants practicaren en alguna mesura aquest tipus de tràfec, sempre, però, a molt petita escala. Només en algun cas s'han registrat vendes importants, per part de fabricants, d'aquesta mena de productes³²². De més abast eren els tractes en bestiar i grans que mantenien alguns fabricants acabalats. Ventura Hernández Bueno i Diego López venien regularment mules

---

-Ferreteria	1.107	1,8
-Tints i mordents	940	1,5
-Colonials	939	1,5
-Aliments *	256	0,4
TOTAL	61.809,5	100

*: Sobretot arròs i cigrons
A.H.P.S., Protocolos, prot. 1101-3, fols 50-71

³²⁰A.H.P.S., Protocolos, prot. 1036, fol 416 i prot. 1037, fols 618-645. Queixant-se de l'*alcabala* que havia de pagar, Juan Muñoz de la Peña declarava el 1782 que la seva botiga era un negoci a molt petita escala que només mantenia "por que sirva de diversión a mi mujer". A.M.B., Acuerdos, llib. 64, escriptures noterials annexes.

³²¹A.M.B., Alcabalas, Médicos, Utensilios. Repartimiento de Alcabalas para el año 1780

³²²El 1793 Juan Muñoz de la Peña, fabricant, vengué quantitats importants de tocino a dos traginers de Mogarraz - que acudien freqüentment a la vila a la recerca de draps i altres productes - per valor de 20.940 rals A.H.P.S., Protocolos, prot. 941, fol 210.

i vaques durant la segona meitat del segle³²³. El 1780 López també tractava en grans, que devien procedir de les rendes que administrava³²⁴.

S'ha detectat en algunes ocasions el comerç amb productes derivats d'altres activitats industrials dels fabricants, especialment els tractes en curtits. Durant els anys seixanta, Manuel José Sánchez Cerrudo era citat com a "tratante de curtidos" i probablement tenia una adoberia³²⁵. El 1785 trobem a dos fabricants, Tomás Rodríguez i Juan Muñoz de la Peña, comprant cuirs de Buenos Aires "al pelo" (70 i 100 peces respectivament)³²⁶; el 1787 Muñoz de la Peña venia a un sabater de la vila diverses peces de sola, cordovà, badanes i vaquetes per valor de 3.960 rals³²⁷.

Tot i que disposem de pocs detalls sobre l'abast d'aquestes activitats, no es detecten fenòmens importants de desviació de capitals des de la draperia cap a altre tipus de negocis. Els indicis disponibles fan pensar que sovint el procés era l'invers: la inversió, més o menys ocasional, en la indústria llanera per part d'individus que prèviament mantenien

---

³²³Les escriptures d'obligació a favor seu per venda de mules sovintegen en els protocols notariais, encara que no he realitzat un buidatge exhaustiu d'aquestes dades. Aquestes activitats semblen ser relativament importants. Així l'agost de 1776 Ventura Hernández Bueno vengué unes 10 mules a diversos forasters (A.H.P.S., Protocolos, prot. 1027, fols 370 i ss), i el 1792 declarava que "en varios pueblos del Reino les estan debiendo diferentes personas cantidades de maravedís procedentes de nulas, paños, reses y otros efectos que ha vendido al fiado" (A.H.P.S., Protocolos, prot. 940, fol 193). Diego López es dedicava també a la venda de mules i vaques en companyia amb José Francisco Fernández, el seu cunyat. A.H.P.S., Protocolos, prot. 1097, fol 409.

³²⁴El 1766, Diego López administrava els béns del *mayorazgo* de D. Francisco Javier Rodríguez de Ledesma Núñez de Prado, situats a Béjar, Alba i la jurisdicció de Plasencia (A.H.P.S., Protocolos, prot. 1018, fol 186; els anys 70 administrava les rendes i *mayorazgos* de Don Melchor Nieto a Béjar i el seu partit. A.H.P.S., Protocolos, prot. 932, fol 21.

³²⁵A.H.P.S., Protocolos, prot. 1017, fol 235

³²⁶Els venedors eren Francisco Lorenzo Serrano i Compañía, de Zalanea la Real, i Diego Martín Neila, veí del Casar de Cáceres. A.H.P.S., Protocolos, prot. 790, fol 154 i 84-85.

³²⁷A.H.P.S., Protocolos, prot. 791, fols 49-50

tràfec de tipus divers. Quant als principals fabricants, diversificaren els seus negocis alhora que creixia el volum de la seva producció drapera. Així, els fabricants amb botiga oberta, els que amb tota probabilitat tenien unes activitats més centrades en el comerç³²⁸, mantingueren o engruixiren paral·lelament la seva fàbrica: Francisco de Ocaña, que el 1751 fabricava 60 peces, n'elaborà 76 el 1780; José Hernández Agero produí 33 peces el 1751 i 92 el 1780³²⁹.

3.7 -L'hegemonia econòmica dels principals fabricants

El 23 d'agost de 1799, com a resposta a la demanda reial de donatiu voluntari per a la consolidació dels vals reials, els regidors de l'Ajuntament de Béjar assenyalaven que entre els individus de l'estat eclesiàstic no n'hi havia cap que "pueda ser comprendido en clase de pudientes (...) porque al que más no se le conocen rentas ni arbitrios sino para su precisa manutención"; el mateix succeïa en l'estat dels *hijosdalgo*, reduït a quatre o cinc individus dels que només Juan Antonio Pizarro "mantiene su casa con mas desahogo"; entre els fabricants, en canvi, hi havia individus més rics, malgrat que la crisi en les vendes fèia que es tinguessin poques esperances que poguessin subscriure quantitats elevades pel donatiu voluntari. Els *pudientes* convocats eren Juan Antonio Pizarro, Diego López, Ventura Hernández Bueno i Salvador Rodulfo, el primer *hijodalgo*, els següents els principals

---

³²⁸Devia ser aquest el cas de Francisco Hernández Agero. Quan el 1807 es casà per tercera vegada, les existències de la fàbrica es valoraven en 58.426,5 rals, mentre els gèneres de la botiga es taxaven en 61.809,5 rals. A.H.P.S., Protocolos, prot. 1101-3, fols 50-71.

³²⁹A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140; A.M.B., Alcabalas, Médicos, Utensilios. Repartimiento de Alcabalas para el año 1780

fabricants³³⁰.

Malgrat és obvi que s'ha de desconfiar sistemàticament de les declaracions sobre nivells de riquesa que van destinades a excusar-se de pagaments a l'Estat, aquesta descripció dels *puddientes* de la vila no anava desencaminada.

Ja en el repartiment d'*alcabalas* de l'any 1780 podem observar l'hegemonia econòmica dels fabricants en el conjunt de la vila: dels 20 majors contribuents, 13 eren fabricants. Per contra, tal com mostra el quadre 3.15, les famílies d'*hijosdalgo* locals, estaven poc representades entre els principals contribuents locals.

QUADRE 3.15: POSICIÓ DELS HIJOSDALGO LOCALS EN EL REPARTIMENT D'ALCABALAS DE 1780

NOM I COGNOM	QUANTITAT (en rals)	ORDRE	PRODUCTES
Antonio Pizarro	1653,8	30	vi, grans, bestiar
Ildefonsa Rascón	194,8	450	llana, vi, bestiar
Juan Antonio Pérez de Lara	51,5	1120	vi, gra
Antonio del Carpio	47,4	1180	vi, sègol
Joaquín Gil	22,5	1650	vi
Ventura Ramírez	9,4	2250	vinya
Juan Manuel Ramírez Nieto	8,5	2300	vi
Juan López de Hontiveros	5,3	2700	vi

FONT: A.M.B., *Alcabalas, Médicos, Utensilios. Repartimiento de Alcabalas del año 1780.*

El repartiment d'*alcabalas* pot proporcionar una imatge esbiaixada perquè, mentre que pel que fa als draps es quantifica la suma a pagar en relació a tota la producció de cada fabricant, en la resta de productes es distribueixen les quantitats que haurà de satisfer cada veí en funció de la proporció sobre l'import total de l'*encabezamiento* que signifiquin les vendes realitzades en la jurisdicció de Béjar.

³³⁰A.M.B., *Acuerdos*, leg. 80, documents adjunts

Altres fonts, però, proporcionen una imatge molt similar dels individus més acabalats de la vila. La pràctica totalitat dels 25 individus que el 1804 aportaren 1.000 rals o més al préstec voluntari a favor de l'Ajuntament per a assortir de grans el *pósito* eren fabricants³³¹. El quadre següent -en el que es reproduïx el llistat dels 25 individus (dels 346 que contribuïren amb alguna quantitat) que aportaren 100 rals o més al repartiment extraordinari realitzat el 1799- apunta en el mateix sentit³³²:

QUADRE 3.16: CONTRIBUENTS DE MÉS DE 100 RS AL REPARTIMENT EXTRAORDINARI DE 1799

NOM I COGNOMS	QUANTITAT	OFICI
-D. Diego López	960 rs	fabricant
-D. Ventura Hernández Bueno	320 rs	fabricant
-D. Juan Antonio Pizarro	300 rs	hidalgo, ramader
-D. Juan López de Hontiveros	300 rs	hidalgo
-D. Manuel Diego López	200 rs	fabricant
-D. Antonio Diez del Carpio	200 rs	hidalgo
-D. Enrique de Guzmán	200 rs	hidalgo
-D. Juan Manuel Ramírez	180 rs	hidalgo
-D. Nicolás Vidal	160 rs	fabricant
-José Hernández Agero	160 rs	fabricant
-Manuel Agero de Juan	160 rs	fabricant
-Félix Rodríguez	160 rs	fabricant
-D. Pedro Olleros	160 rs	fabricant
-D. José Fernández de Escobar	120 rs	corregidor
-D. Andrés Calahorra	120 rs	?
-D. Bernabé García	100 rs	fabricant
-Juan Hernández Agero	100 rs	fabricant
-Manuel de Carbajal	100 rs	fabricant
-D. Ana Muñoz de la Peña	100 rs	fabricant
-Fernando Carrero	100 rs	fabricant
-Juan Matas	100 rs	fabricant
-Francisco Callado	100 rs	fabricant
-Adrián Sánchez	100 rs	comerciant
-D. Felipe Calvo	100 rs	?
-D. Antonia Fernández	100 rs	propietària i ramadera

FONT: A.M.B., *Acuerdos*, llib. 80, 16-3-1799

³³¹A.M.B., *Acuerdos*, llib. 86, sessions de 30-1-1804 i de 31-1-1804. Manuel Diego López era el qui aportà una quantitat més important: 30.000 rals.

³³²A més de les quantitats que se'ls adjudicaren en aquest repartiment, els fabricants més acabalats contribuïren "voluntàriament" amb altres quantitats.

L'hegemonia econòmica dels principals fabricants, que ja es detectava el 1766 quan durant el motí d'aquell any el corregidor informava al Consejo de Castilla de les dificultats de controlar els amotinats, "porque no hay sujetos que los contengan y a quienes respeten, a causa de que todos ellos dependen de la fábrica y son los más pujantes los individuos de ella"³³³, era un fenòmen plenament consolidat a finals de segle.

3.8 -Els fabricants i el poder municipal.

Els fabricants tingueren un paper dominant en l'ajuntament de la vila durant bona part del segle XVIII. L'accés del col·lectiu dels fabricants al poder municipal es produí sobretot a partir de la dècada dels quaranta, tal com mostra el quadre següent:

QUADRE 3.17: L'ACCÉS DELS FABRICANTS ALS CÀRRECS MUNICIPALS

	NOMBRE FABRICANTS	NOMBRE FABRICANTS AMB CÀRRECS MUNICIPALS EN EL PERIODE QUE S'INDICA
1728	32	2 (1723-1733)
1753	66	16 (1748-1758)
1774	47	22 (1769-1779)
1787	40	21 (1782-1792)
1799	54	22 (1794-1804)

FONT: Llistats de fabricants existents, excloent les vídues a A.H.N., Osuna, leg. 260-2, exp. 27; A.H.P.S., Catastro, leg. 344-345; A.H.P.S., Protocolos, prot. 1026, fols 288-312; prot. 1037, fols 373-395 i 423-437; A.M.B., Acuerdos, leg. 80, sessió 16-3-1799. Nomenaments de regidors: A.M.B., Acuerdos, leg. 26-86

Els principals fabricants repetiren en el càrrec en

³³³A.H.N., Consejos, leg. 467, n. 6. Citat per G. Anes, "Crisis de subsistencias y agitación campesina en la España de la 'Ilustración'", a J.L. García Delgado (ed.), La cuestión agraria en la España contemporánea, Madrid, 1976.

nombroses ocasions, de manera que a partir de mitjan segle, aquest col·lectiu es veié representat permanentment en el consistori i sovint els seus membres eren majoria entre els regidors.

Aquest predomini dels fabricants en el poder local, que diferencia el cas de Béjar respecte d'altres nuclis tèxtils localitzats en ciutats³³⁴, fou possible gràcies a un sistema de designació dels càrrecs municipals de característiques força similars al de moltes viles castellaness³³⁵. En primer lloc, la figura del regidor perpetu tenia un paper limitat. Eren regidors perpetus l'alcaid del Palau Ducal i l'anomenat Regidor de la Casa. A part d'aquests dos individus, el consistori es composava de tres regidors de l'estat noble i tres de l'estat general nomenats anualment pel Duc. Existien, a més, dos procuradors síndics, un de l'estat noble i un de l'estat general. El procurador síndic noble era elegit anualment pels individus d'aquest estat; el procurador de l'estat general era elegit, també anualment, pels feligresos d'una de les tres parròquies de la vila, que s'alternaven en el nomenament d'aquest càrrec. Usualment, i per costum immemorial, el càrrec de procurador síndic de l'estat llano requèia en el majordom més antic de la parròquia³³⁶. En principi el sistema garantia el predomini de l'estat dels *hijosdalgo* en el consistori, ja que els dos regidors perpetus decantaven en favor d'aquest

---

³³⁴El contrast amb Segovia, on els càrrecs de regidors (de caràcter perpetu) eren ocupats sempre per nobles, i on el 1783 fracassà, degut a l'oposició dels privilegiats, un intent de reforma municipal que pretenia atorgar algun tipus de representació als fabricants, no pot ser més eloqüent. Veure A. García Sanz, Desarrollo y crisis ..., pp. 402-403.

³³⁵Una visió general de la varietat dels sistemes polítics municipals en les viles i en l'àmbit rural a A. Domínguez Ortiz, Sociedad y estado..., pp.455-459 i 466-467. Veure també A. García Sanz, Desarrollo y crisis..., pp. 365-378.

³³⁶Sobre aquest costum, A.M.B., Acuerdos, leg. 49 (19-10-1767, escriptures notariales annexes); leg. 73 (30-12-1790, escriptures notariales annexes).

col·lectiu la representació paritària que existia en la resta de càrrecs. Però, el predomini de l'estat noble quedava atenuat perquè, almenys durant el segle XVIII, els dos regidors perpetus no tenien dret a vot. La introducció dels dos diputats del comú després de la reforma de 1766 decantà encara més la representació en l'Ajuntament a favor de l'estat general.

Aquest sistema municipal era el resultat de nombrosos contenciosos entre la Casa ducal i la vila, i entre l'estat general i l'estat noble. D'una banda, els conflictes entre la vila i els ducs giraren entorn del caràcter electiu del procurador síndic, que perdurà malgrat els intents ducals de que aquest càrrec fos considerat, com el de regidor, regalia de la Casa³³⁷. En segon lloc, la paritat de vots entre l'estat general i l'estat noble també fou objecte de discussions. El 1758 es cita una Reial Executòria guanyada per l'estat general -la data de la qual és, però, desconeguda- que establia el caràcter paritari de la representació municipal³³⁸. El mateix any 1758, el procurador síndic de l'estat general es queixava davant el Duc de que els dos regidors perpetus votaven les resolucions del consistori, vulnerant així la paritat aconseguida per l'estat general en la citada executòria. Els regidors nobles escrivien també una carta al Duc defensant les regalies de la Casa i el dret a vot dels regidors perpetus i assenyalant "la viva posición que tienen (els individus de l'estat general) contra nuestro estado, sin que nuestra lealtad

---

³³⁷Aquesta ofensiva ducal tingué lloc durant els anys 1726 i 1727. El sistema electiu dels procuradors síndics era un costum immemorial, però la vila no disposava de cap privilegi en aquest sentit. L'intent del Duc per a que el nomenament de procurador fos efectuat per la Casa no tingué èxit. A.M.B., Acuerdos, leg. 27, sessions 5-8-1726, 12-8-1726, 28-11-1726 i leg. 28, sessió 18-2-1727. El 1758 la Casa ducal tornà a pensar en la possibilitat d'intentar aconseguir que els procuradors síndics fossin elegits pel Duc, però tampoc en aquesta ocasió es modificà el costum electiu (A.H.N., Osuna, leg. 263, exp.12)

³³⁸A.H.N., Osuna, leg. 263, exp. 12

y buena crianza lo puedan remediar ni menos contenerles"³³⁹.

Malgrat aquests intents per part dels individus de l'estat noble de preservar el seu poder en el municipi, la pràctica extinció de les famílies d'*hijosdalgo* -un fenomen que caldria observar potser amb més detall- inclinà definitivament la balança cap a la representació de l'estat general. L'escassetat de nobles obligà a designar pels càrrecs municipals reservats a aquest estat individus de l'estat comú en dipòsit³⁴⁰. El 1729 es documenta per primera vegada (almenys des de 1680) aquest fet, que es tornà a repetir el 1737³⁴¹. A partir de 1743, cada any un dels seients nobles estava ocupat per un individu de l'estat general en dipòsit, i a partir de 1778, la major part dels anys foren dos els seients nobles ocupats per membres de l'estat general. Puntualment, per exemple en els anys 1782 i 1788, els tres seients nobles foren ocupats per plebeus.

Restringida la presència dels *hijosdalgo* en el consistori, el predomini dels fabricants entre els individus de l'estat general "de raigambre" explica que aquest grup tingués un pes dominant entre els regidors nomenats pel Duc. Tot i així, a finals de segle les aspiracions de l'estat general, i particularment dels fabricants, portaren a qüestionar obertament les regalies de la Casa ducal en aquest terreny³⁴².

---

³³⁹ibidem

³⁴⁰Aquesta devia ser una solució comú en aquests casos. Un manual jurídic de l'època assenyalava que si el nombre de càrrecs excedia el de nobles, "los que exceden se depositan en personas beneméritas del estado general hasta que haya numero bastante de hidalgos". Citat per A. Domínguez Ortiz, *Sociedad y estado en el siglo XVIII...*, p. 458.

³⁴¹A.M.B., *Acuerdos*, leg. 29, sessió 20-12-1728; leg. 31, sessió 31-12-1736.

³⁴²Els anys 1806 i 1807 es discuteix el dret de la Casa de nomenar els regidors al seu arbitri, enlloc de designar els recomanats pels membres anteriors del consistori. A.M.B., *Acuerdos*, llib. 88 i 89, nomenaments de regidors dels anys corresponents. Ja en el marc de la Guerra de la Independència, l'exigència de llibertat front al poder ducal en el que feia referència al nomenament de veedors s'expressava en un

CONCLUSIÓ

Un dels trets de la indústria llanera de Béjar que s'ha remarcat en aquest capítol és la gran diversitat d'iniciatives que confluïren en el negoci draper, especialment durant la fase de formació de la fàbrica de draps fins. Immigrants flamencs, membres dels grups artesans - tèxtils i d'altres oficis -, antics fabricants de draps bastos, individus vinculats al comerç local o a les "professions liberals" formaren el multiforme grup empresarial. Tal com es desprèn de l'anàlisi dels orígens d'aquests individus i de l'estudi de la resta de negocis i activitats econòmiques que portaren a terme, en el cas de Béjar no s'observa aquella dicotomia entre dedicació rendista o productiva del capital en mans dels grups socials benestants que ha estat assenyalada tantes vegades pels historiadors de l'Espanya interior, ni tampoc activitats com el comerç de grans o d'altres gèneres interferiren en l'orientació tèxtil de l'economia local³⁴³.

Malgrat els capitals inicials invertits eren petits i que -tal com demostra la importància numèrica de petits fabricants-artesans-, l'accés a la fabricació fou relativament fluïd durant bona part del segle, l'estructura empresarial que cristal·litzà en la draperia vilatana es caracteritzava per una

---

llenguatge netament liberal. Veure A.M.B., Acuerdos, llib. 92, sessió de 28-11-1809.

³⁴³Per exemple, B. Yun relaciona la manca de desenvolupament del *verlagssystem* a Tierra de Campos amb el fet que

"las fluctuaciones del mercado, las posibilidades de especulacion que brindaba, las de dedicarse al arrendamiento de impuestos reales, municipales, de tipo señorial o de índole decimal o, simplemente las del comercio especulativo, retarían un capital que chocaba además con dificultades considerables"

B. Yun Casalilla, Sobre la transición al capitalismo..., p. 573. Pel cas d'Extremadura, una interpretació en el mateix sentit a M. A. Melón Jiménez, Extremadura en el Antiguo Régimen..., p.240.

apreciable tendència a la concentració, que s'anà accentuant al llarg del segle. Els impulsos que condicionaven l'estructura empresarial eren dobles i apuntaven en sentit invers. D'una banda, tot i que inicialment es podia invertir a molt petita escala -és a dir, no hi havia apreciables barreres d'entrada-, la producció de draps fins tenia unes exigències superiors a la draperia basta pel que fa al volum i al temps de rotació del capital circulant necessari per a dotar de continuïtat a l'activitat, el que tendia a impulsar la concentració³⁴⁴. De l'altra, fenòmens que estudiarem en capítols següents, com la complementarietat entre empreses de tipus divers i l'existència de fòrmules de comercialització que facilitaven l'accés als mercats a individus de petit cabal i d'escassa experiència mercantil, permetien la contínua emergència de petites empreses, que sovint suportaven alts graus de mortalitat, i les inversions més o menys ocasionals per part d'individus alièns, de fet, al nucli empresarial.

Aquestes característiques del grup empresarial foren possibles també per la flexibilitat de les normatives gremials en tot el referent a l'accés a la fabricació i al control de la diferenciació entre els membres de la corporació. Només entre 1765 i els anys vuitanta el gremi es dotà de regulacions restrictives en relació a aquestes qüestions. Com veurem més endavant, però, la interpretació d'aquesta etapa no és unívoca: en el context de serioses limitacions a l'augment de la producció (la saturació dels tints ducals, la crisi encetada

---

³⁴⁴Una estructura estrictament artesana era poc usual, durant tota l'època moderna, en els centres productors de teixits de llana d'una certa qualitat. Per citar només alguns exemples: F. Melis, "Gli opifici lanieri toscani dei secoli XIII-XVI", a M. Spallanzani (ed.), Produzione, commercio e consumo..., pp. 237-243; J.K.J. Thomson, Clermont-de-Lodève..., pp. 119-124; J. Torras Elias, "Fabricants sense fàbrica..."; J. de L. Mann, The Cloth Industry... pp. 89-119. En el cas castellà, comparar per exemple la distribució de la producció en el cas de Segovia i en el de Palencia, aquesta darrera productora de gèneres de consum popular: A. García Sanz, Desarrollo y crisis..., pp. 226-243 i P. García Colmenares, Evolución y crisis..., p. 55.

en els anys seixanta), el reforçament de les estructures gremials afavorí probablement l'estabilitat de les mitjanes empreses i la pervivència d'un ampli teixit empresarial a la vila. Tot i l'existència de conflictes interns entre els fabricants, les restrictives normatives gremials tampoc aconseguiren frenar el dinamisme empresarial quan desapareixeren, a partir dels anys inicials de la dècada dels vuitanta, les circumstàncies que constrenyien l'augment de la producció.

Una darrera qüestió que cal remarcar: en el context d'una vila de segon ordre, amb una pobra economia agrària i que no era centre de residència d'importants grups privilegiats de l'Antic Règim, els principals fabricants, a més de ser sens dubte els individus més acabats de la vila, havien aconseguit quotes importants de poder a nivell local. La transcendència d'aquest fet no pot ser negligida: sens dubte dotava a la draperia vilatana d'avantatges substancials respecte altres nuclis industrials en els que els grups privilegiats, amb el monopoli del poder polític, no dubtaven en interferir en la indústria si aquesta afectava els seus interessos³⁴⁵.

---

³⁴⁵Els exemples en aquest sentit són abundants. Veure per exemple, el cas d'Avila a G. Martín García, La industria textil en Avila..., pp. 177-178, o un planteig més general en el cas de Segovia: A. García Sanz, Desarrollo y crisis..., pp. 399-405

4- L'ORGANITZACIÓ DE LA PRODUCCIÓ I ELS ARTESANS DE LA FÀBRICA

4.1-L'organització de la producció en la fàbrica de draps bastos

L'ordenació de la draperia basta a finals del segle XVII establia la separació de les tasques relacionades amb la producció de draps en tres gremis, cada un dels quals englobava els treballadors masculins ocupats en els tres blocs que a grans trets configuraven el procés productiu. Els mestres que es fèien càrrec dels treballs inicials de preparació de la llana s'incloïen en el gremi de *carda y peine*; el tissatge, fase central del procés productiu, comptava amb gremi propi, el de teixidors, mentre que els treballadors ocupats en l'acabat - abaixadors, perxers i bataners - s'enquadraven en el tercer gremi de la vila, el de *paños hechos*. Els tres gremis estaven reconeguts institucionalment a nivell local: cada any, els seus veedors i mestres examinadors es presentaven al consistori per a ser reconeguts i nomenats oficialment pels regidors de l'Ajuntament. Tot i que en tenim escasses notícies, sembla que els tres gremis es regien per les ordenances generals del regne, precisades sovint per ordinacions dictades per la Casa ducal de Béjar i probablement per disposicions de les juntes de cada una de les corporacions.

Al costat dels mestres artesans agremiats existien, però, els coordinadors i finançadors del procés productiu: els fabricants, definits per la seva condició de "dueños del paño", tal com queda reflectit inequívocament en els documents de finals del segle XVII. En el capítol anterior, hem vist algunes característiques de les economies familiars d'aquests fabricants. És tractava sempre d'empreses petites, tot i

l'existència d'una certa estratificació. Bona part d'aquests individus eren amb tota seguretat membres d'algun dels tres gremis artesans, però tot sembla indicar que aquesta condició no era indispensable per a invertir en el negoci draper.

En aquest apartat, aportaré algunes dades sobre les característiques de les relacions entre els fabricants i els artesans agremiats. Les dades són molt febles, però seran suficients per a subratllar el que sobretot m'interessa: els contrastos amb el tipus d'organització de la producció que primarà a partir de les primeres dècades del segle XVIII en la fàbrica de draps fins.

Coneixem parcialment les atribucions dels fabricants en relació als gremis artesans a través d'unes "Provisiones para el obraje de los paños", ben segur recordatori d'ordenacions anteriors, dictades per la Casa ducal el 1676³⁴⁶. Segons aquest document, les funcions empresarials exercides pels fabricants quedaven notòriament limitades per les prerrogatives dels mestres artesans i fonamentalment dels teixidors. Aquestes prerrogatives eren les següents:

a) els veedors del gremi de teixidors controlaven la qualitat en aquesta fase del procés productiu segellant els draps després de teixits; si no apareixia el segell dels teixidors, els draps no podien ser portats al batan.

b) l'ordit i el tissatge dels draps era monopoli dels teixidors. Es prohibia a tota persona, fabricant o no, que tingués ordidors a casa seva. El tissatge i l'ordit s'havien d'efectuar "en la casa y obrador de los tejedores aprobados y examinados" pel gremi de teixidors.

Ja en aquella data, però, l'exclusivitat en l'organització

---

³⁴⁶A.M.B., Acuerdos, llib. 12, sessions de 20-10-1676 i 22-10-1676

del tissatge estava sent posada en qüestió per alguns fabricants. Així, en el mateix document s'afirmava que

"por quanto se ha tenido noticia que Ventura Muñoz de Amador, Francisco de Peña, Pedro García Rey y Manuel López tintorero (...) tienen urdidores en sus casas en contravención de lo dispuesto y ordenado, se les notifique dispongan de ellos (...) pena de tres mil maravedís y procedimiento de dichos urdidores, y si les hallara después de dicha pena la paguen doblada y los daños"³⁴⁷

Els inventaris dels fabricants de finals del segle XVII i inicis del XVIII ens diuen quelcom més sobre l'organització del treball en la fàbrica de draps bastos:

QUADRE 4.1: L'ORGANITZACIÓ DEL TREBALL EN LA FÀBRICA DE DRAPS BASTOS SEGONS ELS INVENTARIS D'ALGUNS FABRICANTS (1680-1707)

FABRICANT I ANY	ESTRIS DE FABRICA		
	FC	T	A
Manuel Masedo (1680)	2 t.f.	-	-
Pedro García Rey (1680)	3 t.f.	-	-
Jacinto de Béjar (1681)	8 c.	1 t.	1 b.
Fco. Muñoz de Medina (1694)	9 c.	1 o.	-
	1 p.		
	5 t.f.		
Inés García Rico (1695)	21 c.	1 o.	-
	1 p.		
	4 t.f.		
Juana García Rico (1698)	6 c.	1 o.	1 b.
Manuel Galván (1698)	-	-	-
M. Muñoz de Medina (1700)	5 t.f.	-	-
	4 c.		
Juan Galván (1700)	2 t.f.	-	-
María Hernández (1706)	1 c.	-	-
	1 t.f.		
Fco. López Gutiérrez (1707)	6 c. *	1 t.	-
	2 t.f.	1 o.	

FC: Pilatura i Carda; T: tissatge; A: aprest; t.f: torns de filar; c: parells de cardes; o: ordidors; t: telers; b: batans

*: El nombre d'instruments de producció s'ha estimat a partir del valor de la taxació.

FONT: A.H.P.S., Protocolos, prot. 857, fols 115-118 i 166-186; 1068, fols 196-198; 859, fols 61-67; 860, fol 65-82, 84-102 i 119; 757, fols 275-276; 919, fols 72-89; 863, fols 114-123 i 229-270.

El quadre anterior mostra que aquests individus eren

³⁴⁷A.M.B., Acuerdos, llib. 12, sessió de 22-10-1676

verdaders "fabricants sense fàbrica". La concentració del tissatge era molt tènue (pràcticament només tenien algun teler fabricants que alhora eren teixidors i, fins i tot en aquest cas, es devia recòrrer també parcialment al treball a domicili³⁴⁸), i encara més la de l'aprest, que es realitzava sempre al marge de la supervisió directa dels fabricants, probablement en els tallers d'abaixadors independents. Només dos fabricants -un d'ells, Juana García Rico vídua d'un bataner- disposaven de molins de draps propis, en els que cal suposar que oferien els seus serveis a la resta de productors locals. En general, però, únicament algunes fases inicials del procés productiu, el cardatge o una part de la filatura, es portaven a terme en els obradors dels fabricants. Tot i així, probablement el quadre sobreestima la concentració d'aquestes fases inicials, ja que no sempre és fàcil diferenciar els torns de filar lli, utilitzats per a una activitat que en part era d'autoconsum, que apareixen en gairebé totes les cases de la comarca, dels torns de filar llana vinculats a la fàbrica.

Aquest patró d'organització productiva, caracteritzat tant per la limitació de les atribucions empresarials dels "amos del drap", com pel seu escàs control dels processos de treball, es veié profundament modificat en el nou sector productor de draps fins durant la primera meitat del segle XVIII.

---

³⁴⁸ Aquest devia ser el cas del fabricant Francisco López Gutiérrez. Tot i que era membre del gremi de teixidors, ja que fou nomenat alguns anys veedor, només tenia un teler, encara que pel volum de llana existent en el seu inventari, probablement n'havia de fer treballar algun altre. Veure quadre 3.1.

4.2 -Organització de la producció i relacions laborals en la fàbrica de draps fins.

4.2.1 - Les transformacions institucionals.

La divisió de la producció drapera entre una branca especialitzada en draps fins i una altra, la tradicional, productora de gèneres bastos, fou sancionada aviat institucionalment. Des de 1718 i, particularment des de 1724, es distingia entre ambdues "fàbriques" i les formes d'organització corporativa de les dues branques de la indústria llanera presentaven diferències substancials. Mentre la "fàbrica ordinària" no sofrí transformacions institucionals remarcables fins a la seva extinció a mitjan segle XVIII, la branca productora de draps fins s'organitzà aviat sobre noves bases. El 1718 la casa ducal sancionà el primer reglament de la nova fàbrica, text que fixava normes de qualitat, que regulava els processos de treball i que suposava el reconeixement d'una institució corporativa que havia d'enquadrar les diverses empreses especialitzades en gèneres de qualitat³⁴⁹. El text de 1718 fou substituït el 1724 per les primeres Ordenances sancionades per la Junta de Comerç³⁵⁰.

Tant el reglament de 1718 com les Ordenances, establien l'existència d'un sol gremi en el "subsector" de la draperia fina: el gremi de fabricants. Els teixidors i altres treballadors de la draperia no comptaven amb organització pròpia sancionada, ni tampoc amb el dret de nomenar veedors;

---

³⁴⁹Aquest reglament es troba a A.H.N., Osuna, leg. 258, exp. 38; està també publicat per A. Martín Lázaro, "La fábrica de paños de Béjar...", p. 20

³⁵⁰Aquestes Ordenances a A.H.N., Osuna, leg. 259, exp. 28-1; estan també publicades per C. Bueno Aguado, Del obrador a la fàbrica..., pp. 153-160. Totes les cites sobre aquestes Ordenances procediran d'aquestes fonts.

aquests darrers havien de ser designats pel gremi de fabricants i entre els membres d'aquest col·lectiu.

En el text de 1724, les "Ordenanzas que tocan a los oficios" assignaven el control dels processos de treball en cada una de les fases del procés productiu als veedors del gremi de fabricants o a cada fabricant individual directament. Quant als mestres cardadors, la seva subjecció als fabricants s'efectuava de forma directa: el capítol 4, que es refereix a aquest ofici, assenyala aquest fet de forma esqueta, però taxativa: els cardadors haurien de donar "las vueltas de cardado a la lana que fuesen necesarias y les mandare el fabricante, pena de doscientos maravedís". El tissatge, el batanat i l'abaixat eren reglamentats de manera més detallada, degut a la seva major complexitat tècnica. Però el control de la qualitat, i per tant, de les característiques dels processos de treball, quedava també en mans dels fabricants a través dels seus dos veedors.

L'accés als diversos oficis relacionats amb la producció de draps era també una prerrogativa controlada pel gremi de fabricants: després de l'aprenentatge, que podia ser realitzat sota les ordres d'un fabricant, un mestre o un oficial, eren els veedors dels fabricants qui havien d'examinar el nou oficial.

En el text de les Ordenances, els mestres artesans deixaven de tenir una posició institucional diferenciada de la resta de treballadors de la fàbrica, ja que la jerarquia interna entre els membres dels oficis era extremadament laxa i pràcticament inexistent. D'una banda, si bé es reglamentava el pas d'aprenent a oficial, ni tant sols s'esmentava com s'hauria d'efectuar el trànsit d'oficial a mestre. Els oficials, com els mestres, podien tenir taller obert i

aprenents propis (cap. 16 i 20). De l'altra, l'escassa o nul·la estratificació que s'establia entre mestres i oficials es pot advertir en el capítol 19, segons el qual el control de la disciplina i l'ordre entre el col·lectiu dels oficials no estava en mans dels mestres, sinó dels fabricants a través dels seus veedors:

"Que si algún oficial u oficiales inquietaren a otros de otros obradores apartándolos de su trabajo en los días de hacer, induciéndolos a juegos, ociosidad o viajes perdiendo el tiempo o haciendo falta (a) su amo; introdujeran cuentos, chismes o porfías con los de otro obrador malquistando a sus amos, los veedores los corrijan severamente y aperciban por primera vez, y por la segunda les ponen dos mil maravedís aplicados a la fábrica"

El Cadastre d'Ensenada, que classifica tots els artesans, excepte els aprenents, en la categoria de mestres, ratifica la manca de contingut d'aquest terme, amb el que es denominava fins i tot als joves solters no caps de família³⁵¹.

En darrer lloc, el text atorgava completa llibertat a cada fabricant en tot el que feia referència a la retribució del treball, ja que s'eliminaven les tarifes salarials fixades en el reglament de 1718.

La renovació de les Ordenances el 1765³⁵² introduïa algunes modificacions a aquest marc institucional. Mantenia l'existència d'un sol gremi, el de fabricants, que nomenava els veedors que haurien de visurar la qualitat i el compliment de les normes de treball. També el control de la disciplina en el treball s'encarregava directament als fabricants o als seus representants en el gremi. De fet, els capítols que feien referència a aquestes qüestions eren pràcticament idèntics als

---

³⁵¹A.H.N., Catastro de Ensenada, leg. 7476, fols 174-175

³⁵²Aquestes ordenances, custodiades a l'arxiu municipal de Béjar, estan publicades per G. Rodríguez López i V. Agero Teixidor, Contribución al estudio..., pp. 207-218.

de les Ordenances de 1724. En el capítol anterior havíem vist ja, però, que el text de 1765 tenia un superior component reglamentarista en tot el que fèia referència a l'accés a la fabricació; aquesta característica estava també present en els capítols dedicats a l'organització i ús del treball. D'una banda, s'insistia en el fet que era funció del gremi de fabricants controlar l'aptitud dels artesans per a exercir els seus oficis, i que ni els fabricants podien contractar treballadors no examinats, ni aquests podien exercir pel seu compte³⁵³. Una novetat més radical era la fixació de les retribucions que els fabricants haurien de pagar als operaris (excepte en el cas dels abaixadors no es distingeix mai entre oficials i mestres) de cada ofici. La introducció de tarifes salarials taxades es justificava per la relació entre baixos salaris i decadència de la qualitat; segons s'argumentava

"muchas partes de la decadencia de esta Fábrica y del obraje de sus Paños consiste en que no se da a los Oficiales y demás operarios de ella el premio correspondiente a su trabajo, por lo que cada uno se excusa en su oficio a hacer el obraje a toda Ley"

Les motivacions que hi ha darrera aquestes modificacions són probablement molt diverses, tot i que tenim molt poques notícies de les discussions que generaren aquestes ordenances. D'una banda, com ja s'ha estudiat en el capítol anterior, la reforma del marc institucional responia a l'interés de bona part dels membres del gremi de fabricants per limitar la competència. La fixació de tarifes salarials s'ha d'interpretar probablement en aquest sentit. Però, d'altra banda, aquesta novetat responia també a pressions externes, procedents de la Casa ducal. Ja el 1754 els administradors ducals escrivien una

---

³⁵³ El capítol catorzè insistia especialment en aquest fet quan ordenava que "todos los Maestros y Oficiales que actualmente se emplean, y emplearen en adelante en la naniobra de esta Fábrica" passessin a examinar-se davant els veedors del gremi de fabricants a la Casa de l'Art.

carta en la que suggerien al Duc que ell mateix o la Junta haurien d'imposar "un arreglo o arancel de lo que debe ganar cada oficial según su maniobra, por varas, piezas o libras de lana". L'argument per a defensar aquesta mesura, a més d'evitar els abusos dels fabricants respecte els treballadors, era el mateix que es citava en les Ordenances de 1765: aconseguir mantenir la qualitat de la producció de la vila, ja que, segons els administradors ducals, els artesans mal pagats no treballaven amb prou cura³⁵⁴. Tanmateix, no sembla que les modificacions introduïdes en les noves ordenances puguin ser interpretades com un triomf parcial dels grups artesans. En el motí de 1766, protagonitzat bàsicament per artesans tèxtils³⁵⁵, es protestava contra l'augment del preu de les subsistències, però el nou ordenament institucional de la fàbrica tenia part de responsabilitat en el descontent popular. Així, el corregidor de la vila informava al *Consejo de Castilla* que

"A uno de los veedores que llaman Salvatierra también le pesiguieron, de suerte que tuvo que estar encerrado todo el día lunes en la sala Consistorial. Y lo que advertí, que toda o la que más fue gente de fábrica, porque decía que las nuevas Ordenanzas tenían la culpa de su perdición"³⁵⁶

D'una banda, en un context d'augment dels preus de les subsistències les ordenances taxaven els salaris probablement a nivells similars als pagats en anys anteriors. De l'altra, el descontent estava probablement relacionat amb l'enduriment

---

³⁵⁴A.H.N., *Osuna*, leg. 262, exp. 42

³⁵⁵Totes les fonts referents al motí remarquen aquest fet. Sabem l'ofici d'alguns dels individus que foren condemnats a penes diverses. Entre ells hi ha el sacristà de l'església de Santa Maria, tres teixidors, un cardador i un abaixador. Entre les dones, s'han pogut identificar dues filadores que eren mullers d'abaixadors i una cosidora. A.H.N., *Consejos*, leg. 467, n.6

³⁵⁶Veure nota anterior.

de les condicions inicials d'accés a la fabricació³⁵⁷.

Tot i que les Ordenances de 1765 regiren formalment la fàbrica fins els anys posteriors a la Guerra de la Independència, a partir de finals dels anys vuitanta, les fonts semblen indicar que l'organització productiva es caracteritzà per la llibertat absoluta al marge del compliment efectiu de les normes gremials³⁵⁸.

.....

L'anàlisi de les Ordenances de la fàbrica de draps fins indica que durant la primera fase de creixement del nou subsector tingué lloc un procés important de transformació de les relacions entre els fabricants i els artesans de la vila. L'organització de la nova fàbrica es fonamentava en la inexistència de gremis artesans i la concentració en mans dels fabricants del control dels processos de treball i de l'accés als oficis, el que contrastava notablement amb la fàbrica tradicional de la vila en la que aquestes prerrogatives eren, en bona mesura, atribució dels mestres artesans a través dels seus tres gremis. Aquestes transformacions no significaren, però, la desaparició de les organitzacions gremials ni tampoc la total llibertat en l'ús i organització del treball per part dels fabricants considerats individualment, almenys fins a les darreres dècades del segle. La diferència substancial respecte el passat era que les funcions de regulació i control d'aspectes centrals de l'organització de la producció no estaven en mans de corporacions d'ofici, sinó sota el control

---

³⁵⁷Aquesta és una hipòtesi plausible sobretot si considerem que entre els signants d'una declaració dels anotinats en la que es demanava, junt amb la destitució d'alguns membres del consistori, la dels veedors de la fàbrica, hi havia alguns petits fabricants-artesans, com els germans Pano o Manuel Masedo, individus que tingueren en canvi una participació més secundària en altres episodis del motí. Veure la font de les notes anteriors.,

³⁵⁸A.G.S., Consejo Supremo de Hacienda. Junta de Comercio y Moneda, leg. 349, n.3

d'un gremi, el de fabricants, que responia als interessos d'aquells que invertien el gruix del capital en el negoci draper.

Malauradament desconeixem les circumstàncies en que es produïren aquestes transformacions. Particularment, no hi ha pràcticament cap notícia sobre la resposta dels mestres artesans al nou ordre institucional. Només és possible documentar alguns intents de preservar l'existència de gremis propis protagonitzats pel reduït col·lectiu dels bataners³⁵⁹. Mentrestant, entre el grup principal de treballadors masculins de la vila, el dels teixidors, els conflictes amb els fabricants no sembla que es traduïssin, a l'alçada de mitjan segle XVIII, en discussions sobre la naturalesa del sistema gremial; la vaga i el motí són, en canvi, les úniques formes de protesta que és possible documentar³⁶⁰.

Es pot plantejar la hipòtesi que l'èxit dels nous fabricants de draps fins en dotar-se d'un marc institucional que no frenés les seves aspiracions empresarials fou afavorit en el cas de Béjar per la prèvia existència de la fàbrica de flamencs, dotada des dels seus orígens d'independència front els gremis locals i protegida per la casa ducal. El fet que els

---

³⁵⁹Tot i que el 1753 l'Ajuntament considerà que la fàbrica antiga estava definitivament extingida, i que el 1754 ja no hi hagué presentació dels veedors artesans en les actes de l'ajuntament, durant els anys 1756-1759 tornaren a presentar-se veedors del gremi de *paños hechos*, tots ells bataners i ocupats en la fàbrica de draps fins. Aquest fet sembla indicar que existí un intent per part d'aquest reduït col·lectiu de preservar aquestes institucions i transplantar-les a la fàbrica de draps fins. Es tractà, però, d'un intent fallit: el 1760 no es presentaren veedors d'aquest gremi, el 1761 només se'n presentà un i a partir de 1762 desapareix definitivament el gremi de *paños hechos*. A.M.B., *Acuerdos*, llib. 37 i ss, nomenaments de veedors dels anys corresponents.

³⁶⁰El 1746 els teixidors s'aminaren contra alguns canvis en les característiques tècniques del tissatge imposades pel gremi de fabricants. Desconeixem quines eren les novetats que pretenien introduir els fabricants, però segons la versió d'aquests darrers estaven relacionats amb l'intent de millorar la qualitat dels draps. El conflicte es traduí en una sèrie d'aldarulls protagonitzats pels teixidors. Sempre segons la versió dels fabricants, els individus que promogueren el motí anaren a buscar els altres teixidors en els tallers dels fabricants pels quals treballaven, i els incitaren a aturar el treball. A.H.P.S., *Protocolos*, prot. 1007, fols 168-169.

primers fabricants locals que s'incorporaren a la producció de draps fins en el període decisiu de la consolidació del marc institucional de la fàbrica fossin homes desvinculats de la draperia tradicional i, en alguns casos, juguessin un paper important en l'entramat del poder local ajuda també a entendre l'èxit de la nova ordenació gremial. D'altra banda, l'intens creixement de la producció de draps fins durant la primera meitat del segle XVIII permeté un procés important de mobilitat ascendent, que no exclogué alguns homes procedents dels col·lectius artesans³⁶¹, un element que hauriem de tenir en compte també a l'hora d'analitzar l'aparent debilitat de l'oposició a les transformacions institucionals del període.

En els apartats següents s'estudiaran altres dimensions del procés de subordinació del treball. Primer, precisaré algunes qüestions referents a les formes de retribució del treball. En segon lloc, s'estudiarà la transformació dels espais productius i s'observarà com els canvis en l'estructura empresarial que s'han descrit en el capítol 3 es traduïren en noves pautes d'organització productiva que suposaren la desaparició o la pèrdua de pes relatiu dels artesans independents en molts oficis.

4.2.2- Les formes de retribució del treball

Tenim molt poques dades sobre l'evolució de les tarifes salarials. Les dades disponibles procedeixen bàsicament del reglament de 1718 i de les ordenances de 1765. En el cas del teixidors, comptem a més amb contractes privats signats amb alguns fabricants durant la primera meitat del segle. Les dades

---

³⁶¹Veure quadre 3.3.

són poques, però, a més, difícils de comparar. En el cas dels abaixadors, mentre el reglament de 1718 fixa el salari a preu fet, les ordenances de 1765 marquen la retribució per temps de treball. Pel que fa als teixidors, en ocasions la tarifa inclou el pagament dels dos teixidors i del noi ocupat en fer canons, mentre que en altres contempla només la retribució d'alguns dels tres treballadors ocupats en un teler. A més, mentre durant la primera meitat del segle les tarifes s'expressen en rals per vara teixida, en les etapes posteriors es fixaran en relació als rams d'ordit; les equivalències entre una i altra mesura són extremadament difícils d'establir. Les escasses dades disponibles no ens serviran, doncs, per a estudiar la tendència del salari nominal, però sí per a fonamentar algunes observacions més generals sobre la variabilitat de les tarifes.

Els historiadors han assenyalat que la determinació de les tarifes salarials en l'Europa pre-industrial depenia en bona mesura de la cultura i el costum, més que no pas de la pressió de les forces del mercat³⁶². L'estabilitat durant llargs períodes de les tarifes³⁶³ i, en ocasions, la seva fixació institucional³⁶⁴ han estat interpretades com a proves que corroboren aquesta hipòtesi³⁶⁵. En les pàgines següents es

---

³⁶²La interpretació clàssica sobre la importància de les expectatives determinades pel costum en la determinació dels salaris abans de mitjan segle XIX a E. Hobsbawm, "Costumbre, salarios e intensidad de trabajo en la industria del siglo XIX", a Trabajadores. Estudios de historia de la clase obrera, Barcelona, 1979, pp. 354-360

³⁶³Aquesta és la conclusió de les sèries de salaris clàssiques de E.H. Phelps Brown i S.V. Hopkins, A perspective of wages and prices, Londres, 1981.

³⁶⁴Tanmateix alguns estudis referits a l'àmbit espanyol indiquen que la fixació de tarifes salarials dels oficials, tot i que present en algunes Ordenances, no era comú a la major part dels gremis. Veure F. Díez, Viles y mecánicos..., p. 44, i A.M. Bernal, A. Collantes de Terán i A. García-Baquero, "Sevilla: de los gremios a la industrialización", Estudios de Historia Social, 5-6 (1978), pp. 95-96 i 105-108.

³⁶⁵Una valoració crítica recent d'aquestes qüestions pel cas holandès: J. de Vries, "How did pre-industrial labour markets function?" a G. Grantham i M. MacKinnon, eds., Labour market evolution. The economic history of market integration, wage flexibility and the employment relation, Londres, 1994, pp. 39-63. Enfasitza el paper de les forces del mercat en la determinació dels salaris dels treballadors de la

contrastaran algunes d'aquestes qüestions pel cas de Béjar a la llum de les molt molt febles informacions disponibles sobre salaris.

Com ja s'ha citat, pràcticament no hi ha informació sobre les tarifes salarials dels abaixadors. Pel que fa als cardadors, comptem únicament amb les retribucions fixades en el reglament de 1718 i en les Ordenances de 1765. En ambdós textos, es prevèia que els cardadors cobressin a raó de 4 mrs per volta de cardat³⁶⁶, el que suggereix l'existència de tarifes extremadament estables i unificades per al conjunt de les empreses.

Disposem de més dades sobre les tarifes salarials en el tissatge. Pels anys 1701 i 1702 he localitzat dos contractes privats entre el fabricant flamenc Rombaut i dos teixidors. En ambdós casos, la tarifa era molt similar: 3 rals la vara per a elaborar draps de 20ens a 30ens, inclosa la retribució dels dos teixidors i el noi que fèia canons, en el cas del contracte de 1701, i 2 rs/vara el 1702 per a teixir draps de similar qualitat, incloent només el pagament d'un dels dos teixidors i el canoner³⁶⁷. La tarifa que es fixava en el reglament de 1718 era, però, notablement més elevada: 7 rals la vara per a teixir draps 26èns i 7,5 per a peces 30enes; en ambdós casos, quedava inclòs el pagament dels dos teixidors i, encara que no es menciona, probablement també el del canoner. Aquestes quantitats devien ser similars a les que ja es pagaven en anys anteriors, perquè abans de 1707 el fabricant Rombaut calculava

---

construcció a l'Anglaterra dels segles XVI i XVII D. Woodward, "The determination of wage rates in the early modern north of England", *Economic History Review*, XLVII, I (1994), pp. 22-43.

³⁶⁶A. Martín Lázaro, "La fábrica de paños...", p. 20 i G. Rodríguez López i V. Agero Teixidor, *Contribución al estudio de la historia de Béjar...*, p. 214.

³⁶⁷A.H.P.S., *Protocolos*, prot. 1074 (1701) fol 146 i (1702), fol 44.

en 7 rals la vara els costos del treball en el tissatge, excloent l'elaboració de canons³⁶⁸. A partir de 1718, el buit documental és gairebé absolut. Sabem que entorn de 1734 hi hagué una baixa de tarifes, impossible de quantificar, que afectà a bona part de les empreses de la vila³⁶⁹. Sembla, però, que de 1739 a 1765 les tarifes devien variar poc, encara que les dades no són prou precises per a detectar si s'experimentaren petites modificacions. El 1765 les ordenances prevèien que el tissatge es pagaria entre els 9 i els 11 rals el ram, segons la qualitat del drap teixit i si el teixidor treballava en teler propi o del fabricant³⁷⁰. Si suposem, encara que la font no ho especifica directament, que aquestes quantitats incloïen la retribució dels dos teixidors i el canoner, les Ordenances fixen unes tarifes probablement no massa diferents a la que el 1739 contemplava un contracte localitzat en les escriptures notariales entre Francisco Hernández Huerta, mestre teixidor, i Antonio Hernández Ajero, fabricant de draps fins. Hernández Huerta, que hauria de treballar en el taller del fabricant, cobraria segons aquest document 5,5 rals per cada ram teixit; a compte del fabricant aniria, a més, la retribució del teixidor ajudant i del noi que fes canons³⁷¹. Són també similars a les que contempla el Cadastre d'Ensenada, segons el qual el treball dels dos

---

³⁶⁸A.H.N., Osuna, leg. 258, exp. 39. Tot i que el document citat està datat l'any 1717, es cita explícitament que procedeix d'un càlcul efectuat per Rombaut, que morí l'any 1707.

³⁶⁹Aquesta informació procedeix d'una carta en que el Duc es queixava de l'abús que suposava aquesta novetat. A.H.N., Osuna, leg. 258, exp. 32.

³⁷⁰Els teixidors que treballaven en teler propi cobrarien 10 rals el ram pels draps 26ens i 11 rals el ram pels 28ens i 30ens. Els teixidors que treballessin en el taller del fabricant, haurien de cobrar 9 rals per ram de peça 26ena i 10 rals per les 28enes i 30enes. G. Rodríguez López i V. Agero Teixidor, Contribución al estudio de la historia de Béjar..., p. 215

³⁷¹A.H.P.S., Protocolos, prot. 773, vol 2, fol 220.

teixidors i del canoner es retribuïa a 9,5 rals el ram en draps 26ens³⁷².

Les dades anteriors mostren que, en el cas del tissatge, les tarifes salarials presentaren una certa variabilitat, especialment durant la primera etapa d'existència de la fàbrica de draps fins. D'altra banda, les tarifes es presentaven poc tipificades, i l'existència de contractes privats entre fabricants i teixidors suggereix que probablement no estaven unificades en les diferents empreses. Com hem vist, però, aquesta situació podria haver canviat entorn de la dècada dels quaranta: sembla que les tarifes tendiren a estabilitzar-se en el vintenni posterior a 1740 i, finalment, les Ordenances de 1765 introduïren la taxació dels salaris.

Tenim indicis, però, de que no s'ha de sobrevalorar la rigidesa en la retribució del treball derivada de la taxa. En alguns oficis, l'incompliment sistemàtic de les tarifes fixades en les Ordenances està documentat. Hi ha notícies sobre els bataners assalariats de fabricants arrendataris de batans. El 1778 Francisco Hernández Callado, fabricant que havia arrendat un dels batans ducals, mantenia plet contra Fernando Gómez, pare de Francisco, bataner empleat en la citada instal·lació. El plet fou iniciat pel pare del bataner, que acusava Hernández Callado de no haver pagat el treball del seu fill segons la tarifa que prevèien les Ordenances. Hernández Callado argumentava que no havia de pagar els 7 rs per peça que es fixaven en aquest text perquè

"al tiempo de ser admitido por tal batanero el hijo de la contraria en el Batán de mi cargo, ésta y yo capitulamos que a el citado su hijo (...) le había de pagar el obraje y batanado de cada un paño a el mismo precio y con las mismas condiciones con que Manuel Josef Sánchez Cerrudo difunto Director y

---

³⁷²A.H.P.S., Catastro, leg. 337, fol 29

Veedor que fue de dicha Real Fábrica tenía concertado con otro oficial pelaire que cuidaba de otro batán que traía en arrendamiento que (...) era el de 4 rs cada paño"

Argumentava també que el bataner no complia amb les condicions de qualitat de les Ordenances, i que el que pagava Sánchez Cerrudo, tenint en compte que era un home íntegre i veedor de la fàbrica, era el just³⁷³. Almenys en el cas dels bataners, doncs, sembla que els contractes privats que fixaven la retribució substituïen, i en l'exemple citat notablement a la baixa, les tarifes contemplades en les Ordenances.

D'altra banda, les formes de retribució del treball en espècies permetien una àmplia manipulació de l'evolució dels salaris per part dels fabricants. Les notícies sobre aquestes formes de pagament són disperses, però semblen indicar la seva extensió.

Una carta dels comptadors al Duc datada el 1754 exposava

"lo atrasados que estan cuasi todos los fabricantes, pues no tienen salida en parte alguna de sus paños y si alguno se vende es a cambio, por géneros, que después, quieran o no, se los dan en pago a los pobres oficiales por el precio tan subido, que para revenderlos después pierden la tercera parte o la mitad de lo que les costó. (...) pues hay fabricantes (los más) que lo hacen en todo tiempo, vendan o no los paños, teniendo especial granjería en lo que venden en dicha conformidad a los oficiales, y no es en lo peor en la violencia moral que les hacen para que lo tomen, si no en que siempre es lo mas caro que puede ser con pesos y medidas falsas, habiendo alguno que no contento con venderles la libra de tocino a 22 cuartos, muy húmedo y medio podrido, envía a Candelario por aquellos huesos que desechan los choriceros para (...) vender el hueso como la carne; y a este modo usan otras mil picardías con los pobres sin reparo alguno pareciéndoles que con sus oficiales les es lícita toda usura y logrería"³⁷⁴

---

³⁷³ A.H.P.S., Protocolos, prot. 787, fols 171-172; veure també prot. 787, fols 121-122.

³⁷⁴ A.H.N., Osuna, leg. 262, exp. 42

Vint anys després, el 1774, fonts de la casa ducal parlen també de l'extensió d'aquesta pràctica; es cita que els fabricants no paguen

"legalmente lo que ganan los operarios, negándoles lo que es o añadiéndole a lo que satisfacen; por pagarles sus jornales y salarios en paños a más precio que lo venden a otros, o en jabón, tocino podrido, pescado corrompido, hierro y otros géneros indignos, que para salir de ellos los pobres oficiales pierden mucho en ellos"³⁷⁵

El pagament a canvi de gèneres devia ser freqüent entre aquells fabricants que mantenien tràfecs comercials diversos, però també entre bona part dels petits fabricants que comercialitzaven una part de la seva producció a través de comerciants locals o d'altres fabricants. Sabem que en aquests casos, el pagament en gèneres dels draps era freqüent³⁷⁶; sovint aquests gèneres servien alhora per a pagar els oficials. El conflicte que enfrontà el 1747 Joseph Soria, fabricant, i Joseph Castellano, comerciant, mostra com estaven vinculats en algunes empreses la comercialització dels draps i el pagament dels salaris. El plet que mantingueren ambdós és força intranscendent: es discutia si era certa l'entrega d'un drap que Soria afirmava haver dipositat en la botiga de Castellano per a pagar-li un deute. L'interessant són els testimonis que presenta Soria, la major part oficials de la seva fàbrica. Sostenien que Castellano començà a donar gèneres de la seva botiga als treballadors de Soria quan aquest darrer entregà la peça de drap objecte de litigi. Juan Parra, cardador, declarava que quan Soria entregà a Castellano la citada peça, la mateixa dona del fabricant i molts oficials anaren a cercar gèneres a

---

³⁷⁵A.H.N., Osuna, leg. 260-2, exp. 34

³⁷⁶Veure els casos de les peces que compraven per a revendre els fabricants Francisco de Ocaña, i la companyia entre Ventura Hernández Bueno, Juan Vanerden i Manuel Masedo a mitjan segle, pp. 318-320.

la botiga de Castellano "y la mujer del testigo entre ellos". Ana Villarón, filadora i cardadora de Soria, declarà que "oyó decir que Joseph Castellano no quería dar tienda interín que se le diese una pieza de paño"; quan s'entregà la citada peça, Castellano començà a entregar gèneres a Soria i als seus oficials, i Ana Villarón en va treure més de 220 rs "en recados". També Javier Vicente Miranda, teixidor, i Carlos del Bosque, abaixador, afirmaven haver cobrat en gèneres quan s'entregà el drap. Dionisio Tiri, teixidor, va anar a buscar a la botiga de Castellano "unas medias azules y un mandil y un forro que importara todo 30 rs"³⁷⁷.

Tenim notícies de l'extensió d'una altra pràctica relacionada amb les formes de retribució del treball. Tot i que els salaris es calculaven en gairebé tots els casos a preu fet, es pagaven quantitats setmanals fixes al marge de l'obra feta, i/o s'adelantaven sumes a compte del treball futur. Des del punt de vista dels treballadors, la funcionalitat d'aquesta pràctica, descrita també en altres zones³⁷⁸, consistia en desvincular els ritmes de percepció d'ingressos de la irregularitat de la producció. En el cas de la indústria tèxtil de Béjar, amb notòries fluctuacions estacionals de la producció i amb una força de treball que en bona mesura no disposava d'altres ingressos complementaris³⁷⁹, una pràctica d'aquest tipus era probablement indispensable. Des del punt de vista dels fabricants, els adelantaments permetien assegurar-se l'estabilitat de l'oferta de treball, mentre que els pagaments

---

³⁷⁷A.H.P.S., Protocolos, prot. 1096, fols 182-188

³⁷⁸M. Sonenscher, "Work and wages in Paris in Eighteenth century" a M. Berg, P. Hudson, M. Sonenscher (ed), Manufacture in town and country..., pp. 159-167. En el context peninsular, l'endeutament dels treballadors és remarcat per F. Díez, Viles y mecánicos..., pp. 89-90.

³⁷⁹Sobre aquest darrer aspecte veure més endavant l'apartat 4.3.1. En el capítol 5 (p.291) es donen també algunes indicacions sobre l'estacionalitat de la demanda.

posposats eren un mètode d'obtenir crèdit dels propis treballadors.

L'extensió d'aquests fenòmens està ben documentada. Diversos testimonis fan referència al caràcter habitual dels "socorros". El 1724 el fabricant Pedro Blondeaut es defensava de l'acusació de Ventura Nieto, teixidor, que afirmava que el fabricant li devia algunes quantitats. Segons la versió de Blondeaut,

"de los socorros que menciona le ha socorrido más que a ninguno de los oficiales y que si ha faltado uno o dos socorros en cualquiera obrador falta y que muchas veces se ha anticipado mucho dinero, pues le ha llegado a deber ciento veinte reales en muchas ocasiones"³⁸⁰

El 1754 fonts ducals també descrivien la generalització dels "socorros", que presentaven com un mecanisme per a no pagar puntualment els salaris³⁸¹.

Els inventaris *post-mortem* dels fabricants registren usualment aquest tipus de pràctiques. El quadre següent mostra les sumes adelantades a cada un dels operaris, o degudes per aquests, que apareixen en aquells inventaris de fabricants que proporcionen informació detallada i individualitzada per cada treballador:

---

³⁸⁰A.H.P.S., Protócolos, prot. 924, fol 4

³⁸¹A.H.N., Osuna, leg. 262, exp. 42

**QUADRE 4.2: CRÈDITS I DEUTES ENTRE FABRICANTS I TREBALLADORS
SEGONS ALGUNS INVENTARIS (1720-1808)**

1) DEUTES A FAVOR DELS FABRICANTS

OFICI	-10 rs		10-49 rs		50-99 rs		100-199 rs		+200 rs	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Teixidor	0	0	9	234,25	3	227,75	3	420,5	3	96,75
Abaix.	1	5,5	0	0	1	75	0	0	5	2228,25
Cardador	0	0	4	77,50	1	50	2	218	0	0
Oficial	1	8,25	5	155,25	2	122,25	6	1024	4	1077
Fil.	0	0	10	213,50	0	0	0	0	0	0
TOTAL	2	13,75	28	680,50	7	475	11	1662,5	12	4252
C		3,3		46,7		11,7		18,3		20,0

2) DEUTES A FAVOR DELS TREBALLADORS

OFICI	-10 rs		10-49 rs		50-99 rs		100-199 rs		+200 rs	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Teixidor	3	17	9	228,75	6	428	5	764,75	15	4731,5
Abaix.	1	4	0	0	4	243,75	5	578,25	0	0
Cardador	2	13	8	251	6	368,50	0	0	0	0
Oficial	4	27	13	298,25	1	69,75	3	414	7	2395,5
Fil.	6	31	16	398,25	6	471	8	1018	4	864,2
Escoll.	2	11	8	168	3	231,25	1	109,75	0	0
Canill.	3	14	1	19	0	0	0	0	0	0
Majordom	0	0	0	0	0	0	0	0	2	602,5
TOTAL	21	117	55	1363,25	26	1812,25	22	2884,75	28	8593,7
C		13,8		36,2		17,1		14,5		18,4

A: Nombre de treballadors de cada ofici deutors o creditors; B: Valor en rals dels crèdits o deutes; C: Percentatge dels treballadors de cada grup respecte el total dels que apareixen en cada una de les parts del quadre.

FONTS: A.H.P.S., Protocolos, prot. 766, fols 49-90; 867, fols 115-121; 767, s.f. (11-2-1725); 870, fols 261-315; 871 fols 286-298; 1090, fols 53-62; 772, vol 2, fols 86-138; 773, vol 2, fols 236-306; 874, fols 105-146 i 219-246; 1094, fols 179-183; 1095, fols 30-38 i 100-111; 876, fols 250-259; 877, fols 277-291 i 497-507; 1011, fols 74-114; 1012, fols 275-288; 879, fols 192-199; 882, fols 200-213; 929, fols 70-91; 883, fols 487-503; 884, fols 508-536; 887, fols 703-712; 783, fols 86-104; 1097, fols 10-27; 1037, fols 618-645; 894, fols 172-243; 895, fols 563-586; 940, fols 241-269; 896, fols 303-324; 898, fols 336-347.

El quadre indica que les quantitats degudes als treballadors o avançades a aquests no sempre eren petites. Si, a partir del punt de comparació molt aproximat de les tarifes salarials a jornada dels abaixadors, establertes en les ordenances de 1765 (entre 5 i 6 rals al dia), o del salari diari que prenia com

a referència la documentació del Cadastre d'Ensenada (5 rals els abaixadors, 4 els teixidors i 3 els cardadors)³⁸², considerem que, de mitjana, les tarifes a preu fet podien ser equivalents a un jornal de 4 rals, entorn del 40 per 100 dels treballadors que apareixen en la primera part del quadre, aquells que devien als fabricants més de 100 rs, havien rebut anticips que significaven la retribució de més de quatre setmanes de treball, i un 20 per 100 havia cobrat anticipadament vuit setmanes o més. Entre els treballadors creditors de sumes derivades del seu treball, que apareixen en la segona part del quadre, un terç havien de cobrar en el moment de l'elaboració de l'inventari del fabricant quantitats que equivalien a més de quatre setmanades; al 18,4 per 100 de tots els treballadors que eren creditors, se'ls devien una mitjana de 13 setmanes de treball.

Els inventaris de fabricants també semblen indicar que el volum dels "socorros" i dels adelantaments es modificà al llarg del segle. El quadre següent mostra els saldos de crèdits i deutes respecte els treballadors que apareixen en alguns inventaris³⁸³:

---

³⁸²A.H.N., Catastro de Ensenada, leg. 7.476, fols 174-175. Sobre les tarifes de les Ordenances de 1765, veure G. Rodríguez López i V. Agero Teixidor, Contribución al estudio..., p. 216.

³⁸³Com s'indica de forma més detallada en la introducció de l'apèndix 1, cal tenir en compte que aquests saldos són en moltes ocasions insegurs, donat que en bona part d'inventaris no s'especifica el concepte de tots els crèdits i deutes que hi apareixen.

QUADRE 4.3: BALANÇOS DE CRÈDITS I DEUTES DE TREBALL EN ELS INVENTARIS D'ALGUNS FABRICANTS (1720-1808)

	<u>FABRICANTS CREDITORS</u>		<u>FABRICANTS DEUDORS</u>	
	CASOS	RALS	CASOS	RALS
1720-1749	1	54	12	10.580,50
1750-1779	5	2.988,75	10	
2.365,25				
1780-1808	7	7.677,50	1	790,50
TOTAL	13	10.720,25	23	13.736,25

FONTS: Les mateixes del quadre 4.2 i A.H.P.S., Protocolos, prot. 871, fols 122-127; 1017, fols 98-124; 892, fols 247-260; 907-10, fols 216-225.

Segons les xifres del quadre 4.3, durant tota la primera meitat del segle els fabricants eren deudors nets respecte els treballadors, és a dir, els "socorros" setmanals eren sistemàticament més baixos que el que havien guanyat els operaris segons les tarifes a preu fet, i els adelantaments petits o bé excepcionals. La situació havia canviat radicalment entre 1780 i 1808: en aquest període gairebé tots els fabricants localitzats eren creditors nets, és a dir, els calia adelantar sumes als operaris per a assortir-se amb regularitat de treball.

No podem donar compte de les circumstàncies que expliquen aquesta variació, tot i que el quadre sembla indicar l'existència d'una oferta més fluïda de treball durant la primera meitat del segle, que contrasta amb l'observat a partir de 1780. Aquesta panoràmica és coherent, d'altra banda, amb les dades sobre evolució de la població que s'han presentat en el primer capítol.

Encara que sigui difícil, amb les fonts disponibles, explicar les raons dels canvis detectats, interessa remarcar que l'extensió d'aquest tipus de pràctiques, i les variacions que es registren en el volum de crèdits i deutes, impliquen que, inclús en el supòsit de tarifes salarials estables, els

costos salarials tenien un marge de fluctuació, en el curt i en el llarg termini, que depenia de la capacitat dels fabricants d'obtenir crèdit dels treballadors o, per contra, de la seva necessitat d'adelantar-los sumes per a assortir-se de treball regular. En definitiva, "socorros" i adelantaments expliquen, junt amb les formes de pagament dels salaris en espècies, que l'evolució dels salaris nominals fos, fins i tot si suposem que es complia la taxa, sensible a les fluctuacions de l'oferta i la demanda de treball, i a la correlació de forces entre fabricants i artesans³⁸⁴. Expliquen també que les condicions de la retribució del treball poguessin presentar variacions en les diverses empreses de la vila.

4.2.3 -Transformacions en l'estructura de les empreses.

Ja des dels moments inicials, l'especialització en draperia fina anà acompanyada de transformacions importants en l'organització dels espais productius. Mentre, com s'observava en el quadre 4.1, els fabricants de draps bastos eren veritables "fabricants sense fàbrica", la concentració de parts importants del procés productiu en obradors propis predominà en les primeres empreses productores de draps fins. La descripció de dues "fàbriques" de flamencs visitades per un enviat de la Junta de Comerç l'any 1700 mostra la concentració dels treballs en la casa d'aquests mestres. En la fàbrica de Juan Vanderbg hi havia una sala amb dos telers, on teixien quatre oficials; en la mateixa estança, hi estaven treballant tres cardadors, tres filadores i diversos nois que filaven i fèien canons. Als

---

³⁸⁴Les formes de pagament que permetien una àmplia manipulació de les remuneracions malgrat l'estabilitat de les tarifes són remarcades per Rule en la primera etapa de la industrialització britànica. J. Rule, Clase obrera e industrialización. Historia social de la revolución industrial británica, 1750-1850, Barcelona, 1990, pp. 165-180

baixos de la casa, hi havia dues habitacions: en una hi treballava un abaixador, i l'altra servia de magatzem de la fàbrica. Vanderbg ocupava, a més, algunes estances d'una altra casa, on hi tenia la premsa. L'única operació que era portada a terme majoritàriament -però no exclusivament- fora el taller del fabricant era la filatura. La "fàbrica" d'Antonio Lobel presentava una estructura similar, encara que era de major tamany, ja que en l'obrador del fabricant hi havia cinc telers amb peces i dos que en aquell moment estaven aturats³⁸⁵.

El quadre 4.4 mostra l'estructura dels obradors dels primers fabricants de draps fins, aquells que s'incorporaren a aquesta activitat abans del procés de creixement encetat els anys vint, en els anys diversos en que es redactaren inventaris dels seus béns:

---

³⁸⁵ B. Larruga Boneta, Memorias políticas y económicas..., vol XXIV, pp. 94-96

QUADRE 4.4: ORGANITZACIÓ PRODUCTIVA EN LES FABRIQUES DELS PRIMERS FABRICANTS DE DRAPS FINS

FABRICANT	CARDA I FILATURA	TISSATGE	ACABAT
-Rombaut Jouffroy (1707)	12 par.cardes 2 potres 16 torns filar	1 ordidor 3 telers	1 estricador 1 perxa 2 tisores 1 banc abaix. 1 premsa 1 baiard
-Pedro Deyon (1714)	--	1 teler	1 banc abaix. 1 baiard
-Fco.Sz.Cerrudo (1721)	8 par.cardes 4 potres 28 torns filar	1 ordidor 3 telers	1 estricador 1 perxa 3 tisores 1 banc abaix. 1 premsa
-Juan Asborth (1725)	4 par.cardes 1 potre 9 torns filar	1 ordidor 1 teler	--
-B. Tsermertens (1727)	2 par.cardes 2 potres	1 teler	1 tisores
-Dionisio Maubak (1729)	5 par.cardes 6 potres 40 torns	1 ordidor 5 telers	1 estricador 1 perxa 12 tisores 3 bancs abaix. 1 premsa 1 baiard
-Juan Banerden (1732)	3 par.cardes 3 potres 12 torns filar	1 ordidor 3 telers	--
-Juan Luis Meluis (1739)	--	6 telers	3 estricadors 1 perxa 12 tisores 2 bancs abaix. 1 premsa 1 molí frisar
-Juan Téllez (1739)	18 par.cardes 5 potres 39 torns filar	1 ordidor 4 telers	1 estricador 1 perxa 12 tisores 2 bancs abaix. 1 premsa 1 baiard
-Antonio Hz. Ajero (1741)	5 par.cardes 3 potres 27 torns filar	1 ordidor 4 telers	1 estricador 1 perxa 5 tisores 2 bancs abaix. 1 premsa
-Pedro Blondeaut (1748)	2 par.cardes 2 potres 4 torns filar	1 ordidor 1 teler	1 perxa 4 tisores 1 banc abaix. 1 baiard

(*): En l'inventari de Juan Téllez, es cita explícitament que 25 torns de filar i 6 parells de cardes estan distribuïts per les cases de filadores i cardadors; els 14 torns de filar restants són vells i estan guardats a les golfes; els 12 parells de cardes restants i els 5 potres de cardar estan en actiu en el taller del fabricant; probablement bona part dels torns de filar que apareixen en els altres inventaris també estan distribuïts als domicilis de les filadores.

FONTS: A.H.P.S., Protocolos, prot. 863, fols 121-129; 864, fols 116-120; 766, fols 49-90; 867, fols 115-121; 767, s.f. (11-2-1725); 869, fols 134-149; 870, fols 261-315; 871, fols 286-298; 873, fols 228-244; 773, vol.2, fols 236-306; 874, fols 219-246; 875, fols 132-140.

Si el comparem amb el 4.1, el quadre anterior il·lustra la transformació soferta per l'organització productiva, i demostra que els primers fabricants de draps fins concentraven bona part del procés productiu en instal·lacions pròpies: parcialment, les tasques inicials; de manera encara més completa, el tissatge i, sobretot, l'acabat dels draps.

Des del punt de vista dels interessos dels primers fabricants de draps fins, la concentració del treball responia probablement a la necessitat de controlar estretament el procés productiu, especialment en aquelles operacions, com les d'aprest, fonamentals per a la qualitat del producte final. A més, els primers fabricants de draps fins, la major part d'ells flamencs, havien d'ensenyar tècniques perfeccionades de l'elaboració dels draps als artesans naturals. Aquesta fet requeria la concentració de la producció en l'obrador del fabricant.

Amb el creixement de la fàbrica de draps fins, que implicà, com hem vist, una major complexitat en la composició del gremi de fabricants, l'organització productiva adquirí un caràcter mixt, entre la dispersió tradicional i l'existència de processos de concentració. Tanmateix, tal com suggereix el quadre 4.5, al llarg de tot el segle s'observa una certa

correlació³⁸⁶ entre el volum del capital circulant de les empreses i les dimensions de les seves instal·lacions fixes, tot i el predomini indiscutible del primer.

QUADRE 4.5: TAXACIÓ DEL TOTAL DE BÉNS DE FÀBRICA I TAXACIÓ DELS INSTRUMENTS DE PRODUCCIÓ I LES INSTAL·LACIONS EN ELS INVENTARIS D'ALGUNS FABRICANTS (1720-1808) (nombre de casos)

TOTAL TAXACIÓ DE LA FÀBRICA						
TAXACIÓ ESTRIS I INSTAL·LACIONS *	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	TOTAL
menys 2.000 rs	19	4	3	0	0	26
2.000-4.000 rs	1	2	7	1	0	11
4.000-6.000 rs	0	2	1	1	0	4
6.000-8.000 rs	0	0	1	2	2	5
8.000-10.000 rs	0	0	1	0	0	1
10.000-20.000 rs	0	0	0	1	0	1
més de 20.000 rs	0	0	1	1	2	4
TOTAL	20	8	14	6	4	52

*: S'exclouen en tots els casos les cases-fàbrica.

(1): menys de 10.000 rals; (2): 10.000 a 20.000 rs; (3): 20.000-60.000 rs; (4): 60.000-100.000 rs; (5): més de 100.000 rs.

FONTS: Veure les fonts de l'apèndix 1.

La casa-fàbrica -que podia esdevenir una vertadera manufactura concentrada³⁸⁷- i el taller de l'artesà

³⁸⁶ Probablement les xifres del quadre 4.5 indiquen una correlació més imperfecta que la real. Hi ha diverses raons que ho expliquen. D'una banda, no es comptabilitza la taxació de les cases-fàbriques, donades les dificultats per a diferenciar-les, en molts dels inventaris, de la resta d'immobles urbans. Si poguéssim tenir en compte aquestes instal·lacions, sens dubte augmentaria notòriament la proporció del capital fix respecte el circulant en les principals empreses. D'altra banda, cal tenir en compte que al llarg del segle varià la taxació d'algunes partides importants de les existències dels fabricants -particularment la llana, subjecta a importants variacions en el seu preu-, mentre que, en canvi, es mantingué força estable la taxació dels instruments productius. Per això, els inventaris de l'etapa final del període -elaborats en un moment en que els preus de la llana eren molt elevats- tendeixen a presentar una proporció entre el capital circulant i el fix més favorable al primer que els inventaris de la primera meitat del segle, efectuats en moments de baixos preus de la llana.

³⁸⁷ Malauradament tenim notícies molt disperses de les instal·lacions dels principals fabricants de la segona meitat del segle. El 1782 López amplià la seva casa-fàbrica convertint en obradors i magatzems de llenya un edifici contigu, fins aleshores arruïnat, anomenat Palacio del Obispo. Des d'aquesta data fins a 1788 sabem que López havia invertit en "tintes, batanes, obradores, instrumentos y máquinas para la perfección de sus paños". E. Larruga Boneta, Memorias políticas y económicas..., vol XXXV, pp. 131-136. El 1803 el seu únic fill, Manuel Diego López, tenia una casa amb edificis accessoris on hi havia "las oficinas de almacén, despacho, obradores de tejer, tundir, perchar, tintes y otras manufacturas de su dilatada

independent eren els dos pols de la gamma d'unitats productives que organitzaven el treball vilatà en la indústria durant el segle XVIII. Observarem tot seguit aquest fenomen en algunes fases significatives del procés productiu: el tissatge, l'abaixat i el batanat dels draps.

A) El tissatge.

En el tissatge, després de la filatura la fase més important del procés productiu pel que fa a la quantitat de treball requerida, el treball a domicili dels teixidors es combinava amb la seva concentració en els obradors dels fabricants. Aquesta dualitat organitzativa quedava fins i tot reflectida en les Ordenances de 1765, que establien diferents tarifes salarials pels teixidors segons si treballaven en telers propis o en els obradors dels fabricants³⁸⁸. Tot i així, els teixidors independents devien controlar, a mitjan segle XVIII, una part poc rellevant dels telers de la vila. Així s'afirmava en les Respostes Generals del Cadastre d'Ensenada: segons aquesta font, els telers en funcionament eren "propios los más de dichos fabricantes y algunos de los tejedores"³⁸⁹.

Cal relacionar les formes organitzatives en aquesta fase del procés productiu amb el pluralisme que caracteritzava la composició del gremi de fabricants de draps fins. En primer lloc, com hem vist en el capítol 3, existia un grup de petits fabricants que allora eren teixidors, en els obradors dels quals es treballaven teles pròpies i alienes. En aquestes

---

fábrica" que es valorava en 150.000 rals; la pràctica ocupació de tot aquest edifici com a fàbrica havia obligat a López a construir una altra casa per a habitatge davant de l'anterior. A.H.P.S., Protocolos, prot. 903, fols 381-387.

³⁸⁸citat per G. Rodríguez López i V. Agero Teixidor, Contribución al estudio de la historia de Béjar..., p. 215

³⁸⁹Béjar 1753..., p. 70

unitats productives es devia utilitzar en bona mesura treball familiar. La imatge del fabricant-teixidor, artesà independent que treballa al costat de la seva família i algun oficial o aprenent, s'ajusta a l'organització de la producció en aquestes empreses. L'abast d'aquest tipus d'organització del treball era, però, limitat. Com ja hem vist, el 1753 existien 14 fabricants-teixidors, que posseïen només 23 telers, dels 159 en actiu aquell any³⁹⁰. Larruga transcriu un llistat de fabricants que inclou els telers que cada un d'ells feia treballar l'any 1759; s'especifiquen també els noms dels teixidors ocupats en cada un dels telers. Dels 68 fabricants i els 156 telers que ressenya, només en set casos es troba al propi fabricant, amb els seus ajudants, teixint ell mateix la tela³⁹¹.

En segon lloc, existia un col·lectiu de petits fabricants no teixidors, alguns d'ells abaixadors o cardadors. El segment de la producció controlat per aquests productors, que sovint exercien només ocasionalment com a tals fabricants, s'organitzava, pel que fa al tissatge, a través del recurs al treball a domicili de teixidors, sovint aquells teixidors que també accedien ocasionalment a la fabricació de draps per compte propi³⁹².

Pel que fa a les empreses més importants, solien combinar el treball concentrat amb el dispers. Això és el que semblen indicar algunes informacions referides a empreses concretes. El 1727, Jerónimo Lucio, en aquell moment un dels principals

---

³⁹⁰A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140 i leg. 344-345.

³⁹¹E. Larruga Boneta, Memorias políticas y económicas..., vol XXXV, pp. 308-318

³⁹²Així ho demostra el llistat de telers per fabricant i l'ús de telers "aventurers" per part d'alguns d'aquests del Cadastre d'Ensenada. A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 142-144. Aquesta qüestió comentada més detalladament a R. Ros, La industria lanera de Béjar..., pp. 127-128.

fabricants de Béjar, tenia en actiu 7 telers; quatre estaven situats en un obrador de Lucio, situat front la seva casa; en aquest mateix taller hi treballava, a més, un texidor amb un teler propi. Alhora, Lucio donava feina a dos teixidors més, que treballaven a domicili; un d'ells declarava treballar exclusivament per Lucio, excepte quan podia accedir a fabricar per sí mateix alguna peça³⁹³. A mitjan segle, fabricants importants com Félix González o Antonia Hernández Ajero, combinaven el treball en obradors propis, amb el recurs, més o menys ocasional, al treball a domicili³⁹⁴. En aquest mateix període, Joaquín Rodríguez, fèia treballar uns nou telers, dels quals quatre estaven en el taller del fabricant³⁹⁵. També fabricants com Francisco Sánchez de Ocaña o Angela Hernández Bueno concentraven, a finals de segle, part de les operacions de tissatge en obradors propis³⁹⁶. L'únic fabricant important que he localitzat que utilitzava exclusivament el treball domèstic de teixidors és Fulgencio Hernández Bueno: tot i que, el 1790, en el moment de la seva mort, fèia treballar 10 telers, no n'apareix cap en el seu inventari *post-mortem*³⁹⁷.

B) Perxa, abaixat i premsat.

Pel que fa a l'aprest, disposem de dues imatges sobre l'organització d'aquesta fase del procés productiu. Una a mitjan segle XVIII, en l'època del Cadastre d'Ensenada; l'altra

---

³⁹³A.H.N., Osuna, leg. 259.

³⁹⁴A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 142-144.

³⁹⁵A.H.P.S., Protocolos, prot. 1011, fols 74-114.

³⁹⁶A.H.P.S., Protocolos, prot. 1037, fols 618-645 i prot. 905, fols 544-571.

³⁹⁷A.H.P.S., Protocolos, prot. 894, fols 172-243

ens l'ofereix Larruga per l'any 1761.

Les feines d'acabar i abaixar eren portades a terme gairebé exclusivament en el marc dels tallers dels fabricants i sota la seva directa supervisió. Així, en l'època del Cadastre d'Ensenada, només existia un taller propietat d'un abaixador no fabricant³⁹⁸. És també indicatiu de la concentració d'aquests artesans en el taller dels fabricants el fet que en les Ordenances de 1765 el salari dels abaixadors és l'únic que es fixa a jornal (en conseqüència, el text determina també la duració de la jornada de treball d'aquests operaris) i no a preu fet³⁹⁹.

Si bé no existia pràcticament la figura de l'abaixador independent, no tots els fabricants podien portar a terme en instal·lacions pròpies una fase del procés productiu que requeria instruments relativament cars i, sobretot, l'ús de treballadors especialitzats. Així, segons s'observa en el quadre 4.6, que relaciona la distribució dels instruments d'acabat entre els fabricants amb el volum de producció de cada empresa, el 32 per 100 dels fabricants de mitjan segle no comptaven amb cap dels instruments per a l'acabat dels draps. De la resta, 18 (el 27,7 per 100 del total) només disposaven de tisores d'abaixar, però no de premsa i estricador; 10 (el 15,4 per 100) tenien dos dels instruments considerats, i només 16 (el 24,6 per 100 dels fabricants) disposaven de tots els instruments per a l'aprest.

Les columnes B del quadre indiquen, d'altra banda, que si

---

³⁹⁸Es tractava de Valentín Téllez, el taller del qual devia tenir, però, poca activitat, ja que el 1753 només va abaixar 14 peces. Béjar 1753..., p.70.

³⁹⁹Del 4 d'octubre al 19 de març havien de treballar des de la sortida del sol fins a les vuit de la nit, amb dues hores de descans per a esmorzar i per a dinar; des del 19 de març fins el 4 d'octubre, des de la sortida fins a la posta de sol, amb tres hores de descans, una per a esmorzar i dues per dinar i fer la migdiada. Veure la transcripció de les Ordenances de 1765 de G. Rodríguez López i V. Agero Teixidor, Contribución al estudio de la historia de Béjar..., p. 216.

considerem les xifres de producció enlloc del nombre d'individus, quasi la meitat de les peces - el 47 per 100 - s'acabaven totalment en els tallers propis de cada fabricant; un percentatge també important - el 42,5 per 100 - s'acabaven parcialment en els obradors propis, i només entorn de l'11 per 100 de les peces eren acabades totalment en tallers alièns.

El quadre mostra, doncs, l'existència de correlació entre volum de la producció i possessió d'instruments d'acabar. Així, entre els fabricants que no superaven les 30 peces eren majoritaris aquells que no disposaven de cap instrument d'aprest; entre els que produïen entre 30 i 90 peces, tots disposaven almenys de tisores, i els fabricants que superaven les 90 peces disposaven de tots els instruments considerats.

QUADRE 4.6: PRODUCCIÓ PER FABRICANT I POSSESIÓ D'INSTRUMENTS D'ACABAIXAR A INICIS DE LA DÈCADA DE 1750

PECES PRODUÏDES (1751)	(1)		(2)		(3)		(4)		(5)		TOTAL	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1-10	7	29	2	8	0	-	0	-	1	4	10	41
11-30	14	233	11	36	2	36	0	-	2	47	29	578
31-60	0	-	5	216	0	-	5	243	7	326	17	785
61-90	0	-	0	-	1	76	2	125	1	76	4	277
91-120	0	-	0	-	0	-	0	-	2	226	2	226
121-160	0	-	0	-	0	-	0	-	3	409	3	409
TOTAL	21	262	18	486	3	112	7	386	16	1088	65	2316

(1): No posseeixen cap instrument d'abaixar; (2): Tisores; (3): Tisores i premsa; (4): Tisores i estricadors; (5): Tisores, premsa i estricadors. Les columnes A indiquen el nombre d'individus; les columnes B, la producció total, en nombre de peces dels fabricants de cada grup.

(*): Queda registrada només l'existència de propietat d'instruments d'acabat, no el nombre d'aquests.

FONT: A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140 i Béjar 1753..., pp. 65-70.

Les dades que ofereix per l'any 1761 Larruga apunten en el mateix sentit i reforcen les conclusions que podíem extreure del Cadastre d'Ensenada:

QUADRE 4.7: EXISTÈNCIES DE LLANA I POSSESSIÓ D'INSTRUMENTS D'ABAIXAR (1761)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Menys de 10	9	3	33	8	2,7	1	3	2
11-30	28	11	39	17	1,5	4	6	2
31-60	13	9	69	22	2,4	5	7	4
61-100	11	11	100	28	2,5	4	11	2
101-150	5	5	100	15	3,0	5	5	4
151-200	4	4	100	16	4,0	4	4	4
Més de 200	4	4	100	26	6,5	5	4	4

(1): Roves de llana rentada en existències (considerant una merma del 60 per 100 en la llana bruta); (2): Nombre de fabricants; (3): Nombre de fabricants amb algun instrument d'acabat; (4): Percentatge de fabricants amb algun instrument d'acabat sobre el total de cada grup; (5): Nombre de tisores d'abaixar; (6): Tisores/fabricant amb taller d'acabat; (7): Nombre d'estricadors; (8): Nombre de perxes; (9): Nombre de premses.

FONT: E. Larruga Boneta, Memorias políticas y económicas sobre los frutos, comercio, fábricas y minas de España, Madrid, 1795, vol XXXV, p. 129.

Com mostra la columna 4, la possessió d'instruments d'abaixar guardava una clara correlació amb el volum de la producció. Mentre entre aquells petits fabricants que tenien menys de 30 roves de llana neta en existències eren majoritaris els que no concentraven aquesta fase del procés productiu, la possessió d'almenys algun instrument d'abaixar era general entre el que depassaven les 60 roves de llana en existències. Existeix també una correlació positiva entre el volum productiu i el tamany d'aquests obradors. D'una banda, com mostra la columna 6, el nombre de tisores d'abaixar per obrador és clarament superior en les principals empreses. D'altra banda, si bé els fabricants mitjans que tenien entre 60 i 100 roves de llana, concentraven tots en els seus tallers les operacions de perxar i donar tisora, només aquells fabricants amb més de 100 roves de llana disposaven de forma generalitzada d'estricadors i premses.

Cal preguntar-se pel tipus d'articulació, en aquesta fase del procés productiu, entre les diverses empreses. En el cas dels propietaris de tisores d'abaixar, les respostes generals

del Cadastre proporcionen alguna informació. Expliciten les utilitats per peça abaixada i les utilitats globals de cada taller, de manera que, a través d'una simple divisió, és possible estimar el nombre de peces treballades en cada obrador. També es classifiquen els tallers segons si donaren tisora només a draps propis o si també manipularen peces alienes. La comparació entre l'estimació del nombre de peces treballades en els tallers que només donaven tisora a draps propis i la producció, el 1751 i el 1752, dels amos d'aquests mateixos tallers indica que, a grans trets, les dades concorden, de manera que podem considerar que l'estimació dels draps treballats per taller és fiable.

El quadre següent resumeix aquestes informacions, relacionant-les amb la producció per fabricant el 1751:

QUADRE 4.8: DISTRIBUCIÓ DE LES PECES ABAIXADES PER OBRADOR A MITJAN SEGLE XVIII

Producció, en nombre de peces (1751)

	0-10		11-30		31-60		61-90		91-120		120-160		Total	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
(1)	2	112	5	165	5	375	1	74	0	-	0	-	13	726
(2)	1	9	10	100	12	493	3	204	2	220	3	393	31	1419
(3)	3	121	15	265	17	868	4	278	2	220	3	393	44	2145

(1): Treballen draps propis i aliens; (2): Treballen exclusivament draps propis; (3): Total. Les columnes A indiquen el nombre d'individus; les columnes B el nombre de peces abaixades en els obradors dels individus de cada grup. En aquest darrer cas, donat que les xifres són el resultat de dividir utilitats globals per utilitats per drap treballat, he despreciat els decimals. En el còmput total hi falten 14 peces abaixades en el taller d'un abaixador no fabricant i 37,5 peces que no es pogué determinar en quin obrador foren abaixades.

FONT: A.H.P.S., Catastro, leg. 340, fols 128-140 i Béjar 1753..., pp. 67-70.

El quadre anterior mostra que, almenys per l'operació de donar tisora, els qui s'havien especialitzat en oferir els serveis dels seus obradors a aquells que no disposaven d'instruments d'acabar eren, sobretot, alguns dels petits fabricants. Rendabilitzaven així l'ús d'aquests instruments,

i sobretot, de la mà d'obra especialitzada necessària per a aquestes operacions. Si bé algun fabricant important, com Francisco de Ocaña, abaixava en el seu obrador teles alienes, els fabricants més importants no aprofitaven la propietat d'instruments d'acabat i la capacitat de treball dels abaixadors empleats en els seus tallers per a controlar la producció dels petits fabricants. Malgrat que la major part dels petits fabricants abaixaven les seves teles en tallers alièns, aquest fet no els suposava una pèrdua del control del producte en mans dels fabricants més acabats; en bona part dels casos, les relacions que s'establien entre els fabricants durant el procés d'acabat tenien un caràcter "horitzontal", és a dir, de cooperació entre petits productors especialitzats en diferents fases del procés productiu.

C) Els conflictes per l'explotació dels batans.

En tot el procés d'elaboració d'un drap, la fase del batanat era la que requeria les instal·lacions fixes més costoses, fora de l'abast de la major part dels fabricants. A mitjan segle XVIII, existien a la vila quatre batans en els que s'oferia aquest servei al conjunt de la fàbrica, més un cinquè que era utilitzat exclusivament per la fàbrica de sargils del convent de Sant Francesc. Cap d'aquestes instal·lacions era aleshores propietat de fabricants, ni tampoc de bataners: el batan més important, a jutjar per la renda que li atribuïa el Cadastre, era del Duc de Béjar, i la resta pertanyien a *hijosdalgo* locals⁴⁰⁰.

---

⁴⁰⁰ Aquesta situació contrastava, però, amb la de finals del segle XVII quan alguns bataners o fabricants-bataners disposaven de la propietat de les instal·lacions en les que treballaven (veure quadre 4.1). No s'han pogut documentar les circumstàncies que expliquen aquests canvis en la propietat dels batans locals.

Tot i que els fabricants no havien accedit a la propietat d'aquestes instal·lacions, alguns d'ells, els més acabats, en controlaven parcialment l'explotació. El 1753 Francisco de Ocaña i Joaquín Rodríguez tenien arrendat el batan ducal, i Bernardo López i Manuel Lucio el de Rosalía Morales. En els batans arrendats pels fabricants, el procés de subordinació del treball era complet, ja que els bataners eren assalariats dels arrendataris. Aquests artesans mantenien, però, una superior independència en la resta de batans, propietat de Miguel Ramírez i Blas Montero; en aquests casos, els propietaris explotaven directament aquestes instal·lacions, partint els guanys amb els bataners⁴⁰¹.

L'arrendament d'alguns dels batans havia permès que fossin els fabricants arrendataris, i no els bataners, els qui controlessin el procés de treball i, sobretot, la delicada qüestió de les normes de qualitat en aquesta operació. Però l'explotació d'aquestes instal·lacions en mans dels principals fabricants podia afavorir notablement a aquests en detriment de la resta de membres del gremi, perquè els arrendataris podien reduir el temps de demora d'aquesta operació en favor de la producció pròpia, sobretot quan, degut a la sequera o a augments conjunturals de la demanda, la capacitat productiva dels batans era inferior a la demanda d'aquest servei. Les tensions entre els membres del gremi entorn d'aquesta qüestió i la intervenció ducal foren aprofitades pels bataners per presentar, durant la segona meitat del segle, una llarga batalla pel control d'aquesta fase del procés productiu.

La modificació de la situació descrita en el Cadastre

---

⁴⁰¹Totes aquestes informacions a Béjar 1753..., pp. 62-63. L'arrendament del batan ducal per part dels principals fabricants ja era un fet comú durant les dècades dels anys trenta i quaranta. Així el 1738 arrendà el batan Joaquín Rodríguez i el 1743 Bernardo López Gutiérrez i Diego de Medina. A.M.B., Acuerdos, llib. 32 i 33, escriptures notariales adjuntes.

d'Ensenada s'inicià el 1754. En aquella data, el Duc, que havia construït un segon batan, parlava de

"las muchas quejas que dieron este verano pasado algunos de los fabricantes y especialmente aquéllos de menor caudal y autoridad por que se les detenía sus Paños mucho tiempo en los Batanes, sin despachárseles, de que se seguía graves perjuicios, los cuales entiendo los ocasionan los otros Fabricantes ricos que tenían arrendados los dichos Batanes, despachando primero los suyos y los de sus Paniaguados y Parientes con que no daban lugar a los demás, mayormente con lo poco que se podía trabajar por la falta de agua"

Degut a aquest fet, ordenava que no es renovés l'arrendament als fabricants que el disfrutaven i que s'atorguessin nous contractes amb individus que no fossin fabricants⁴⁰². A partir d'aquest moment, l'arrendament dels batans ducals passà a estar en mans de bataners, mentre que alguns fabricants arrendaven altres batans privats⁴⁰³.

Exclosos de l'explotació dels batans més importants de la vila, els fabricants tingueren menys capacitat de control sobre el procés productiu, i proliferaren els conflictes entre fabricants i bataners. La qüestió que generà els enfrontaments més rellevants fou el control dels ingredients utilitzats per a batanar, que tenia importants implicacions per a la qualitat del producte acabat. El novembre de 1757 el gremi de fabricants inicià un plet contra els vuit mestres bataners de la vila (que ingressaren en la presó local), acusant-los de que

"debiendo echar el jabón que les entregaran los fabricantes en especie, o se lo pagan en dinero para que lo compren, no se lo han echado para limpiar los Paños, antes bien han usado del excremento de cerdo para limpiarlo, ingrediente que nunca se ha acostumbrado en esta Fábrica, y el dinero que se les ha dado se han

---

⁴⁰²A.H.N., Osuna, leg. 262, exp. 42

⁴⁰³Per exemple, Juan Vanerden arrendà el 1765 el batan de Rosalía Morales, i Ventura Hernández Bueno, signà l'any 1768 un contracte d'arrendament per sis anys del batan de José Antonio Ramírez Nieto, fins aleshores explotat directament pel propietari. A.H.P.S., Protocolos, prot. 889, fols 128-129 i prot. 1020, fols. 6-7

quedado con ello para sus precisos gastos"⁴⁰⁴

El 1773 el gremi de fabricants obligà els bataners a atorgar públicament fiances i obligacions

"de que todos los daños que se causaren en los batanados de los Paños que hagan en los del cargo de cada uno, los han de pagar a justa tasación según las Declaraciones de los Veedores"⁴⁰⁵

L'any següent, però, els fabricants, a través del gremi, iniciaren una ofensiva per a intentar desposseir els bataners de l'explotació dels batans. El 1774 el gremi va comparèixer a la subasta dels batans ducals decidit a guanyar-la. Els dos batans sortiren a subasta als preus de 2.400 i 2.300 rals. Valentín García Baltasar, veedor del gremi de fabricants i en representació d'aquest, pujà contra Fernando Gómez, bataner. Després d'una renyida subasta, els batans es remataren pel preu de 3.210 i 2.610 rals anuals cada un⁴⁰⁶. L'any següent, l'alcalde major Juan López de Hontiveros aclarava que, des de 1768, la renda dels dos batans ducals no havia passat de 3.600 rals, i que

"el motivo por que la Fábrica subió la renta de dichos batanes en el año próximo pasado hasta 5.820 reales fue por desalojar de ellos a Fernando Gómez y desterrar el uso del excremento de cerdo en lugar del jabón, que no pudieran conseguir si corriere a cargo de dicho Fernando Gómez y demas bataneros el arrendamiento de los batanes"⁴⁰⁷

El control gremial de l'arrendament dels batans ducals fou, però, breu, ja que des de 1779 els bataners aconseguiren

---

⁴⁰⁴A.H.P.S., Protocolos, prot. 1014, fol. 220. Fiances de presó a favor dels bataners i altres informacions relacionades amb aquesta qüestió, al mateix protocol, fols 2, 221-225, 217-218 i 231.

⁴⁰⁵A.H.P.S., Protocolos, prot. 1025, fols 193-194

⁴⁰⁶A.M.B., Acuerdos, leg. 56, documents adjunts.

⁴⁰⁷A.M.B., Acuerdos, leg. 58, escriptures notarials adjuntes.

arrendar almenys un dels dos batans del Duc⁴⁰⁸.

Al llarg de la dècada dels vuitanta, els fabricants solucionaren definitivament la qüestió del control sobre aquesta fase del procés productiu a través de l'adquisició de batans. Es tractà, en part, d'una operació col·lectiva, protagonitzada pel gremi. Així, el 1788 el gremi comprà a cens el batan de la memòria de D. Juan de Morales, que conservà fins l'any 1802, data de la venda de tots els béns immobles pertanyents a la corporació⁴⁰⁹. El creixement de les principals empreses de la vila feia necessari, però, que aquestes es dotessin d'un accés més exclusiu als serveis de batanat, i convertia en inoperant pels principals fabricants l'explotació col·lectiva d'aquestes instal·lacions. Paral·lelament al procés de diferenciació creixent entre els membres del grup empresarial, els principals fabricants compraren o construïren batans. Així, a partir dels anys vuitanta, s'han pogut documentar sis fabricants, la major part d'una certa importància, que esdevingueren propietaris de batans⁴¹⁰. Ho possibilità amb tota seguretat el procés d'erosió del poder ducal, que degué influir en una major laxitud en la concessió de llicències⁴¹¹. D'altra banda, no es pot descartar la hipòtesi que la desamortització de Godoy afavorís l'accés a la propietat de batans per part dels

---

⁴⁰⁸ A.M.B., Acuerdos, leg. 59 i leg. 62, escriptures notariales adjuntes.

⁴⁰⁹ A.H.P.S., Protocolos, prot. 1038, fols 249-250; prot. 902, fols 65-69.

⁴¹⁰ Aquests fabricants són Ventura Hernández Bueno, Fulgencio Hernández Bueno, José Hernández Bueno, Pedro Antonio Olleros, Diego López i Juan Nicolás Vidal. A.H.P.S., Protocolos, prot. 818, fols 30-43; 894, fols 172-243; 893, fol 141; 902, fols 67-69; 646, fols 2-3; A.M.B., Acuerdos, llib. 78, correspondència adjunta.

⁴¹¹ Veure capítol 2

fabricants⁴¹².

.....

Al llarg del segle XVIII, el procés de subordinació del treball que contemplàvem en analitzar les transformacions en el marc gremial anà associat a una nova configuració de l'estructura de les empreses. Amb l'excepció de la filatura, importants fases del procés productiu foren concentrades en les instal·lacions dels fabricants. La concentració era completa en les tasques d'aprest -crucials per a la qualitat del producte final-, en les que havia desaparegut pràcticament la figura de l'abaixador independent; era més parcial, però també detectable, en el cas del tissatge. A finals de segle, els membres principals del grup empresarial havien esdevingut, després d'una llarga disputa amb els bataners pel control de l'arrendament dels batans, fins i tot propietaris d'aquestes instal·lacions, sens dubte les més costoses de totes les necessàries en el procés productiu draper. De manera similar al que ha estat assenyalat en el cas del Vallès, existia una correlació positiva entre el volum del capital circulant i el del capital fix, tot i el predomini indiscutible del primer⁴¹³.

Certament hi havia un ampli espai per a la producció en petits tallers artesans, sobretot en el tissatge. Responien a aquest patró els tallers dels petits fabricants-teixidors, i la resta de membres del gremi amb un escàs volum de producció utilitzaven majoritàriament el treball de teixidors a domicili. D'altra banda, donades les fluctuacions de la demanda que afectaven al negoci tèxtil, era funcional pels fabricants de

---

⁴¹² Caldria investigar si alguns batans particulars havien esdevingut propietat de memòries o obres pies.

⁴¹³ J.M. Benaül Berenguer, "Los orígenes de la empresa textil lanera...", pp. 54-55.

més importància recórrer parcialment a la subcontractació o al treball domiciliari. D'aquesta manera, la combinació entre les formes concentrades de producció, que permetien als amos del capital circulant un control directe dels processos de treball, i la supervivència dels petits tallers, que dotaven de flexibilitat a la fàbrica de la vila, caracteritzà l'organització productiva de la fàbrica de draps fins de Béjar, en contrast amb el predomini dels "fabricants sense fàbrica" en l'antiga fàbrica de draps bastos i en bona part de la resta de centres drapers de la península. Tot i que la concentració del procés productiu, particularment en el cas del tissatge, no comportava als fabricants guanys addicionals derivats de la realització d'economies d'escala, devia permetre un superior control de la qualitat i de l'ús donat a les matèries primeres, alhora que una més fluïda coordinació del treball entre les diferents fases del procés productiu⁴¹⁴.

4.3- Els artesans.

En l'apartat anterior, s'ha descrit l'existència de profundes transformacions en l'organització productiva, tant pel que fa al marc institucional com a l'organització de la producció en l'àmbit de l'empresa; des d'ambdós punts de vista, les transformacions que tingueren lloc en la fàbrica de draps fins al llarg del segle XVIII significaven la concentració de les funcions empresarials en mans dels amos del capital

---

⁴¹⁴Malauradament, no disposen de dades que permetin relacionar les pautes organitzatives amb els costos de producció. Com s'ha citat en la introducció, A. García Sanz ha remarcat que l'organització productiva a través del treball domiciliari que primava a Segovia tenia una part de responsabilitat en els costos superiors de la fàbrica d'aquesta ciutat en relació a altres centres productors europeus que estaven iniciant processos de concentració a finals del segle XVIII. A. García Sanz, "Competitivos en lana...", pp. 397-434. Tot i que és impossible analitzar el fenomen amb detall, els preus dels draps de Béjar semblaven ser sistemàticament més baixos que els de Segovia. Veure nota 51.

circulant i la conversió dels artesans tèxtils en treballadors subordinats. Però, quines eren les característiques de les economies familiars d'aquests artesans? Especialment, en quina mesura disposaven d'altre tipus d'ingressos que els proporcionessin marges d'independència? I, d'altra banda, en quina mesura la ruptura en l'estatus artesà i en les formes d'organització productiva implicà transformacions substancials en l'entramat comunitari de la vila? L'anàlisi de la propietat artesana proporcionarà algunes dades sobre la primera qüestió; l'estudi de la immigració durant la primera meitat del segle XVIII ens servirà per a plantejar algunes hipòtesis sobre la segona.

4.3.1- La propietat artesana de béns immobles.

La comparació entre els patrimonis dels fabricants, considerats globalment, i els dels operaris serà útil per a constatar les disparitats entre ambdós grups pel que fa als nivells de riquesa i, sobretot, pel que fa a la capacitat per a fer front a les fluctuacions de l'activitat tèxtil a través del recurs a ingressos complementaris.

Cal recordar abans de tot la diversitat en el grup dels fabricants i, particularment, l'existència de membres dels diversos oficis artesans que accedien de forma més o menys ocasional a la fabricació de peces pel seu compte. Per que la comparació registri de forma adequada aquesta franja d'individus situats entre ambdós grups sòcio-professionals, els he inclòs en les dues categories a les que ells mateixos declaraven pertànyer, de manera que, en realitat, apareixen comptabilitzats doblement.

La font utilitzada han estat els *Libros de Haciendas*,

complementats amb les *Respuestas Particulares*, del Cadastre d'Ensenada, que proporcionen informació detallada sobre la propietat immoble de tots els veïns de la vila.

A- La propietat de la terra.

El quadre següent resumeix les característiques de la propietat de la terra per grups sòcio-professionals:

QUADRE 4.9: PROPIETAT DE LA TERRA EN EL TERME DE BÉJAR DELS DIVERSOS COL.LECTIUS PROFESSIONALS TÈXTILS (1753)

	FABRICANTS	TEIXIDORS	CARDADORS	ABAIXADORS
SUP. PROPIETAT (terme Béjar)				
No propietaris	21	143	83	50
0,01-1 <i>fanegas</i>	13	35	13	11
1,01-2 "	11	9	4	4
2,01-5 "	7	2	1	4
+ 5 "	21	0	0	0
TOTAL	73	189	102	69

FONT: A.H.P.S., *Catastro*, llib. 341-342 i 344-345

De la taula anterior se'n desprenen diverses conclusions. En primer lloc, el gran percentatge de no propietaris en els grups artesans: globalment el 77 per 100 dels caps de família artesans no gaudien de cap parcel·la de terra en propietat. En segon lloc, el tamany ínfim de la propietat artesana en els casos que existia. La major part dels artesans propietaris disposaven de menys d'una *fanega* de terra; només 6 individus entre tots els membres dels oficis tenien superfícies superiors a les dues *fanegas*, i en cap cas superaven les cinc. Entre les terres propietat dels artesans, predominava la vinya, seguida pels castanyers i algunes parcel·les d'horta. Com en el cas dels fabricants, tenien poca importància, en canvi, les terres

de sembradura de sègol⁴¹⁵.

Aquesta imatge de la propietat artesana no es modifica si considerem les propietats dels operaris en els pobles de la comarca. Només quatre teixidors i un abaixador tenien alguna parcel·la fora del terme de la vila, considerant una mostra de 15 pobles. Aquestes parcel·les, que en la major part dels casos contenien vinya, estaven situades a Naval Moral o Cantagallo, pobles llindants amb Béjar, i en cap cas superaven les 0,5 fanegas⁴¹⁶.

Si creuem les informacions que proporciona el Cadastre d'Ensenada sobre accés a la propietat i edat, tal com mostra el quadre 4.10, observarem una altra qüestió: tot i que la proporció de no propietaris disminueix a mesura que considerem edats més avançades, especialment en el cas dels teixidors, les dificultats per a accedir a la propietat de la terra perduraven, per a bona part dels artesans, durant tota la seva vida.

QUADRE 4.10: PROPIETATIS DE TERRA PER GRUPS D'EDAT (1753)

	PROPIETARIS DE TERRA PER GRUPS D'EDAT								
	TEIXIDORS			CARDADORS			ABAIXADORS		
	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)	(3)
18-25 anys	47	42	89,4	7	7	100	12	10	83,3
26-35 "	84	65	77,4	32	25	78,1	32	25	78,1
36-45 "	39	26	66,7	29	26	89,7	13	9	69,2
46-60 "	16	9	56,3	25	20	80,0	12	6	50,0
+ 60 "	3	1	33,3	9	5	55,6	0	0	--

(1): Nombre total d'individus per grup d'edat; (2) Nombre d'individus no propietaris de terra per grup d'edat; (3): Percentatge dels no propietaris respecte el total d'individus de cada grup d'edat.

FONT: A.H.P.S., Catastro, llib. 341-342 i 344-345

⁴¹⁵Veure xifres sobre distribució de conreus a R. Ros, La industria lanera de Béjar..., p. 105

⁴¹⁶A.H.P.S., Catastro, leg. 439 (Cabeza de Béjar), 559 (Candelario), 578 (Cantagallo), 1035 (Fresnedoso), 1266 (La Hoya), 1332 (Ledrada), 1633 (La Nava), 1666 (Navalmoral), 1939 (La Puebla de San Medel), 1962 (Puerto de Béjar), 2211-2212 (Sanchoello), 2251 (Santibáñez), 2576 (Valverde), 2589 (Vallejera)

B -La propietat d'immobles urbans.

El quadre 4.11 resumeix les característiques de la propietat d'habitatges entre els artesans comparant-los amb els fabricants, de Béjar:

QUADRE 4.11: PROPIETAT DE CASES EN EL CASC DE LA VILA PER OFICIS (1753)

	FABRICANTS	TEIXIDORS	CARDADORS	ABAIXADORS
NUM. CASES				
0	19	110	69	46
0,01-0,99	0	41	17	10
1	24	30	13	10
1,01-1,99	13	7	3	3
+ 2	17	1	0	0

Nota: Els decimals s'expliquen per la freqüència de la propietat *proindiviso* d'habitatges.

FONT: A.H.P.S., Catastro, llib. 341-342 i 344-345

Percentatges molt elevats d'artesans de la fàbrica no comptaven amb vivenda pròpia. D'altra banda, entre els propietaris d'immobles urbans es registren notables diferències entre els fabricants i la resta dels col·lectius professionals tèxtils. Mentre entorn del 90 per 100 dels artesans propietaris comptaven només amb una casa o una part d'ella, i només un teixidor posseïa més de dues cases, entre els fabricants, els que superen aquesta darrera xifra suposen el 31,5 per 100 del total dels propietaris d'aquest grup sòcio-professional.

4.3.2 - La formació de la força de treball: migracions i trasvassos ocupacionals.

El creixement de la fàbrica de draps fins durant la primera meitat de segle requerí òbviament la incorporació de nous efectius de treballadors a aquesta activitat. L'anàlisi de les

sèries de naixements de les tres parròquies de la vila, efectuada en el capítol 1, ha permès observar el creixement de la població a partir de la dècada de 1720, un creixement que superava clarament les mitjanes regionals. Tot i que les fonts no permeten calcular saldos migratoris, les dades sobre nombre d'homes d'origen forani ja citades en el capítol 1 semblen indicar que la immigració jugà un paper rellevant en el procés de creixement de la població durant la primera meitat del segle. En aquest apartat s'observarà amb més detall la procedència de la població resident a Béjar a mitjan segle, i sobretot es relacionarà aquesta variable amb les característiques professionals dels homes casats que vivien a la vila en aquella data.

L'anàlisi de la immigració a Béjar durant el segle XVIII, sobretot si es pretén estudiar-la en relació a l'ocupació, presenta dificultats greus degudes a les característiques de les fonts. Les actes parroquials de matrimonis, utilitzades usualment per a la quantificació de la immigració en etapes pre-estadístiques, no indiquen en el cas de Béjar la professió del nuvi ni la dels pares dels contraients, de manera que aquesta font per sí sola és molt poc adequada per a l'anàlisi de les migracions relacionades amb el treball. L'única font que registra exhaustivament durant el segle XVIII les ocupacions de tota la població de la vila és el Cadastre d'Ensenada, concretament les *Respuestas Particulares*. Però, en canvi, el Cadastre no ens informa de l'origen geogràfic dels veïns de la vila. Només la combinació d'ambdues fonts -els llibres de casats de les parròquies i les respostes particulars del Cadastre- permet obtenir dades simultànies sobre origen geogràfic i ocupació, encara que referides exclussivament a una part de la població, la casada, que habitava a la vila l'any

1753. El Cadastre informa del nom de l'esposa dels caps de casa; cercant l'acta de matrimoni de tota la població casada en l'època del Cadastre podem obtenir informació sobre el seu origen geogràfic. Tot i així, aquest mètode indirecte fa que, en els resultats finals, una part dels habitants de la vila el 1753 no puguin ser localitzats, o bé que les informacions que contenen les actes de matrimoni sobre el seu origen siguin incompletes. El quadre següent resumeix el resultat final d'aquest procediment quant a nombre de parelles localitzades de les quals coneixem almenys l'origen del marit:

QUADRE 4.12: NOMBRE D'HOMES CASATS VEÏNS DE BÉJAR EL 1753 LOCALITZATS EN LES ACTES PARROQUIALS DE MATRIMONIS

OFICI	CASATS	NUVI ORIGEN CONEGUT	%
FABRICANTS	67	63	94,0
TEIXIDOR	144	133	92,4
CARDADOR	76	56	73,7
ABAIXADOR	59	51	86,4
ALTRES ART.TÈXTILS	26	23	88,5
JORNALER	66	53	80,3
LABRADOR	11	11	100
ARTESANS NO TEXTILS	98	84	85,7
COMERÇ, TRANSPORT, SERVEIS	74	60	81,1
TOTAL	621	534	86,0

FONTS: A.H.P.S., Catastro, llig. 344-345; Libros de Casados de les Parròquies de San Juan, Santa Maria i El Salvador de Béjar (1690-1753).

D'altra banda, s'ha lograt conèixer l'origen geogràfic del 82,3 per 100 del total de la població femenina casada resident a la vila en l'època del Cadastre. Els resultats del procediment són, doncs, prou acceptables.

La proporció de població casada d'origen forani no és negligible: entre els homes, els immigrants són 195 individus, és a dir, el 36,5 per 100 de la població masculina casada de procedència coneguda; pel que fa a les dones, les que no eren

naturals de Béjar suposen el 30,7 per 100 de totes les que s'han pogut localitzar amb el procediment utilitzat⁴¹⁷. La zona de procedència dels immigrants masculins, que es reflecteixen en el quadre 4.13, indiquen el predomini de les migracions de curta distància, com és usual en els moviments migratoris anteriors a les darreries del segle XIX. Tot i així, es registren algunes diferències entre els col·lectius professionals, malgrat que les xifres són massa petites per a permetre una anàlisi acurada. En el darrer grup, que engloba tant els oficis comercials, com els "funcionaris" i els "professionals liberals", els immigrants tendeixen a procedir d'àrees més allunyades; els oficis agraris són, en canvi, el col·lectiu que procedeix en major mesura dels pobles de la comarca. S'enregistra també alguna altra diferència per oficis, com l'ocupació tèxtil de gairebé la totalitat dels immigrants procedents de les comarques d'El Barco i Piedrahíta, àrees amb una certa tradició drapera, en crisi a mitjan segle XVIII⁴¹⁸.

---

⁴¹⁷Malgrat no existeixen massa estudis sobre migracions a l'Espanya moderna i que, a més, les fonts no són sempre de la mateixa naturalesa i, per tant, comparables, el nombre d'immigrants a Béjar durant aquesta etapa sembla superior al d'altres viles tèxtils. A Manlleu durant el segle XVIII entorn d'un 20 per 100 dels nuvis casats a la seva parròquia eren de naturalesa forània (M. Llonch i S. Sancho, "La movilidad en el marco de la transición demográfica: la Cataluña interior, 1755-1900", a M. Livi-Bacci (coord), Modelos regionales de la transición demográfica en España y Portugal, Alacant, 1991, p. 90). A Terrassa, entre 1779 i 1806 els immigrants suposaven entre un 23 i un 29 per 100 dels pares dels nadons registrats en la parròquia (J.M. Benaül Berenguer, La indústria tèxtil llanera a Catalunya..., vol I, p. 242. Alguns estudis sobre el cas anglès indiquen que la població estàtica oscil·lava, segons les regions, entre el 19 i el 54 per 100 de la població total durant el període 1660-1730. P. Clark, "Migration in England during the Late Seventeenth and early Eighteenth Centuries", Past and Present, n.83, 1979, p. 65.

⁴¹⁸Veure més endavant nota 471